

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İHLALİ NETİCESİNDE
BİREYSEL BAŞVURU YOLU

TEZİ YAZAN
Esen ESER

Tez Danışmanı : Dr.Öğr. Üyesi Ahmet Korhan MASTI
Jüri Üyesi : Doç.Dr. Olgun DEĞİRMENCİ
(TOBB Ekonomi ve Teknik Üniversitesi)
Jüri Üyesi : Doç.Dr. Murat KOÇ

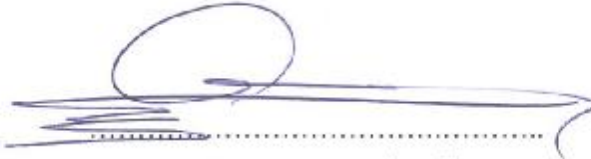
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN / HAZİRAN 2018

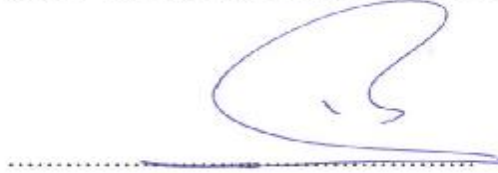
ONAY

T.C
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ' NE

20162024 numaralı öğrencimiz olan **Esen ESER** tarafından hazırlanan “**Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlali Neticesinde Bireysel Başvuru Yolu**” başlıklı bu tez çalışması jürilerimiz tarafından **oy birliği** ile **Kamu Hukuku** Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Üniv. İçi - Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Korhan MASTI

Üniv. İçi - Jüri Üyesi: Doç. Dr. Murat KOÇ

Üniv. Dışı - Jüri Üyesi: Doç. Dr. Olgun DEĞİRMENCİ
(TOBB Ekonomi ve Teknik Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

06 /06/ 2018

Doç. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

06/06/2018

Esen ESER

TEŞEKKÜR

Akademik yaşama başlamamda yüksek lisans sürecinin en başından bugüne kadar beni her konuda yüreklendiren saygıdeğer hocalarıma ve yine desteğini her daim yanımda hissettiğim değerli kuzenim Dilan Yıldırım’a teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İHLALİ NETİCESİNDE BİREYSEL BAŞVURU YOLU

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr.Öğr. Üyesi Ahmet Korhan MASTI
Haziran 2018, 110 sayfa

Makul sürede yargılanma hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin adil yargılanma hakkını güvence altına alan 6. maddesinin 1. fıkrasında kabul edilen temel bir unsurdur. Bu ilke kişilere, yargılamalarının makul bir süre içerisinde yapılmasını talep etme hakkı tanımaktadır. Son yıllarda ülkemiz aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvuruların ve verilen kararların birçoğu bu ilke ile ilgili olmakla birlikte, verilen aleyhe kararlar ülkemiz adına olumsuzluk yaratmaktadır. Bu olumsuzluğun en aza indirilmesinde 2010 Anayasa Değişikliği ile kabul edilen, kişilere ihlal iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru hakkı etkili olmuştur.

“Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlali Neticesinde Bireysel Başvuru Yolu” başlıklı bu çalışmamızın amacı; makul sürede yargılanma hakkına ilişkin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından belirlenen ölçütleri ortaya koymak ve ihlal durumunda 2010 yılından bu yana benimsenen Bireysel Başvuru mekanizmasının hangi temel hak ve özgürlükler konusunda, ne kadar süre içerisinde ve hangi kişilere karşı açık bir yol olduğunu ortaya koymaktır.

Zaman kavramının her birey için ne denli önemli olduğu ve kaybının herhangi bir şekilde tazmininin mümkün olmaması, yargılamada makul sürenin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışmamızda makul sürenin her dava ve olay için ayrı ayrı değerlendirilmesi, sürenin tespitinin titizlikle belirlenmesi gerektiğine ve bununla birlikte sürenin aşılmaması ile ilgili ülkemiz için alınabilecek önlemlere de kısaca değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Adil Yargılanma Hakkı, Makul Sürede Yargılanma Hakkı, Bireysel Başvuru Hakkı.

ABSTRACT

INDIVIDUAL APPLICATION ROAD FOR VIOLATION OF REASONABLE TREATMENT

Esen ESER

Master Thesis, Department of Public Law

Thesis Supervisor: Dr. Ahmet Korhan MASTI

June 2018, 110 pages

The right to a fair trial is an essential element of Article 6. 1 which guarantees the right to a fair trial of the European Convention on Human Rights. This principle grants persons the right to demand that their proceedings be carried out within a reasonable time. Although many of the applications and decisions made to the European Court of Human Rights against our country in recent years have been related to this principle, the unlawful decisions made are negative for our country. This disadvantages are reduced to minimum and the right of individual application to the Constitutional Court has been influenced by the alleged infringement of persons, which was accepted by the 2010 Constitutional Amendment.

The objective of our work titled " Individual Application Road for Violation of Reasonable Treatment "; to set forth the criteria set by the European Court of Human Rights on the right to a fair trial and to establish on what fundamental rights and freedoms the Individual Application Mechanism has been adopted since 2010 in the event of a violation,

The concept of time is very important for every individual, and the fact that compensation for waste of time is not possible in any way clearly reveals the importance of reasonable time in the judicial proceedings. Therefore, we have also briefly addressed the precautions that could be taken for our country regarding the fact that the reasonable wage in our work is assessed separately for each case and event, the determination of the wage must be determined meticulously and the wage should not be exceeded.

Keywords: Right to Fair Trial, Reasonable Right to Treatment, Right to Individual Application

ÖNSÖZ

“Makul sürede yargılanma hakkının ihlali neticesinde bireysel başvuru yolu” adlı çalışma Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı kapsamında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Tez hazırlık sürecimde bilgisi ve tecrübeleriyle desteğini hiç eksik etmeyen ve her zaman yol gösteren değerli hocam sayın Dr.Öğr. Üyesi Ahmet Korhan MASTI’ya teşekkürü bir borç bilirim. Çağ Üniversitesi’nde öğrenci olduğum süre içerisinde bilgi ve tecrübeleriyle her zaman yanımda olan saygı değer hocalarıma sonsuz teşekkürler.

06/06/2018

Esen ESER

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

KAPAK.....	i
ONAY.....	ii
ETİK BEYANI.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
EKLER	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ADİL YARGILANMA HAKKI

1.1. İnsan Hakları Kavramı.....	3
1.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.....	5
1.2.1. Genel Olarak	5
1.2.2. Tarihi Gelişim	6
1.2.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Kapsamı	9
1.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	10
1.3.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Kuruluşu.....	10
1.3.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Hukuki Yapısı	13
1.3.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne Başvuru Çeşitleri	14
1.3.3.1. Devlet Başvurusu	14
1.3.3.2. Bireysel Başvuru	15
1.4. Adil Yargılanma Hakkı ve Gelişimi	15
1.4.1. Adil Yargılanma Kavramı	15
1.5. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Adil Yargılanma Hakkı.....	17
1.5.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Adil Yargılanma Hakkının Kapsamı ve Konusu.....	19

1.5.1.1. Medeni Hak ve Yükümlülükler Bakımından	20
1.5.1.2. Cezai Alan Bakımından	20
1.5.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Adil Yargılanma Hakkının	
Unsurları	21
1.5.2.1. Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkemeye Başvurma Hakkı.....	21
1.5.2.1.1. Bir Yargı Yerine Başvurma Hakkı	21
1.5.2.1.2. Yasayla Kurulan, Tarafsız ve Bağımsız Bir Mahkeme	
Önünde Yargılanma Hakkı.....	22
1.5.2.2. Davanın Hakkaniyete Uygun Dinlenmesini İsteme Hakkı.....	23
1.5.2.2.1. Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama Hakkı.....	23
1.5.2.2.2. Aleni Yargılanma Hakkı.....	25
1.5.2.3. Delillere İlişkin Temel Kurallar.....	26
1.5.2.4. Makul Bir Sürede Yargılanma veya Yargılama Sürerken Salıverilme	
Hakkı	26
1.5.2.5. Masumiyet Karinesi	27
1.5.2.6. Asgari Sanık Hakları.....	28
1.5.2.7. Gerekçeli Karar	29

İKİNCİ BÖLÜM

MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI

2.1. Genel Olarak	31
2.2. Kavram.....	31
2.3. Makul Sürenin Belirlenmesinde Ele Alınan Ölçütler	32
2.3.1. Davanın Konusu ve Niteliği	32
2.3.2. Başvuranın Tutumu.....	34
2.3.3. Yargı Makamlarının Tutumu	36
2.3.4. Yargılama Sistemi.....	37
2.4. Makul Sürenin Başlangıcı ve Sonu.....	38
2.4.1. Makul Sürenin Başlangıcı.....	38
2.4.1.1. Ceza Davalarında Makul Sürenin Başlangıcı	38
2.4.1.2. Hukuk Davalarında Sürenin Başlangıcı.....	39
2.4.2. Makul Sürenin Bitimi	40
2.4.2.1. Ceza Davalarında Makul Sürenin Bitimi.....	40

2.4.2.2. Hukuk Davalarında Sürenin Sonu	40
2.4.2.3. İdari Yargılama Bakımından Sürenin Başlangıcı ve Sonu	41
2.5. Türk Hukukunda Makul Süre	41
2.6. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Korunması Maksadıyla Alınmış Tedbirler ...	42
2.6.1. İdari Yargı Açısından Alınan Önlemler.....	43
2.6.2. Hukuk Davaları Açısından Alınan Önlemler.....	44
2.6.3. Ceza Davaları Açısından Alınan Önlemler	45
2.6.4. Diğer Önlemler	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAYASA MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURUDA MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI

3.1. Bireysel Başvuru Hakkı Kavramı, Tanımı ve Niteliği	48
3.1.1. Genel Olarak	48
3.1.2. Bireysel Başvuru Kavramı.....	50
3.1.3. Bireysel Başvuru Kurumunun Tanımı Ve Nitelikleri.....	52
3.1.3.1. Bireysel Başvurunun Tanımı	52
3.1.3.2. Bireysel Başvurunun Nitelikleri	55
3.1.3.2.1. Bireysel Başvurunun İkincil Niteliğe Sahip olması.....	55
3.1.3.2.2. Bireysel Başvurunun Temel Hak ve Özgürlüklerin İhlaline Karşı Tesis Edilmesi	56
3.2. Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Hakkı.....	57
3.2.1. Genel Olarak	57
3.2.2. Bireysel Başvuru Hakkının Tarihi Gelişimi	58
3.3. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Şartları.....	59
3.3.1. Genel Olarak	59
3.3.2. Bireysel Başvuruda Konuya İlişkin Şartlar	60
3.3.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Güvence Altına Alınmış Temel Hak ve Özgürlükler.....	62
3.3.4. Bireysel Başvuruya Konu Yapılamayacak İşlem ve Kararlar	63
3.3.4.1. Yasama İşlemleri	64
3.3.4.2. Düzenleyici İdari İşlemler	65
3.3.4.3. Anayasanın Yargı Denetimi Dışında Bıraktığı İşlemler.....	65

3.3.5. Bireysel Başvuruya Konu Yapılamayacak Kararlar	66
3.3.5.1. Anayasa Mahkemesi Kararları.....	66
3.4. Bireysel Başvuruda Kişiyeye İlişkin Şartlar.....	67
3.4.1. Tüm İnsanlar	68
3.4.2. Vatandaşlar	68
3.4.3. Belli Kategoriler	68
3.4.4. Yabancıların Durumu	68
3.5. Bireysel Başvuruda Usule İlişkin Şartlar.....	69
3.5.1. Başvuru Yolları.....	69
3.5.2. Başvuru Harcı	69
3.5.3. Başvuru Dilekçesinin Şekli ve İçeriği	71
3.5.3.1. Başvuru Dilekçesinde Belirtilecek Hususlar	71
3.5.3.2. Başvuru Dilekçesine Eklenmesi Gerekli Belgeler.....	71
3.5.3.3. Başvuru Dilekçesinde Eksikliklerin Bulunması	72
3.5.4. Bireysel Başvuruda Süre Şartı	72
3.6. Bireysel Başvuruların Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlali Kapsamında İncelenmesi.....	73
3.6.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Makul Sürenin Değerlendirilmesi.....	74
3.6.2. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Makul Sürenin Değerlendirilmesi	78
3.6.2.1. Davanın Karmaşıklığı	80
3.6.2.2. Yetkili Makamların ve Başvurucuların Tutumu.....	82
3.6.2.3. Yargı Sisteminin Yapısı.....	84
SONUÇ	87
KAYNAKÇA.....	89
EKLER	96
ÖZGEÇMİŞ	97

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
md.	: Madde
R.G.	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBB	: Türkiye Barolar Birliği

EKLER

Sayfa No

EK-1: Etik Kurulu Onay Belgesi	96
--------------------------------------	----

GİRİŞ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin, yerine getirmekle yükümlü oldukları bir koruma sistemi olarak adil yargılanma ilkesinin en temel unsurlarından biri olan Makul Sürede Yargılanma Hakkı, yargılamanın her alanında karşımıza çıkmaktadır.

Sözleşme'nin 6. maddesinde, adil yargılanmanın her unsuruna yer verilmiş ve koruma altına alınmıştır. Söz konusu unsurların her biri kısaca açıklanmış, çalışmanın asıl konusu olan makul sürede yargılanma hakkı ise ayrıntılı olarak ortaya konmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ihlal ile ilgili verdiği kararların ve Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruların konusunun büyük çoğunluğunun makul süre ile ilgili olmasından yola çıkılarak, 2010 Anayasa Değişikliği referandumu sonucu kabul edilen Bireysel Başvuru Hakkı mekanizması ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Zira, değindiğimiz üzere makul süre ile ilgili Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuruların sayısı azımsanmayacak niteliktedir.

İç hukukumuz ve hukukun bir parçası haline gelen Sözleşmeler neticesinde doğan adil yargılanma hakkının şartlarını gerçekleştirmek, yargı organlarının bu konuya yaklaşımı ile yapılan yasal düzenlemelerle mümkün hale gelecektir.

Yargılama mekanizmasını direkt olarak etkileyen makul süre kavramı, bu özelliğinden dolayı yargıya olan inanç ve yargının etkinliği açısından büyük önem taşımaktadır. Temeli sağlam olmayan bir yargı inancı, bireylerin sistemin dışında kalan araçlarla, bir başka ifadeyle bir takım illegal yollarla hak arama yoluna başvurmalarına neden olabilir ki; bu durum adalete olan inanca, telafisi olmayacak şekilde zarar verebilir.

Çalışmada, gecikmiş adaletin adalet olamayacağı gerçeğinden yola çıkılarak, adil bir hukuk sisteminin ilk gereklerinden olan makul sürede yargılanma hakkının gelişimine, kapsamına ve içeriğinde yer alan ayrıntılarına sıkça yer verilerek ihlal iddiası durumunda ise etkili bir ikincil yol olan bireysel başvuru hakkı mekanizması açıklanacaktır.

Öncelikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne gelen insan hakları ihlali iddialarının azımsanmayacak çoğunluğunu oluşturması sebebiyle bu kavrama yer verilmiştir. Çalışmada hakkın niteliği, ilk olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları çerçevesinde açıklanmış daha sonra ise ülkemiz aleyhine verilen ihlal kararlarını en aza indirmek maksadını taşıyan ve ikincil bir başvuru yolu olan Anayasa

Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu sonrasında verilen kararlar ışığında değerlendirilmiştir. Amaç, Anayasa Mahkemesi'ne yapılacak bireysel başvuruların geniş bir çerçevede ele alınarak kişi yönünden ve konu yönünden hangi şartlarla sağlandığını ortaya koymaktır.

İnsan haklarının etkin bir biçimde korunması Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin eksiksiz bir biçimde anlaşılıp gerekli ve yeterli düzenlemelerle geliştirilmesine bağlıdır. Bu kapsamda iç hukukumuzda etkili, makul sürede yargılanma hakkına ve diğer birçok hakkın korunmasına hizmet eden bireysel başvuru yolu ile bir kısım kararlara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKI

1.1. İnsan Hakları Kavramı

İnsan hakları, insanın insan olma niteliğiyle doğuştan sahip olduğu dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez, kutsal hak ve özgürlüklerdir. “İnsan hak ve özgürlükleri” kavramı, ilk olarak İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yapılan çalışmalarla, kabul edilen uluslararası sözleşmelerle, soyut bir deyim olmaktan çıkarak, somut ve ayrıntılı bir kapsama, gün geçtikçe artan ölçüde ulusal ve uluslararası güvenceye kavuşmuştur. İnsan hakları kavramının oluşmasında tüm insanların “özgürlüğe, saygınlığa sahip olduğu ve haklar açısından eşit olduğu” fikri temel oluşturmuştur¹. Bir başka ifadeyle insan hakları kavramı ile tüm insanlara tanınması gereken haklar anlatılmak istenmektedir².

İnsan haklarının düşünsel temelleri çok eski dönemlere kadar uzanır. Hatta tarih boyunca kurulan Türk devletlerinin kuruluş felsefesinde de bunu izlemek mümkündür. Şeyh Edebali’nin Osman Bey’e nasihat olarak “Ey oğul insanı yaşat ki devlet yaşasın” şeklindeki sözü bunun bir başka tezahürüdür. Ancak bu hakların bir kavram olarak biçimlenmesi onsekizinci yüzyılda başlamıştır. İnsan haklarının tüm dünya ülkelerinin ilgilendiği, önemseddiği bir konu haline gelmesi İkinci Dünya Savaşı sonralarına rastlamaktadır³. Bu kavramın ortaya çıkmasından sonra insanlara hangi hak ve özgürlüklere sahip oldukları, insan haklarının neleri kapsadığı ve genel anlamda değeri anlatılmak istenmiştir. Çünkü insanların sahip olduğu kişilik, onur ve değer gibi yargılar ancak bu hakkın anlaşılmasıyla gerçeklik kazanabilecektir.

İnsan hakları ile mücadele, baskı ve zulüm rejimlerinde başlamış ve birkaç yüzyılda da farklı boyutlar kazanmış şekli ile günümüzdeki haline bürünmüştür. Ekonominin gelişmesi de insan hakları mücadelesini farklı boyutlara taşımış olmakla birlikte toplumların sınıflara bölünmesi, egemen sınıfların baskı rejimlerine kayması, ezilen toplumun insan hakları mücadelesini daha da ön plana çıkarmıştır⁴. Görüldüğü

¹REİSOĞLU, S., **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Basım Yayımcılık, İstanbul, 2001, s.3.

²GÖZÜBÜYÜK, Ş., GÖLCÜKLÜ, F., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara 2004, s.266.

³AYBAY, R., **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye (1945-1948)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2016, s.4.

⁴ÇEÇEN, A., **İnsan Hakları**, Gündoğan Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, 2000, s.11.

gibi insan haklarının temelinde ekonominin gelişmesinin yarattığı adaletsiz ortam, egemen sınıfın ezilen toplum üzerindeki baskısı koruyucu bir kavram olarak “insan hakları” kavramının gelişmesine, sınırlarının çizilmesine zemin hazırlamıştır.

Hayatımızın her anında karşımıza çıkabilecek hukuki ve sosyal bir kavram olan insan haklarının insan hayatında vazgeçilemeyecek kadar önemli olması nedeniyle açıklanması ve sınırlarının tam anlamıyla ortaya konulması gerekmektedir. İnsanların, doğuştan kazandıkları, sırf insan olmaları nedeniyle sahip oldukları, dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilemez hakların bütününe "insan hakları" denilmektedir.

Tarihsel gelişim sürecinde, insanın insan olarak kişiliğine haiz dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez haklarının ve özgürlüklerinin olduğu düşüncesi “Aydınlanma Dönemi” filozoflarının çabasıyla anayasal belgelerde yer bulmuştur. Bunun yanı sıra , insan hakları çok uzun bir süre yalnızca iç hukuk sorunu olarak ele alınmıştır. Bunun sebebi, uluslararası hukukta bireyin suje olarak görülmemesi, uluslararası hukukun yalnızca devlet meseleleri ile meşgul olmasıdır⁵ ki bu durum insan hakları kazanımlarını geciktirecek ölçüde etkilemiştir.

Toplumsal yaşamın dayanağı olarak hukuki düzenler insan haklarının varlığını tehdit edebilecek, zedeleyecek tüm girişimlere karşı yeterli ve gerekli tüm önlemleri alabilmelidir. Toplumlar büyüyüp geliştikçe hukuk sistemlerinin hem sosyal hem de siyasal yaşam içerisinde üstlendiği rol ve etkinlikler de artış göstermektedir. Bu sebeple de kitlelerde hukuk kurallarına karşı bir saygınlığın oluşup bu değerın sürekli olacak şekilde oluşturulması önemli bir husustur. Hukuk düzeninin olduğu yerde, insan hakları diğer hak ve özgürlükler ile beraber güvence altına alınmış olmalıdır.⁶ Baktığımızda son 30-40 yıl içerisinde, insan haklarının farklı yönleriyle alakalı çok sayıda uluslararası sözleşme ve belge kabul edilmiştir⁷. Dünya üzerinde barış ve güvenliğin sağlanması bakımından uzun dönemde, tüm dünyada öncelikli olarak insan haklarının gerçekleştirilip genişletilmesi bir ön koşul sayılmalıdır⁸. Nitekim insan hakları kavramının anlaşılmadığı bir dünya bireyler için başlı başına bir eksiklik anlamına gelecektir..

Ulusal anayasaların insan haklarını sağlama mücadelesi konusunda yetersiz kaldığı durumda, uluslararası anayasalar anlamında evrensel sözleşmelerden söz

⁵TEZCAN, D., ERDEM, M., **İnsan Hakları El Kitabı**, Dördüncü Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s.37.

⁶ÇEÇEN, A., **a.g.e.**, s.29.

⁷AYBAY, R., AYBAY, A., **Hukuka Giriş**, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1995, s.14.

⁸AYBAY, R., **İnsan Hakları Seçilmiş Makaleler**, Pencere Yayınları, Birinci Baskı, Ekim 2010, İstanbul, s.41.

edilmeye başlanmıştır. İnsan hakları aleni bir şekilde çiğnenmeye başladığında zaman içerisinde insana verilen değerin artmasıyla uluslararası tepkiler görülmeye başlanmış ve ulusal anayasaların bizzat kendi ülkelerince çiğnemeye başlamış olduğunun görülmesiyle insan haklarını savunacak olan uluslararası düzeyde mekanizmalar örgütlenmeye başlamıştır. Devletlerin kendi insanlarına karşı adaletsiz davranmaya başladığı noktada bu tür mekanizmalar ortaya çıkmakta ve yeterli incelemelerde bulunularak insan haklarının çiğnendiği ülkelerde önlemler alınabilmektedir.

Son yüzyılın gelişmiş ülkelerinin girişimleriyle oluşturulan bu evrensel mekanizma insan haklarının her tür saldırı ve tehdit olaylarına karşı korunmasını amaçlamakta ve bu önlemlerin alınmasında uluslararası kuruluşların da desteğini alarak, devlet yapısı içerisinde insan hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesinin önüne geçilmesi için çalışmalar yapmaktadır. Uluslararası sözleşmeler aracılığı ile kurulan evrensel düzeyde kuruluşlar ve mahkemeler insan hakları ile ilgili her sorunu başvuru üzerine ele alabilmekte ve herkesin özümseyebileceği çözümler üretebilmektedir⁹.

1.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

1.2.1. Genel Olarak

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), diğer adıyla “İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin Korunmasına Dair Sözleşme” Avrupa Konseyi kapsamında 4 Kasım 1950 yılında Roma’da imza edilmiş ve 3 Eylül 1952’de yürürlüğe girmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, bugüne kadar Avrupa Konseyine üye 47 devlet tarafından imzalanmış ve kabul edilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Türkiye tarafından ise 4 Kasım 1950’de imzalanmış ve 18 Mayıs 1954 tarihinde onaylanmıştır. AİHS, 1 Kasım 1998’de yürürlüğe giren 11 Nolu Protokol ve 1 Haziran 2010 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunan 14 Nolu Protokol ile önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır¹⁰.

Temel hak ve hürriyetlerin korunması İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası alanda da muhafaza altına alınmaya başlanmıştır. Bu hakların korunması “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu”; “İnsan Hakları Komitesi”, “İrk Ayrımcılığının Önlenmesi Komitesi”, “İşkencenin Önlenmesi Komitesi” gibi farklı

⁹ÇEÇEN, A., a.g.e., s.222-223.

¹⁰GÖZLER, K., **Kısa Anayasa Hukuku**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Onbeşinci Baskı, Bursa, Ağustos, 2017, s.323.

komisyon ve komitelerle sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak bunlardan en önemlisi “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi” dir¹¹.

İkinci Dünya Savaşı’nın sebep olduğu yakıp yıkmalar, korku ve dehşet ortamı dünyada insan üzerinde şiddetli bir baskı kurulması gibi insan haklarını önemli ölçüde tehdit eden, tehlikeye atan durumların ortaya çıkması, insanlığın diktatörlük baskısına karşı konulması isteğini meydana getirmiştir. 1945 yılında, Birleşmiş Milletler Antlaşmasını onaylayan devletler insan haklarına, insani değerlere olan inançlarını bir kez daha kanıtlamış oldular, insanlığa ve insan haklarına yapılan saldırıların önüne geçilmesi maksadıyla, insan tutum ve davranışlarını düzenleyen tüm halk ve milletlerin özümseyeceği kuralların belirlenmesi için yeni bir çaba içerisine girilmesini kararlaştırmışlardır¹².

1.2.2. Tarihi Gelişim

İnsan hakları konusunda önemli gelişmeyi yansıtan ilk belge, 1215 tarihli Magna Carta Libertatum (İngiliz Büyük Şartı) olmuştur. Bu belgenin en önemli özelliği, siyasal iktidarın sınırlandırılması düşüncesine temel oluşturan insan hakları konusundaki ilk belge olmasıdır. Magna Carta, “sübjektif” hakları, “onun hakkı” gibi terimlerle tanımlanmıyorsa da bir insan hakları belgesi olarak nitelendirilmemektedir. Adil yargılanma hakkına ilişkin ilk kavramlar bu belge ile birlikte anılmaya başlanmıştır. En genel ifadeyle madde 40’ta yer alan “hiç kimseye Hakkı ya da adaleti satmayacak, hiç kimse için reddetmeyecek ya da geciktirmeyeceğiz” hükmü insan haklarını esas alarak adil yargılanma hakkının önemine açıkça yer vermektedir.

Haklar kavramı o dönemde, geleneksel hukuk ile iç içe geçmiştir¹³. Ne var ki, insan hakları alanında Aydınlanma Dönemi’ne kadar önemli bir gelişme olmamıştır. 16. Yüzyıldaki Reform ve Rönesans hareketleri ile hümanizm akımı, insanın devletten beklentilerini değiştirmiştir. İngiltere’de keyfi alıkonmaya karşı güvenceleri içeren 1627 tarihli Petition of Rights ve 1679 tarihli Habeas Corpus Act ile yargı güvencelerini içeren 1688 tarihli Bill of Rights’tan söz etmek mümkündür. Anayasal düzeyde temel hakların yer verildiği ilk düzenleme 1776 Virginia Haklar Bildirgesi’nin başlıca özelliği ise, bireyi ve doğal haklar öğretisini esas almış olmasıdır¹⁴.

¹¹GÖZLER, K., a.g.e., s.115.

¹²ÜNAL, Ş., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, TBMM Basımevi, Ankara, 1995, s.90.

¹³FREEMAN, M., *İnsan Hakları Disiplinlerarası Yaklaşım*, Birinci Baskı, Ankara, Ekim 2008, s.21.

¹⁴TEZCAN, D., ERDEM, R., a.g.e., s.40.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmasına kadar insan hakları konusunda kayda değer bir gelişme görülmemiştir. 1919 tarihli Milletler Cemiyeti Antlaşmasında insan hakları alanında temel bir düzenlemeye de yer verilmemiştir. İkinci dünya savaşından sonra ölen insanlar ve soykırımdan sonra insanın önemi ve değerinin anlaşılmasına neticesinde 10 Aralık 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi¹⁵ (İHEB) ilan edilmiştir. BM Genel Kurulunun 10.12.1948 tarihli kararıyla kabul edilen İHEB, insan haklarının ilk kaynaklarından birisidir. Bildirge, uluslararası hukuk açısından bir antlaşma özelliği taşımadığından, katılımcı devletler için bağlayıcı olmamakta, hükümleri yalnızca yol gösterici niteliktedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki derin izler, yıkımlar ve hakların açık bir şekilde ihlali nedeniyle savaşın son bulmasından hemen sonra en birinci insan haklarının garanti altına alınması amacıyla birçok çalışmalar yapılmaya, harekete geçilmeye başlandı. Bu kapsamda 12 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ilan edildi ve onaylandı. Bu beyannamenin ilan edilmesinden önce 1948 yılının Mayıs ayında Hollanda'nın Lahey kentinde toplanan Avrupa Kongresi'nde Avrupa'da bir topluluk kurulması ve buna temel teşkil etmek üzere bir Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hazırlanması kararı alındı. Kongre çalışmasında alınan bu karar ile 5 Mayıs 1949 tarihinde Avrupa Konseyi kuruldu. Merkezi Fransa'nın Strazburg kentinde olan Konsey, Birleşmiş Milletler gibi insan haklarının korunmasına dair bir takım çalışmalar için girişimlerde bulunmaya başladı¹⁶.

Avrupa Konseyi Statüsü'ne (Statute of the Council of Europe) göre, Konseyin hedefi üyeler arasında çok daha yakın bir iş birliği sağlamak, böylelikle Konsey üyelerinin ortak mirası olan amaç ve esasları korumak ve desteklemek, aynı zamanda üyelerin ekonomik ve sosyal yönde gelişmelerine destek olmaktır. Bu hedefe ulaşma maksadıyla Avrupa Konseyi organlarınca faydalanılabilecek mekanizmalardan birisi de insan haklarının ve temel özgürlüklerin geniş bir biçimde korunması ve ileri düzeye ulaştırılmasıdır.

Avrupa Konseyi Statüsü'ne göre Konseye üye olmuş her ülke hukukun üstünlüğü ilkesi ile kendi yargılama prensibine tabi olan tüm insanların insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanması gerektiği ilkesini onaylamış olur.

¹⁵AYBAY, R., **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Şubat 2016.

¹⁶ TEZCAN, D., ERDEM, R., **a.g.e.**, s. 42.

Üye ülkelerden her bir tanesi statünün birinci bölümünde yani ilk maddesinde açıklanan hedefe varabilmek için içten ve aktif bir biçimde iş birliği içinde olmayı taahhüt eder. Konseyin Bakanlar Komitesi ve Parlamenterler Meclisi isimlerinde iki organı vardır. Bakanlar Komitesi üye devletlerin dışışleri bakanlarından veya dışışleri bakanlarının temsilcilerinden oluşmaktadır. Bakanlar Komitesinde Avrupa Konseyine üye her devletin bir temsilcisi vardır ve her temsilci bir oy hakkına sahiptir (m. 14). Avrupa Konseyinin danışma organı olan Parlamenterler Meclisi ise Konseye üye devletlerin temsilcilerinden oluşur. Bu temsilciler kural olarak üye devlet parlamentoları tarafından seçilir veya atanır. Bakanlar Komitesinden farklı olarak üye devletlerin Parlamenterler Meclisine göndereceği temsilci sayısı ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir (m. 25 vd.). Avrupa Konseyi kurulduğu tarihten hemen sonra çalışmalarına başlamış ve Avrupa Konseyi Sözleşmeleri olarak da adlandırılan birçok uluslararası sözleşmenin imzalanmasını sağlamıştır. Bu sözleşmelerden en önemlisi şüphesiz İnsan Haklarının ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına Dair Sözleşme (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) veya daha kısa ve bilinen adıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir (European Convention on Human Rights)¹⁷.

Sözleşme 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanmış ve Sözleşmenin on devlet tarafından iç hukukta onaylanıp onay belgelerinin Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine tevdi edilmesinin ardından 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁸. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 57. maddesine göre devletler Sözleşmenin imzalandığı veya onay belgelerinin sunulduğu sırada kendi egemenlikleri altında bulunan yerlerde yürürlükte bulunan bir kanuni düzenlemenin Sözleşmenin belirli hükümlerine uygun olmadığı ölçüde Sözleşmenin ilgili hükümlerine ihtirazi kayıt koyabilirler. Ancak Sözleşmeye genel nitelikte çekince konamaz. Sözleşmenin 58. maddesine göre Sözleşmeye taraf olan devletlerin Sözleşmeyi feshetmeleri mümkündür. Aynı maddeye göre Avrupa Konseyi üyeliği sona eren devletler de Sözleşmeye taraf olmaktan çıkar¹⁹.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi imzalanıp yürürlüğe girdikten sonra bir taraftan Sözleşmeye bazı eklemeler yapılmış, diğer taraftan da Sözleşme güncellenmiştir. Bu ekleme ve güncellemeler protokoller yoluyla olmuştur.

¹⁷ TEZCAN, D., ERDEM, R., a.g.e., s.46.

¹⁸KAŞIKARA, S., "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı", TBB Dergisi, S. 84, 2009, s. 234.

¹⁹MURATOĞLU, T., "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kuruluşu, Görevleri ve Yargılama Usulü", TAAD, Yıl:7, Sayı:27, Temmuz, 2016, s. 312.

Protokollerden bazıları Sözleşmede yer alan haklara ilaveten yeni birtakım haklara yer verdiğinden, bunlar Sözleşmenin yanında ayrı bir varlığa sahiptir.

Son olarak AİHS'nin bazı hükümlerinde değişiklik yapan 14 No'lu Protokol yürürlüğe girmiştir. Sözleşmede ve Sözleşme ile kurulan sistemde birtakım değişiklikler öngören 15 ve 16 no'lu protokoller ise imzaya açılmış, ancak henüz yürürlüğe girmemişlerdir.

1.2.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Kapsamı

Türkiye tarafından onaylanmış olan ve 1 Kasım 1998'de yürürlüğe giren 11 nolu Protokol ve 1 Haziran 2010 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunan 14 nolu Protokol ile değiştirilen son şekline göre Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve bu sözleşmenin eki protokollerinde tanınan ve güvence altına alınan haklar şunlardır:

“Sözleşmede, yaşama hakkı (Md.2), işkence yasağı (Md.3), kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (Md.4), özgürlük ve güvenlik hakkı (Md.5), adil yargılanma hakkı (Md.6), cezaların yasallığı (Md.7), özel hayatın ve aile hayatının korunması (Md.8), düşünce, vicdan ve din hürriyeti (Md.9), ifade özgürlüğü (Md.10), dernek kurma ve toplantı hürriyeti (Md.11), evlenme hakkı (Md.12), etkili başvuru hakkı (Md.13), ayrımcılık yasağı (Md.14) bulunmaktadır.

1 Numaralı Protokolde, mülkiyet hakkı (Md.1), eğitim hakkı (Md.2), serbest seçim hakkı (Md.3),

4 Numaralı Protokolde, borçtan dolayı özgürlüğünden yoksun bırakılma yasağı (Md.1), serbest dolaşım ve ikamet hürriyeti (Md.2), vatandaşların sınır dışı edilmeleri yasağı (Md.3), yabancıların topluca sınır dışı edilmeleri yasağı (Md.4),

6 Numaralı Protokolde, ölüm cezalarının barış zamanında kaldırılması (Md.1),

7 Numaralı Protokolde, yabancıların sınır dışı edilmelerine ilişkin usuli güvenceler (Md.1), cezai konularda iki dereceli yargılanma hakkı (Md.2), adli hata halinde tazminat hakkı (Md.3), aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı (Md.4), eşler arasında eşitlik (Md.5),

12 Nolu Protokolde, ayrımcılığın genel olarak yasaklanması (Md.1),

13 Nolu Protokolde, ölüm cezasının her durumda yasaklanması (Md.1) maddeleri yer almaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi esasen, en bilinen bireysel ve siyasal hakları sağlamaktadır. Bu hakların önemli ölçüde yukarıda ‘birinci kuşak haklar’ olarak belirttiğimiz haklar içinde yer aldıkları söylenebilir. Başka bir söylemle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, sosyal haklar gibi ikinci kuşak hakları ve çevre hakkı gibi üçüncü kuşak haklara güvence sağlamamaktadır’,²⁰.

1.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin denetim organlarına ilişkin 19-56. maddelerini değiştiren 11 nolu protokolün 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, ‘‘Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’’ ve ‘‘Avrupa İnsan Hakları Divanı’’ sona erdi ve bu iki kuruluşun yerini, tek bir kuruluş, devamlı nitelikte bir mahkeme ‘‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’’ aldı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kendisinden önceki denetim organlarına kıyasla, insan haklarının korunması açısından çok daha etkili bir kuruluş olarak göreve başladı²¹.

AİHS’in imzalanmasını izleyen 48 yıl içinde, Avrupa Konseyini oluşturan devletlerin birbirine olan güveni arttı, insan haklarının önemi daha iyi anlaşıldı, uluslararası bir denetim organının olası tutumuna yönelik kaygılar da büyük ölçüde geriledi. Bunun sonucu olarak da, 11 nolu protokolün yürürlüğe girmesiyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin faaliyete geçmesiyle, ilke bazında önemli değişiklikler meydana geldi²².

Aşağıda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kuruluş sürecine kısaca değinilecektir.

1.3.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Kuruluşu

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, taraf Devletlerin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden ve buna ilişkin protokoller sonucunda ortaya çıkan yükümlülüklerine uymalarını sağlamak için oluşturulan ve devamlı olarak görev yapan bir yargı organıdır.

1948 yılının Mayıs ayında Lahey’de toplanan ve Avrupa Konseyinin kurulmasına önayak olan Avrupa Kongresinde temel hak ve hürriyetlerin ihlal edildiği yönündeki iddialara bakacak bir mahkemenin kurulması talep edilmişti. İşte Avrupa

²⁰GÖZLER, K., **İnsan Hakları Hukukuna Giriş**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Bursa, Temmuz, 2017, s.324-325.

²¹ REİSOĞLU, S., **a.g.e.**, s.164.

²² REİSOĞLU, S., **a.g.e.**, s.165.

Konseyi tarafından hazırlanan ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe giren AİHS'nin 19. maddesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (European Court of Human Rights) kurulmasını öngörüyordu. Gerçi bu hüküm henüz Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) fiili olarak kurulduğu anlamına gelmiyordu. Zira Sözleşmenin ilk halinin 46. maddesine göre Sözleşmeye taraf devletler Sözleşmenin yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin tüm konularda AİHM'nin yargılama yetkisini tanıyacakları yönünde bir beyanda bulunabilirlerdi. Yani AİHM'nin yargılama yetkisinin tanınması Sözleşmeye taraf devletlerin bu konudaki açık ve Sözleşmenin kabulüne ilişkin iradedenden ayrı bir irade beyanlarına bağlıydı.

Sözleşmenin eski 56. maddesinin ilk fıkrasına göre AİHM'ye ilk üye seçimi Sözleşmeye taraf sekiz devletin Mahkemenin yargılama yetkisini tanıdıklarına ilişkin beyanda bulunmalarından sonra yapılacaktı. Aynı maddenin 2. fıkrasına göre üye seçimi yapılmayana kadar hiçbir uyuşmazlık Mahkemenin önüne taşınamayacaktı. Sözleşmeye taraf sekiz devletin Mahkemenin yargılama yetkisini tanıması uzun zaman alınca, Mahkeme üyelerinin seçimi ancak 21 Ocak 1959 tarihinde gerçekleşti. Böylece Mahkemenin yargılama faaliyetlerine başlaması mümkün olabildi. Türkiye AİHM'nin yargılama yetkisini 25 Eylül 1989 tarih ve 89/14563 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla tanımıştır²³.

AİHM'nin yargılama faaliyetlerine yeni başladığı dönemlerde temel hak ve hürriyetlere ilişkin hukuki koruma mekanizması bugünkünden çok farklı bir şekilde işliyordu. O dönemde AİHM'nin bir ihlal iddiasını doğrudan inceleme imkanı bulunmuyordu. AİHS'de yer alan temel hak ve hürriyetlerin korunması için AİHM'nin dışında bir de Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (European Commission of Human Rights) oluşturulmuştu ve ihlal iddiaları için Mahkemeye değil, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri vasıtasıyla Komisyona başvurmak gerekiyordu (eski m. 24). Ancak Sözleşmeye taraf olan bir devlet aleyhine Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna (AİHK) başvurulabilmesi için, ilgili devletin Komisyonun bu konudaki yetkisini tanımış olması gerekiyordu. Komisyonun ihlal iddialarına ilişkin başvuruları kabul edebilmesi ve AİHS kapsamındaki yetkilerini kullanabilmesi için, Sözleşmeye taraf en az altı devletin Komisyonun bu yetkisini tanımış olması şarttı (eski m. 25). 5 Temmuz 1955 tarihinde Sözleşmeye taraf altı devlet Komisyonun bu konudaki yetkisini tanıyınca Komisyonun

²³ MURATOĞLU, T., **a.g.m.**, s. 313.

faaliyetlerine başlaması mümkün olabildi. Türkiye Komisyona kişisel başvuru hakkını 28 Ocak 1987 tarihinde kabul etti²⁴.

Sözleşmeye ek protokollerle AİHM'nin hukuki koruma mekanizması da zamanla önemli ölçüde değişti. 2 No'lu Protokol ile AİHM'ye istişari mütalaa verme yetkisi tanındı. 3 No'lu Protokol ile AİHK'ya bağlı olarak faaliyetlerde bulunan alt komisyon kaldırıldı. 5 No'lu Protokol ile AİHK ve AİHM üyelerinin seçimi, 8 No'lu Protokol ile de AİHK ve AİHM'nin yapısı ve çalışma şekli konusunda birtakım değişiklikler yapıldı. 9 No'lu Protokol ile gerçek kişilere, hükümet dışı organizasyonlara ve kişi gruplarına AİHM'ye başvurma ve AİHM nezdinde yürütülen yargılamalara taraf olabilme yetkisi tanındı. 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren 11 No'lu Protokol AİHS'nin hukuki koruma sistemini köklü bir şekilde değiştirdi. Bu değişikliklerle AİHK kaldırıldı ve Bakanlar Komitesinin ihlal iddialarını karar bağlama yetkisine son verildi. Bu şekilde AİHM AİHS'nin ihlal edildiği iddiasını içeren başvuruları kabul etmeye ve bunları incelemeye yetkili tek makam olarak ön plana çıkmış oldu. Bu protokol ile AİHM'ye bireysel başvuru yolu açıldı ve bir sözleşmeci devlet aleyhine Mahkemeye başvuruda bulunabilmek için ilgili devletin Mahkemenin yargılama yetkisini ayrıca kabul etmesi şartı kaldırıldı. Böylece AİHM'nin yargılama yetkisinin tanınması sözleşmeci devletlerin özgür iradesine bağlı olmaktan çıktı ve Sözleşmeye taraf olan her devletin Mahkemenin yargılama yetkisini de zorunlu olarak kabul ettiği hüküm altına alındı²⁵.

11 No'lu Protokol ile ayrıca AİHM daimi bir mahkeme sıfatını kazandı. 1 Haziran 2010 tarihinde yürürlüğe giren 14 No'lu Protokol ile Mahkemenin ağır iş yükünün hafifletilmesi amacıyla Mahkemenin yapısına ve işleyişine ilişkin birtakım yenilikler getirildi. Bu kapsamda Mahkemenin bazı konuları tek hakimle de karara bağlayabileceği hüküm altına alındı ve üç hakimden oluşan komiteler bazı başvuruları esastan karara bağlama yetkisi ile donatıldı. Ayrıca Mahkemeye başvuran bir kimsenin mağduriyetinin “önemli” bir zarar olmadığı sonucuna ulaşıldığı ve Sözleşmedeki diğer şartların da uygun olduğu hallerde, Mahkemenin bu başvuruyu reddedebileceği hüküm altına alındı²⁶. Böylelikle AİHM tarafından yapılacak yargılamaların önemli insan hakları ihlallerine hasredilmesinin yolu açıldı.

²⁴ MURATOĞLU, T., **a.g.m.**, s. 316.

²⁵ MURATOĞLU, T., **a.g.m.**, s. 317.

²⁶ MURATOĞLU, T., **a.g.m.**, s. 317.

1.3.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Hukuki Yapısı

AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf Devletlerin sayısı kadar yargıçtan oluşmaktadır. Yargıçlar, uyuğunda oldukları Devletin temsilcisi değildirler; AİHM'ne kendi kişisel nitelikleriyle katılırlar, görevleri süresince de, bağımsızlıkları, tarafsızlıkları ve daimi görevin gerekleri ile bağdaşmayan herhangi bir aktivitede bulunamazlar.

AİHM'nin yargıçları, AİHS'ne taraf devletlerin her birinin göstereceği üçer aday arasından Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisince, oy çokluğu ile, altı yıl için seçilirler. Tekrar seçilmeleri mümkündür. Yargıçların görev süreleri 70 yaşında sona erer. AİHM'nce gerekli koşulları artık taşımadığına üçte iki çoğunlukla karar verilmedikçe, bir yargıcın görevine son verilemez.

AİHM'nin çalışmalarına, seçim, nitelik ve görevleri Mahkemenin 4 Kasım 1998 tarihli İç tüzüğünün 15-18 maddelerinde düzenlenmiş bulunan bir sekreteryaya yardımcı olur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, “Genel Kurul”, “Komite”, “Daire” ve “Büyük Daire” şeklinde toplanır ve görev yapar. Mahkeme'nin toplantı yeri Strasbourg'tur.

Genel kurul, bütün üye yargıçlardan oluşur. Genel Kurul'un çalışabilmesi için, yargıçların en az üçte ikisinin toplantıya katılmış olması gerekir. Genel kurul halinde toplanan mahkeme, üç yıllık süre için başkanını ve bir veya iki yardımcısını seçer. Belirli süreler için “Daire”ler oluşturmak, başkanlarını seçmek, Mahkemenin içtüzüğünü yapmak ve yazı işleri müdürünü belirlemek de Genel Kurul'un yetkisindedir²⁷.

Komiteler, yapılacak kişisel başvuruları “kabul edilebilirlik” yönünden incelemek üzere, AİHM'nin daireleri tarafından oluşturulur. Oluşturulacak Komite sayısını AİHM'in başkanı belirler. Komiteler üç yargıçtan meydana gelir. Sözleşmenin 28. maddesi uyarınca, komiteler, yapılan bir kişisel başvurunun “kabul edilemezliğine” veya “kayıttan düşürülmesine” oy birliğiyle karar verebilir. Komitenin kararları kesindir.

Daireler, AİHM'ne yapılan başvuruları incelemek ve karara bağlamak üzere oluşturulur. Daireler yedi yargıçtan meydana gelir. Anlaşmazlığa taraf Devlet adına seçilmiş bulunan yargıç o davada Dairenin üyesi olarak görev alır. Dairelerin nasıl

²⁷GÖZLER, K., a.g.e., s. 327.

oluşacağı, diğer yargıçların nasıl seçileceği içtüzüğün 25 ve 26. maddelerinde düzenlenmiştir.

Son olarak büyük daire ise, 17 yargıçtan oluşur. AİHM'nin Başkanı, Başkan yardımcıları, Daire Başkanları, anlaşmazlığa taraf Devlet adına seçilmiş yargıç Büyük Daire'ye katılır. Daire'ye katılacak diğer yargıçlar içtüzüğün 24. maddesi uyarınca belirlenir. Daire Başkanı ve ilgili Devlet adına katılan yargıç hariç, davanın Büyük Daireye gelmesi halinde, kararı veren Dairenin yargıçları “Büyük Daire”de yer alamazlar.

Büyük Daire, belirtildiği gibi, AİHS md.30 uyarınca daireler tarafından kendisine gönderilen veya md.43 uyarınca Daire'nin karar vermesinden sonra taraflardan birinin istemi üzerine kendisine gelen davaları inceler, karara bağlar. Büyük Dairenin kararları kesindir²⁸.

1.3.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Başvuru Çeşitleri

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, kapsamındaki haklarla ilgili yargısal nitelikte bir koruma sistemi getirmiştir. Mahkemeye bir devletin Sözleşmenin koruduğu hakları ihlal ettiği iddiasıyla başvurulabilmektedir. “Devlet başvurusu” ve “bireysel başvuru” olmak üzere iki tür başvuru yolu vardır.

1.3.3.1. Devlet Başvurusu

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 33'üncü maddesine göre sözleşmeyi imzalamış her devlet, Sözleşmeyi imzalamış diğer bir devletin insan haklarını ihlal ettiği kanısına varırsa bunun için o devlet aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurabilir. Buna “devletlerarası başvuru (inter-state application, requetes inter-etatiques)”; bu tür başvuru ile görülen davalara “devletlerarası davalar” denir²⁹.

Devletlerarası başvuru yolu, şimdi de, 11 nolu protokolden önce de, yani bireysel başvuru yolunun isteğe bağlı olarak tanındığı dönemde de zorunlu bir başvuru yoludur. Yani Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalayan her devlet devletlerarası başvuru yolunu zorunlu olarak kabul etmiş sayılmaktadır.

1956'dan bu yana (2017) sadece 21 adet devletlerarası başvurusu yapılmıştır. Oysa 1959-2016 yılları arasında 794.000 bireysel başvuru yapılmıştır. (Sadece 2016

²⁸ GÖZLER, K., a.g.e., s. 328.

²⁹ YAMAN, H., **İnsan Hakları Mahkemesi'ne Müracaat Usul ve Esasları**, Mahalli İdareler Derneği Yayını, Ankara, 2004, s.12.

yılında 53.500 adet bireysel başvuru yapılmıştır.) Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sistemine asıl özelliğini veren başvuru türünün bireysel başvuru olduğunu söyleyebiliriz.

1.3.3.2. Bireysel Başvuru

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 34'üncü maddesine göre sözleşmede tanınan hakları, Sözleşmeye taraf olan bir devlet tarafından ihlal edilen kişiler, bu devlete karşı, bu mahkemeye “bireysel başvuru” yoluyla başvurabilirler.

Temel hak ve özgürlük odaklı Anayasallık denetiminin bir sonucu olarak Anayasa Mahkemelerinin organlarında zaman içerisinde meydana gelen bir değişim ile bireysel başvuru yolu, Anayasa Mahkemesinin görev alanını kapsamaya başlamıştır. Günümüzde birçok devlet, temel hak ve özgürlüklerinin kamu işlemlerine karşı korunması amacıyla, bireylere Anayasa Mahkemesine başvurma hakkını sunmuşlardır. Özellikle Avrupa modelini benimsemiş devletlerin çoğunluğu, soyut ve somut norm denetimleri yanında kısmi farklılıklarla ve belli konularda, bireylere Anayasa Mahkemesini harekete geçirme imkanı sağlamıştır. Ayrıca başvuru yalnızca Anayasada düzenlenen bir temel hak ve özgürlüğün ihlal edildiği iddiasıyla yapılabileceğinden, bu yargılamanın da Anayasaya uygunluğunu denetleyen Anayasa Mahkemesi aracılığıyla uygulanması devletlerce onaylanmıştır³⁰.

1.4. Adil Yargılanma Hakkı ve Gelişimi

1.4.1. Adil Yargılanma Kavramı

Adil yargılanma hakkının (fair trial) doğrudan doğruya bu kavram altında incelenmesi, AİHS bağlamında 6. maddeye adil yargılanma hakkı başlığının verilmesi ile olmuştur. Ancak bilindiği üzere adil yargılanma hakkının düzenlediği konular insanlık tarihi kadar eskilere gitmektedir.

AİHS nin 6. maddesinde herkesin davasının çözümü için mahkeme önünde hak arama özgürlüğü bulunduğu vurgulanmıştır. Anayasa'nın 36. maddesinin birinci fıkrasında da paralel bir şekilde “*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.*” hükmüne yer verilmiştir. Sözleşme ve Anayasa ile hak

³⁰ ÖZBEY, Ö., Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı, **Doktora Tezi**, Kocaeli, 2012, s. 203.

arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı, güvence altına alınmıştır.

Adil yargılanma hakkı, birçok bölgesel ve uluslararası belgede yer alan temel, evrensel ve yerleşik bir insan hakkıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinde düzenlenmiş olan madde önceleri sağlıklı adalet yönetimi isteme hakkı ile adlandırılan, sonrasında ise “adil yargılama” kavramı ile belirlenen bir hakkı güvence altına almaktadır. Söz konusu maddeye Komisyon ve Mahkeme kararlarıyla verilmiş olan bu ad, Sözleşmenin 11 no'lu protokolü ile maddeye başlık olarak eklenmiştir³¹.

Adil yargılanma hakkı, temel bir haktır. Bu hak bundan 50 yıl önce dünyadaki devletler tarafından kabul edilen ve hala uluslararası insan hakları sisteminin bir parçası olan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde tanınmış uygulanabilir evrensel haklerden biridir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde tanınmış olan adil yargılanma hakkı, 1948'den itibaren geçen yıllar içinde uluslararası hukukun bir parçası olarak bütün devletler üzerinde hukuken bağlayıcı bir nitelik kazanmıştır³².

6. Madde herkesin adil yargılanma hakkı olduğunu belirtir. Bu ifade, hukukun doğru işleyişi için gereken pek çok boyutu barındırmaktadır. Örneğin, mahkemeye erişim hakkı, sanığın duruşmada hazır bulunması, kendi aleyhine tanıklık yapmama özgürlüğü, silahların eşitliği, nizalı dava hakkı ve gerekçeli karar gibi. Yargıcın buradaki görevi ise, bir ihtilafın tüm taraflarının Sözleşmede kendilerine tanınan “adil yargılanma” hakkından faydalanmasını sağlamaktır³³.

Günümüzde en çok dikkat çeken insan haklarının başında olan adil yargılanma hakkı, uluslararası bildiri ve sözleşmelerde farklı kapsam ve tanımlarla ifade edilse de genel kabul görmüş evrensel bir ilke niteliğindedir.

Etkin hukuki korunmanın oluşması için yargı faaliyetlerinin adil bir şekilde işleyebilmesi ve devlet organlarının hukukun üstünlüğü ilkesine uygun olarak yapılandırılması ve denetlenmesi gerektiği konusunda yaygın bir görüş bulunmaktadır. Mahkemelerin bağımsız ve tarafsız olması ise adil yargılama ve hukuk devletin ön şartı olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple de adil yargılama ve hukuk devleti ilkeleri kapsamında bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma, evrensel hukuk metinleri ve anayasalarla güvence altına alınmıştır³⁴. Buna ek olarak, adil yargılanma hakkı, devletin yasama, yürütme ve yargı erklerini bağlayan genel bir hukuk

³¹ GÖZÜBÜYÜK, Ş., GÖLCÜKLÜ F., a.g.e., s.266.

³² Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International), **Adil Yargılanma Hakkı**, Çevirenler : Fadıl Ahmet Tamer, Erol Kaplan, İletişim Yayınları, 2000, s.24.

³³ MOLE, N., HARBY, C., **Adil Yargılanma Hakkı**, Birinci Baskı, Ekim 2001, Almanya, s.71.

³⁴ ÇELİKOĞLU, C., **Medeni Yargılama Hukuku Açısından Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı**, İstanbul, 2008, s.8.

ilkesidir. Adil yargılanma hakkı, herkesin meşru tüm araç ve yollardan faydalanmak sureti ile bağımsız ve güvenceli her türlü yargı mercii önünde haklarını ararken yargılamanın usul ve esas ilkelerine uygun bir şekilde başlatılıp, yürütülüp, sonuçlanmasını istemek, bu yargılama sürecinin istisnaları saklı olmak koşulu ile açık olmasını istemek ve yargısal süreç içindeki her türlü kararın gerekçeli olarak yazılmasını beklemek hakkıdır³⁵.

1.5. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı Sözleşme'nin 6. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; "Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini isteme hakkına sahiptir. Hüküm açık oturumda verilir. Ancak, demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veya davanın açık oturumda görülmesinin adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir.

Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılır. Her sanık en azından aşağıdaki haklara sahiptir:

- a) Kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;
- b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olmak;
- c) Kendi kendini savunmak veya kendi seçeceği bir avukatın yardımından yararlanmak ve eğer avukat tutmak için mali olanaklardan yoksunsa ve adaletin selameti gerektiriyorsa, mahkemece görevlendirilecek bir avukatın para ödemeksizin yardımından yararlanabilmek;
- d) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında çağırılmasının ve dinlenmesinin sağlanmasını istemek;

³⁵ÖKTEM, N., **Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları**, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s.137.

- e) Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından para ödemeksizin yararlanmak"

Adil yargılanma kavramı demokratik toplumda önemli bir yere sahiptir. 6. madde ayrıca demokratik yönetimin temel öğelerinden olan hukukun üstünlüğü ilkesini de içerir. Maddede adil yargılama ilkelerinin bir kısmı açıkça sayılmışken, AİHM tarafından adil yargılanma hakkının maddede sayılmayan bazı örtülü unsurların da bulunduğu kabul edilmektedir³⁶.

“Sözleşme'nin 6. maddesinde belirtilen adil yargılanma hakkı, sözleşmede öngörülen hakların kamu görevlileri tarafından ihlal edilmesi halinde, kişinin şikayet hakkını düzenleyen 13. maddeyle yakından ilgilidir. Ayrıca bu hakkın kapsamı AİHS'ne Ek 7 Sayılı Protokol'le genişletilmiş ve kişiye yeni bazı haklar tanınarak adil yargılanma hakkı sağlam temeller üzerine oturtulmuştur.”³⁷

Adil yargılanma hakkı ile ‘hukuki korunmayı talep hakkı’ farklı kavramlardır. Hukuki korunma talebi, yargı organlarına başvuru ve talebin sonuçlandırılması ile doğrudan ilişkilidir. Muhatabı devlettir ve devlet bu talebin gereğini mahkemeler aracılığıyla yerine getirmekle yükümlüdür.. Hukuki korunma talebi, sadece bir tarafa ait olabilir. Bu taraf ise mahkemeden lehine hak verilmesini isteyen kimsedir. Halbuki adil yargılanma hakkı, taraflardan hem davacıyı hem davalıya ait olan bir hak niteliğindedir³⁸.

Adil yargılanma hakkı, hukuki dinlenilme hakkından da farklıdır. Hukuki dinlenilme hakkı, yargılama başladıktan sonra yargılamaya katılanların dinlenilmesini, yargılamada eşit şekilde işlem görmelerini, iddia ve savunma olanağının verilmesini hedeflemektedir³⁹. Adil yargılanma hakkı ise, hukuki dinlenilme hakkını da içinde barındıran daha geniş kapsamlı bir kavramdır.

Adil yargılanma hakkının, ceza kanunlarının geriye yürümezliği (AİHS m. 7), ceza konularında itiraz hakkı (7 Nolu Protokol m. 2), haksız mahkûmiyet durumunda tazminat hakkı (7 Nolu Protokol m. 3) ve aynı suç nedeniyle iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı (7 Nolu Protokol md. 4) ile yakından ilgisi bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sözleşmeye ek 7 Nolu Protokol adil yargılama hakkına yeni unsurlar

³⁶GÖZÜBÜYÜK, Ş., GÖLCÜKLÜ, F., a.g.e., s.266.

³⁷ÇAVUŞOĞLU, N., “Avrupa Konseyi:İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin Denetim Sistemi” **İnsan Hakları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s.457.

³⁸PEKCANITEZ, H., “Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı” İzmir Barosu Dergisi, 1997, S.2, s.37.

³⁹ÖZEKEŞ, M., **Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı**, Ankara, 2003, s. 57.

katmış bulunmaktadır⁴⁰.

1.5.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Adil Yargılanma Hakkının Kapsamı ve Konusu

Adil Yargılanma Hakkı, Anayasa md. 36'da düzenlenmektedir. Buna göre; “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.” Adil yargılanma hakkının yukarda yer alan bu ifadelerle rağmen Türk Hukuk Sistemi içerisinde kapsamı ne 1982 Anayasası ve ne de diğer ilgili mevzuatta açıkça belirtilmemektedir. Anayasa'nın 36. maddesine 3/10/2001 tarihinde “adil yargılanma hakkı” ibaresi eklenerek hukuk sistemimize bu kavram dâhil olmuştur. Ancak bu maddede adil yargılanma hakkına ilişkin kapsamı ve unsurlarına dair herhangi bir niteleme yapılmamaktadır.

Dolayısıyla AİHS md. 6 ve anayasanın 36. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkına ilişkin olarak AYM'nin önüne bir başvuru geldiğinde bu başvuruya ilişkin olarak AYM'nin bir kayıt veya bir sınırlandırma koyup koymayacağı tartışma konusu olmuştur. Aşağıda detaylıca inceleneceği üzere AYM bu noktada bireysel başvuru kurumuna dair diğer konularda olduğu gibi AİHS hükümleri ve AİHM içtihatlarını temel almaktadır. Böylelikle de AİHS'de adil yargılanma hakkının kapsamına dair yer alan sınırlandırmalar AYM tarafından da kabul edilmektedir.

Anayasamızda açıkça ifade edilmemiş olan bir sınırlandırmanın AYM tarafından yorum yoluyla açıklanıp onaylanması temel hak ve özgürlüklerin korunması açısından yetersiz bir uygulamaya sebebiyet vermektedir. AYM bu nedenle adil yargılanma hakkını geniş yorumlamak zorundadır. Zira bireysel başvuru mekanizmasının iç hukukça onaylanmasındaki hedeflerden biri, AİHM önünde Türkiye aleyhine bulunan başvuru sayılarını azaltmak olduğu kadar aynı zamanda da ülkenin temel hak ve özgürlükler konusunda ciddi derecede gelişim göstermesini sağlamak da olmalıdır.

AİHS'nin 6. Maddesi ise adil yargılanma hakkının konusunu genel olarak, medeni davalar ve ceza davaları olarak belirlemiştir. Gerçek veya tüzel kişiler arasındaki özel hukuk ilişkilerinden, medeni hukuk, borçlar hukuku ve ticaret hukuku kapsamındaki işlemlerden (örneğin, haksız fiil veya sözleşmeye aykırı davranıştan, aile,

⁴⁰GÖZLÜGÖL, S.V., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi**, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2002, s. 68.

miras ve eşya hukukundan) kaynaklanan anlaşmazlıklar ve cezai nitelikteki suçlamalar AİHS 6.madde kapsamında değerlendirilmektedir⁴¹.

1.5.1.1. Medeni Hak ve Yükümlülükler Bakımından

Medeni hak ve yükümlülükler açısından ele alınan haklar, bireylerin taraf olabileceği bütün yargılamaları değil, yalnızca "medeni hak ve yükümlülükler" ile ilgili olan davalardır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 6, cezai nitelikteki suçlamaları ele aldığı gibi gerçek veya tüzel kişiler arasındaki özel hukuk ilişkilerini, Medeni Hukuk, Borçlar Hukuku ve Ticaret Hukuku kapsamındaki anlaşmazlıkları da kapsamaktadır. (Örneğin haksız fiilden, miras veya eşya hukukundan, sözleşmeye aykırılıktan doğan anlaşmazlıklar⁴².)

1.5.1.2. Cezai Alan Bakımından

Adil yargılanma hakkı kapsamında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin birinci fıkrasında güvence altına alınmış olan makul sürede yargılanma hakkı hakkaniyetli bir yargılamanın sağlanabilmesi için en önemli unsurlardan birisidir. Sözleşmenin diğer maddelerine kıyasla nicelik anlamında en fazla başvurunun 6. Madde ile ilgili olduğunun bilinmesi makul sürede yargılanmanın ne derece önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bu hak yalnızca sanık açısından değil, genel anlamda mağdur edilen kişinin hakları konusunda da güvence vermektedir. Zira makul sürede yargılanma hakkı tekelinde düşünülecek olunursa, yargılamanın makul sürede bitirilmesi hem sanığın hem suçtan zarar görenin lehine olacaktır⁴³. Makul sürede yargılanma hakkı ele alınırken sanığın savunma hakkı için yeterli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir⁴⁴.

Makul sürede yargılanma hakkı, yargılama makamlarının gözönünde bulundurmaları gereken bir haktır, bunun için sanığın herhangi bir talepte bulunmasına gerek görülmemektedir. Çünkü adil yargılanma, devlet açısından bakıldığında yetki ve

⁴¹ REİSOĞLU, S., a.g.e., s. 104.

⁴² REİSOĞLU, S., a.g.e., s. 104.

⁴³ CENTEL, N., "Dürüst Yargılama ve Medya Bakımından Demokrasi Kültürü", AÜSBFD, C.49, S.3-4, 1994, s. 59.

⁴⁴ TAMER, F.A., KAPLAN, E., a.g.e., s. 201.

görev, birey yönünden ise bir haktır ve Sözleşmeye taraf devletler makul sürede yargılanma hakkını kusursuz bir şekilde sağlamakla görevlidir.

1.5.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Adil Yargılanma Hakkının Unsurları

“Adaletin iyi ve adil bir şekilde işleyebilmesi için AİHS m. 6’da adil yargılanma hakkı ile ilgili belli başlı hak ve güvencelere yer verilmiştir. Maddenin yapısı şu şekildedir:

-Birinci fıkra, genel olarak adil yargılanma hakkına yer verilmiş; bunun yanında da, bazı haklar açıkça sayılmıştır. Ayrıca, AİHM, içtihat yoluyla, bu fıkra kapsamında değerlendirdiği bir çok alt hak türetmiştir. Açıkça tanınan haklar: 1) yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma hakkı; 2) makul sürede yargılanma hakkı; 3) aleni duruşma hakkı; 4) hükmün aleni olarak açıklanması hakkı. Bunların yanında, bir de genel anlamda “hakkaniyete uygun yargılanma hakkı” bulunmaktadır. Bu sebeple, birinci, ikinci ve üçüncü fıkra, açıkça sayılmış haklardan biri ihlal edilmiş olmasa bile, adil yargılanma hakkının yine de ihlal edilmiş olması mümkündür. Gerçekten, AİHM’in, bir bütün olarak muhakeme sırasındaki işlemleri değerlendirerek, böyle bir ihlal sonucuna varması mümkündür”⁴⁵.

Mahkemenin, içtihat yoluyla, birinci fıkra kapsamında türettiği alt haklar şunlardır: 1) bir yargı yerine başvuru hakkı; 2) duruşmada hazır bulunma hakkı; 3) duruşmaya etkin olarak katılma hakkı; 4) silahların eşitliği; 5) çekişmeli yargı hakkı; 6) kendini suçlayıcı beyanda bulunmaya zorlanamama hakkı; 7) kararların ve hükümlerin gerekçeli olması.

Aşağıda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde yer alan adil yargılanma hakkı unsurları kısaca açıklanacaktır.

1.5.2.1. Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkemeye Başvurma Hakkı

1.5.2.1.1. Bir Yargı Yerine Başvurma Hakkı

“Bu hak başvuran kişiye, uyuşmazlığına dair bir yargı yerine başvurma hakkının tanınmış olmasıyla bağlantılıdır. Bu husus ilk defa 1975 tarihli Golder/Birleşik Krallık kararında ortaya konulmuştur. İç hukuk, hakkın özünün zedelenmemesi kaydıyla, mahkemeye başvuru hakkını, örneğin sürelerle uyulması ve belirli formalitelerin yerine

⁴⁵ TEZCAN, D., ERDEM, R., a.g.e., s. 226.

getirilmesi koşuluna bağı tutabilir; dava yeteneğı için özel kurallar öngörebilir; davada temsil zorunluluğı getirebilir; yargılama masrafı ve bunun önceden ödenmesi zorunluluğına yer verebilir, temyiz başvurusunun bir hukukçu tarafından yapılması zorunluluğı öngörebilir, temyiz hakkının kötüye kullanılması durumunda para cezası öngörebilir’,⁴⁶.

Mahkemeye başvuru hakkı etkin olmalıdır; cezaevinde olsa bile, başvuru avukatıyla görüşme olanağına sahip bulunmalıdır. Eğer başvuru, avukatlık ücretini ödeyebilecek ve olayın karmaşıklığı yüzünden bizzat kendisini davada temsil edebilecek durumda değilse, mahkemeye etkin başvuru gerekli ise, kendisine adli yardımda bulunulmalıdır. Her ne kadar AİHS adli yardım hakkını garanti etmemekte ise de; devletler etkin başvuru için uygun başka çözümler bulmak zorundadırlar.

Sözleşme’nin 6. maddesi mahkemeye başvurma hakkını açıkça ifade etmemekle birlikte, AİHM tarafından, mahkemeye başvurma hakkının hukukun ilk prensibi olduğu, mahkemeye başvurma hakkı olmadan hakkaniyete uygun, açıkça bir yargılamadan bahsedilemeyeceğı ve adil yargılanma hakkının kapsadığı güvencelerden yararlanmanın imkansız duruma geleceğı kabul edilmektedir. Anayasa’nın 36. maddesi ise herkesin, meşru vasıta ve yollardan yararlanmakmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahip olduğunu belirtmek suretiyle, Sözleşmeden ayrı olarak mahkemeye başvurma hakkını açıkça düzenlemekte, bunun yanında Anayasa Mahkemesi de AİHM içtihadına paralel bir şekilde, mahkemeye başvurma hakkının adil yargılanma hakkının ilk şartı olduğunu belirtmektedir⁴⁷.

1.5.2.1.2. Yasayla Kurulan, Tarafsız ve Bağımsız Bir Mahkeme Önünde Yargılanma Hakkı

Yargılamayı gerçekleştirecek mahkemenin kanunla kurulmuş olması gerekmektedir. Anayasa’nın 142. maddesi bu güvenceyi sağlamaktadır. Buna göre; Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir⁴⁸.

Yargı bağımsızlığı, iddia ve savunmanın katkılarıyla yargılama faaliyeti içinde toplanan kanıtlara dayanarak, iç ve dış baskı ve etkilerden uzak, güven verici bir ortamda karar vermeyi ifade eder. Yargının tarafsızlığı ise, görülen işle çıkar ilişkisinin

⁴⁶ TEZCAN, D., ERDEM, R., a.g.e., s. 227.

⁴⁷ ÇELİK, A., **Adil Yargılanma Hakkı Rehberi**, Bireysel Başvuru El Kitapları, Birinci Baskı, Ankara, 2014, s. 33.

⁴⁸ KARTAL, K., **Adil Yargılanma Hakkı**, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları, s. 52.

bulunmaması anlamında bağımsızlığın ayrılmaz parçasını oluşturur. Nitekim, öncelikle Anayasada düzenlenen bağımsızlık ve tarafsızlık, yargıda bulunması gereken en temel özelliği oluşturur.

“Türkiye’de yargının bağımsızlığı, Anayasa’da ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Anayasa m.9’da “Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır” denildikten sonra; m.138’de “Hakimler görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemeler ve hakimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisi’nde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.” Hükmü öngörülmüştür. Aynı doğrultuda m. 139’da, yargıçlık ve savcılık güvencesine de yer verilmiştir”⁴⁹.

1.5.2.2. Davanın Hakkaniyete Uygun Dinlenmesini İsteme Hakkı

AİHS m. 6/1 kapsamında, genel olarak, “hakkaniyete uygun olarak” davanın görülmesini istemek hakkı vardır. Buna bağlı olarak; 6. maddenin 1. fıkrasında açıkça sayılmayan bazı hakların, içtihat yoluyla AİHM tarafından bu fıkra kapsamına dahil edilmiştir.

Bu hakkın, tüm önemli olgu ve hukuksal problemleri yeterli biçimde belirleyebilme ve bu konuda kanıt ortaya koyabilme; yargılamaya katılmış diğer bireylerin görüşlerinden ve delillerden bilgi sahibi olabilme olanağını içermektedir. Bu açıdan, duruşmada söz alan kişiler ve bu kişilerin vekillerin, iş yükünün ağırlığı nedeniyle ve duruşmayı ivedilikle sonlandırmak maksadıyla, söz hakkının sınırlandırılması, bu hakkı açık bir şekilde zedeler.

1.5.2.2.1. Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama Hakkı

Silahların eşitliği, kararların gerekçeli olması, yargılama dilini anlama, duruşmada şahsen hazır bulunma hakkı, hukuka uygun delillerden yararlanma yükümlülüğü, hakimin savunma makamına samimi davranması ve onu hataya

⁴⁹ TEZCAN, D., ERDEM, R., a.g.e., s. 245.

düşürmemesi yükümlülüğü bu hak çerçevesinde ele alınabilir. Silahların eşitliği ilkesi çerçevesinde, savunma ile iddia makamına eşit imkanlar tanınmalıdır. Bunlara eşit muamele edilmeli, her ikisi aynı çerçevede bilgilendirilmeli ve aynı koşullar altında görüş öne sürme imkanına sahip olmalıdır. Özel hukuk davalarında da, her iki tarafa da, bir tarafı diğerine karşı esaslı şekilde dezavantajlı konuma sokacak şartlar olmaksızın, davasını sunabilmesi için makul bir fırsat tanınmalıdır. Bunlar arasında ‘adil bir denge’ kurulmalıdır⁵⁰.

Yargılamaya katılanlar, davanın hakkaniyete uygun dinlenmesi hakkını sözlü duruşmada da kullanabilmelidirler. Bu ise, önceden usulüne uygun olarak davet edilmelerini gerektirir. Duruşmada hazır bulunma hakkı, sadece AİHS m. 6 uyarınca duruşma yapılmasının zorunlu olduğu hallerde mevcuttur. Ceza davalarında, kural budur. Buna karşılık, özel hukuk davalarında, duruşmada hazır bulunma hakkı sadece belirli davalar bakımından mutlaka mevcuttur: bunlar, ilgili tarafın ‘‘kişisel tabiatı ve hayat tarzı’’nın kararla doğrudan ilintili olduğu veya başvuranın davranış tarzının değerlendirilmesinin gerektiği davalardır. Diğer durumlarda, avukatla temsil imkanının tanınması yeterlidir⁵¹.

Mahkeme kararlarının gerekçeli olması da, davanın hakkaniyete uygun olarak görülmüş sayılmasının diğer bir gereğidir. Ulusal mahkemeler, gerek ilk derece gerekse kanun yolu aşamasında, sanık ya da davacı/davalının sahip olduğu kanunyoluna başvurma hakkını faydalı bir şekilde icra etmesine olanak verecek şekilde, ‘‘kararlarını dayandırdıkları nedenleri yeterli açıklıkla belirtmek’’ zorundadırlar. Ulusal mahkemenin taraflarca öne sürülen her hususu tartışması şart değildir. Buna karşılık, kabul edildiği takdirde, davanın neticesi açısından belirleyici olacak bir husus, kararda değerlendirilmelidir. Böyle bir durumda kural olarak, bu argüman ‘‘spesifik ve açık bir cevap’’ gerektirmekle birlikte, yeterince açık olmak kaydıyla, zımni bir red de yeterli olabilir⁵².

Çelişmeli yargılama ise iddia ve savunma makamlarının karşı tarafın ileri sürdüğü iddia ve kanıtlara ilişkin öge ve gözlemlerden bilgi edinilmesini ve bunları tartışabilmeyi ifade eder⁵³.

⁵⁰ İNCEOĞLU, S., **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, İkinci Baskı, İstanbul, 2013, s. 239.

⁵¹ İNCEOĞLU, S., **a.g.e.**, s. 240.

⁵² MOLE, N., HARBY, C., **a.g.e.**, s. 82.

⁵³ KARTAL, K., **a.g.e.**, s. 54.

1.5.2.2.2. Aleni Yargılanma Hakkı

Halka açıklık, duruşmanın herkese açık olmasını ve hükmün de açık duruşmada verilmesini ifade eder. Bazı durumlarda bu kurala istisna getirilebilir. Duruşmalar hem hukuken hem de fiilen halka açık olmalıdır. Bu nedenle; duruşma yeri ve saati konusunda kamu bilgi edinebilmeli ve söz konusu yere kolayca ulaşabilmelidir. Eğer duruşma kolayca ulaşılamayan bir yerde ise, kamunun ve medyanın etkili olarak erişimini sağlayan dengeleyici önlemler alınmalıdır.

Bazı durumlarda, henüz yargılanmakta olan kimselerin görüntülerinin teşhir edilmesi, daha sonra bu kimseler beraat etse bile halkın gözünde “suçlu” olarak damgalanmalarına yol açabilir. “Lekelenmeme hakkı”nın ihlaline yol açabilecek bu durumun önlenmesi amacıyla TCK’da bazı yeni düzenlemelere yer verilmiştir⁵⁴.

Geniş anlamda aleni yargılama, yargılanmada bulunması zorunlu olan kişilerin dışında olanların yargılamaya katılma imkanına sahip olmaları anlamındadır. Zorunlu olan kişilerin orada olması duruşmada açıklığı getirmez. Bu kişiler yargılamanın ögesidirler, bu kişiler olmadan duruşmanın adil yargılanma hakkını zedelediği, yok ettiği netlik kazanmaktadır fakat ihlal aleni yargılanma yönünde değil de adil yargılanmanın diğer öğeleri ele alınarak yapılacaktır. Bunlar olmadan yapılan duruşmada silahların eşitliği ilkesinden bahsedebilmek imkansız hale gelmektedir.

Neticede aleni yargılamanın değeri katılabilme imtiyazının bulunmasında yatmaktadır. Farklı sebeplerle duruşmada kimselerin hazır bulunmamış olması aleniyet kavramına engel değildir.

Açıklık isteği kişilerin hazır bulunması ve duruşmada olan biteni görmesi kadar söylenecekleri duyması ve gösterilecekleri görebilme olanağına sahip olmasıdır. Duruşmada bulunan kimselerin mesela fazla büyük ve yetersiz düzenlilik sağlanamayan duruşma yerlerinde yargılama işlemlerini duymadan orada olmaları aleniyetin hakkaniyetle korunduğu demek değildir. Yine taraf olan savcının hakim ile

⁵⁴TCK m. 285 “(1) Soruşturmanın gizliliğini alenen ihlal eden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Ancak, soruşturma aşamasında alınan ve kanun hükmü gereğince gizli tutulması gereken kararların ve bunların gereği olarak yapılan işlemlerin gizliliğinin ihlali açısından aleniyetin gerçekleşmesi aranmaz.

(2) Kanuna göre kapalı yapılması gereken veya kapalı yapılmasına karar verilen duruşmadaki açıklama veya görüntülerin gizliliğini alenen ihlal eden kişi, birinci fıkra hükmüne göre cezalandırılır. Ancak, bu suçun oluşması için tanığın korunmasına ilişkin olarak alınan gizlilik kararına aykırılık açısından aleniyetin gerçekleşmesi aranmaz.

(3) Bu suçların basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde, ceza yarı oranında artırılır.

(4) Soruşturma ve kovuşturma evresinde kişilerin suçlu olarak damgalanmalarını sağlayacak şekilde görüntülerinin yayınlanması halinde, altı aydan iki yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.”

duruşma esnasında dinleyicilerin duyamayacağı biçimde konuşması açıklık ilkesine aykırı olacaktır⁵⁵.

1.5.2.3. Delillere İlişkin Temel Kurallar

AİHS altıncı maddesinin birinci fıkrası çerçevesinde ele alınacak başka bir konu, kanıt yasaklarıdır. AİHM, delillerin değerlendirilmesi açısından ulusal makamlaraönemli ölçüde bir takdir hakkı tanımış bulunmaktadır. Kural olarak, delillerin kabul edilebilirlik anlamında, uyulmasına ihtiyaç duyulan belirli kurallar yoktur, her bir Sözleşmecî Devlet bu anlamda kendi değerlendirme sistemini kurabilir, benimseyebilir. Bu açıdan, ceza yargılamasında, ülke kapsamında delil yasakları kurallarına uyulmamış olması, tek başına, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği manasına gelmemektedir. Delil yasaklarına dair müstakil bir hüküm olmadığından, AİHM, ancak Sözleşme’de korunan bir hakkı ihlal ettiği ölçüde, hukuka karşı olarak elde edilen delilin ortaya atılması problemini ele alabilmektedir.

AİHS m. 6/1’in garanti altına aldığı genel güvence açısından söz edeceğimiz son husus da, devlete karşı açılmış ve hala devam eden davalarda, davacının haksızlığını sağlamak için, geçmişe dönük yasaların ortaya çıkarılmasının, m. 6/1’e aykırı olduğudur⁵⁶.

1.5.2.4. Makul Bir Sürede Yargılanma veya Yargılama Sürerken Salıverilme Hakkı

Kendisine suç isnadında bulunularak tutulan herkes, makul bir süre içinde yargılanma ya da yargılama sürerken salıverilme hakkına sahiptir. Sözleşmenin 6’ıncı maddesinin birinci fıkrasında yargılamanın belli bir süre içinde sonuçlandırılması gerektiği belirtilmiştir. Sözleşmeye göre; “Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleri ile ilgili nizalar, gerekse kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan...bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde...görülmesini istemek hakkına sahiptir.”

Anayasa’nın 141. maddesinde “Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının görevidir.” denilmek suretiyle davaların makul bir süre içerisinde bitirilmesi gerekliliği açıkça düzenlenmiştir. Makul sürede, geciktirilmeden yargılanma hakkı, insanlık tarihinin ilk yazılı anayasası olarak bilinen 19 Haziran 1215

⁵⁵BAŞARAN, B., “Aleni Yargılanma Hakkı”, Mevzuat Dergisi, Yıl:2, Sayı:15, Mart 1999.

⁵⁶ TEZCAN, D., ERDEM, R., a.g.e., s.136.

tarihli Magna Carta Libertatum'da, “Kimseye hakkı ve adaleti satmayacağız, menetmeyeceğiz ve geciktirmeyeceğiz”⁵⁷ sözleriyle ifadesini bulmuştur.

Tutukluluk süresinin makullüğü, İnsan Hakları Komitesi ve bölgesel organlar tarafından her davada ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Tutukluluk süresinin makullüğü incelenirken, işlendiği iddia edilen suçun ağırlığı, verilebilecek olası cezanın niteliği ve ağırlığı ve sanığın salıverildiği takdirde kaçma tehlikesi gibi etkenlere bakılmaktadır. Bunların yanında ayrıca, soruşturmanın karmaşıklığı ve özellikleri de göz önünde tutularak ulusal makamların davanın yürütülmesine “gerekli özeni” gösterip göstermediklerine ve sanığın yetkililerle işbirliği yapmayıp kendi tutumunun mu, yoksa iddia makamının mı gecikmeye sebebiyet verdiği incelenmektedir⁵⁸.

1.5.2.5. Masumiyet Karinesi

AİHS m. 6/2’de masumiyet karinesine, m. 6/3’te de, beş bent halinde, ceza yargılamasında belirlenen diğer birçok hakka yer ayrılmıştır. Masumiyet karinesi ceza davalarında geçerliliğini korumaktadır ve AİHS m. 6’da yer alan diğer haklardan bağımsızdır. Hükmün kesinlik kazanmasına kadar uygulama alanı vardır. Masumiyet karinesinin ilk ayağı, savcılığın suçun işlendiğini kanıtlarla açıklamak zorunda olmasıdır, şüphe halinde, sanığın yararına yorum yapılmalıdır.

Masumluk karinesine göre, bir kişi yalnızca kesinleşmiş karar ile hukuki anlamda suçlu sayılabilir. Ceza mahkemesinin ön yargı ile itham edilen kişinin suç işlediği ihtimalinden yola çıkması, masumluk karinesinin zedelenmesine sebebiyet verir. Bu ilkenin bir neticesi olarak da, şüphelinin/sanığın kendisinin suçlu olmadığını ispat etmek zorunluluğu yoktur⁵⁹. Bu anlamda ispat makamı sadece savcılıktır.

Yargılama sırasında mahkemenin şüphelerini öne sürmesi mümkün olsa da suçlu olmayı gösteren açıklamalar dile getirilemez. Buradaki konu medyayı da kapsar. Görevli makamların, sürmekte olan ceza soruşturmaları hakkında kamuoyuna bilgi sunmaları mümkündür, fakat bu yapılırken elbette masumiyet karinesi göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sebepten devlet yetkilisinin, suçluluğu kanıtlanmamış bir kişi hakkında onun suçlu olduğunu belirtmemesi doğru olacaktır. Masumiyet kuralı bu aşamada tüm kamu organlarında geçerli önemli bir unsur olma konumundadır.

⁵⁷ KORKMAZ, C., “Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Sonucunda Vverdiği Kararların Medeni Usul Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/270838>, s. 228.

⁵⁸ TAMER, F.A., KAPLAN, E., a.g.e., s.113.

⁵⁹ TEZCAN, D., ERDEM, R., a.g.e., s. 247.

1.5.2.6. Asgari Sanık Hakları

‘‘AİHS’’ nin 6. maddesinin 3.fıkrasında sanığa beş bent halinde, asgari korumalar tanınmıştır. Bu güvenceler İngilizce metninde ‘‘asgari’’ (minimum rights) Fransızca metninde ‘‘özellikle’’ (notamment) sözcükleriyle ifade edilmişlerdir. İngilizce ve Fransızca anlamlarından da anlaşılacağı üzere sanığa tanınan bu güvenceler asgari olarak belirlenmişlerdir ve ‘‘olmazsa olmaz’’ niteliktedirler. Çünkü bu haklar verilmeden, modern anlamda sanığa tanınan haklardan söz etmek mümkün değildir. AİHS’nin 6.maddesinin 3.fıkrasında şöyle denilmiştir:

Her sanık ;

- a) Şahsına tevcih edilen isnadın mahiyet ve sebebinden en kısa zamanda anladığı bir dille etraflıca surette haberdar edilmek,
- b) Müdafaasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara malik olmak,
- c) Kendi kendini müdafa etmek veya kendi seçeceği bir müdafiin veya eğer bir müdafii tayini için mali imkanlardan mahrum bulunuyor ve adaletin selameti gerekiyorsa, mahkeme tarafından tayin edilecek bir avukatın meccani yardımından istifade etmek,
- d) İddia şahitlerini sorguya çekmek veya çektirmek, müdafa şahitlerinin de iddia şahitleriyle aynı şartlar altında davet edilmesini ve dinlenmesinin sağlanmasını istemek,
- e) Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercüman yardımından meccanen faydalanmak, haklarına sahiptir.

Görüldüğü gibi her ne kadar 3. fıkrada bazı hakları sayma yoluyla belirtilmiş ise de, fıkradaki sayma sınırlayıcı bir sayma değildir. Bu haklar sanıklara tanınan hakların tamamı olmayıp, özellikle ve bilhassa sayılan başka bir ifadeyle asgari haklardır. Sınırlı sayıda olmayan bu hakları adil yargılanma ilkesinin ceza yargılamalarındaki bazı görünümelerini yansıtmaktadır. Nitekim komisyonda bu görüşü paylaşan kararlar verilmiştir. Komisyona göre,sözleşmenin 6. maddesi ceza yargılaması konusunda ‘‘ adil yargılanma ’’ yı tanımlamamaktadır. Bu maddenin 3. fıkrası adil yargılanma genel kavramının esas öğelerini meydana getiren bazı özel hakları saymaktadır.

AİHS’ nin 6. maddesinin 3. fıkrasında sayılan bu haklar, sadece sanıklık statüsünü elde etmiş kişilere tanınmış hak ve güvencelerdir. Sanığa tanınan bu haklar

daha üst bir kavram olan yargılama hakkının savunmaya ilişkin bazı özel uygulamalarından ve somutlaştırılmış şekllinden ibarettir. Bundan dolayı AİHM özellikle 6.maddenin 3.fıkrasını konu alan davalarda iddiayı çoğu zaman 1.fıkra ile bağlantılı olarak ele alıp karar vermekte, bazen de sorunu sadece 3.fıkranın ileri sürülen bendi açısından inceledikten sonra, iddianın 1.fıkra açısından incelenmesine gerek olmadığına karar vermektedir⁶⁰.

Üçüncü fıkra ihlalinin söz konusu edilmediği bir yargılama esnasında, duruşmanın 1. fıkra ile uygun olup olmadığını belirleyebilmek için, belirli bir olaya değil ve fakat yargılamanın tamamına göz önünde bulundurarak bir karar vermek gerekir. Üçüncü fıkrayı soyut olarak ihlal etmeyecek bir olay, duruşmanın tümü nazara alındığında, birinci fıkra yönünden önemli sayılabilir. Fakat böyle bir saptama halinde dahi, yargılamanın tümünün değerlendirilmesinde, adil bir yargılanmanın bulunup bulunmadığına karar vermek gerekir. Üçüncü fıkradaki hakların adil yargılanmayı düzenleyen 6. Maddede ayrıca düzenlenmesinin nedeni, savunma hakkının adil yargılanma içindeki yerinin önemini vurgulamak ve akit devletlerinin dikkatlerini özellikle bu kavramlar üzerine çekmektir. Sözlesmenin birinci fıkrası genel (soyut) prensip ortaya koymakta, üçüncü fıkrası ise onun özel hallerini oluşturmaktadır.

Sanığa tanınan asgari güvenceler şunlardır;

- a- Kendine yönelik isnadı (en kısa sürede anladığı dilde) öğrenme hakkı
- b- Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkı
- c- Bizzat veya müdafii aracılığıyla kendini savunma hakkı
- d- Tanık dinletme ve sorguya çekme hakkı
- e- Tercümandan, ücretsiz yararlanma hakkı.

1.5.2.7. Gerekçeli Karar

Gerekçeli karar hakkının kökleri bireyi keyfilikten koruyan ve Sözleşme tarafından somutlaştırılan daha genel bir anlayışa dayanmaktadır. Ulusal mahkeme kararı, bir tarafça olaylara ve hukuka göre ileri sürülen argümanların esas yönlerine yeterince yanıt verebilecek kadar gerekçeler ihtiva etmelidir. Her ne kadar gerekçeli karar hakkının bazı zamanlarda yargılamanın “adilliği” açısından incelendiği olmuşsa da, her ikisinin de başvuru tarafından ileri sürülen olaylara ve uygulanan hukuka

⁶⁰ÇETİNBAS, M., “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Altıncı Maddesi Hakkında Özlü Bilgiler”, **Adil Yargılanma Hakkı**, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 378.

ilişkin meselelerin tespitini gerektirmesi nedeniyle, bu hak yapısal olarak mahkemeye erişim hakkı kavramına da uygun düşmektedir⁶¹.

6. maddenin, ulusal mahkemelerin yanlış karar verdiğini iddia ederek, onların yer ve görev açısından yetkisi ve olaylara ilişkin tespitleri hakkında yakınmada bulunulmasına müsaade etmemesi nedeniyle, gerekçeli karar testi, niteliksel olmaktan ziyade oldukça nicelikselidir: bazı gerekçeler verildiği sürece, tartışma konusu karar prensip olarak 6. madde ile bağdaşır nitelikte olacaktır. Buna karşın, Mahkeme bir kaç davada gerekçelerin tamamıyla bulunmamasından ziyade, keyfilik olarak değerlendirilen, açık tutarsızlıklarla karşı karşıya gelmiştir.

Her ne kadar bu davalar istisnai nitelikte olsa da, geçtiğimiz günlerde Büyük Daire, 6. maddenin ulusal mahkeme kararlarında mükemmel bir uyumu garanti altına almadığını doğrulamıştır. İşkence gibi yöntemlerle elde edilen delilin kullanılması çoğunlukla 6. maddeye aykırılık teşkil edecektir. İkincilik prensibine ve 6. madde meselelerine ilişkin Mahkeme'nin dördüncü derece mahkemesi olarak faaliyet göstermesini engelleyen zımni öğretiye uygun olarak, ulusal maddi ve usul kurallarına aykırı olarak elde edilen delilin kullanılması, özünde “adillik” şartına aykırılık teşkil etmez. Ulusal mahkemelerin hukuka aykırı olarak elde edilmiş delile dayandıkları bir durumda, Mahkeme a- ulusal hukuktaki anlamıyla “hukuka aykırılığın” Sözleşme'nin otonom kavramları bağlamında “adillikle” benzer olup olmadığını; b- başvurucunun meseleyi ulusal mahkemeler önünde ileri sürme fırsatına sahip olup olmadığını inceleyecektir⁶².

⁶¹ TÜRMEŖEN, R., ‘‘ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde Düzenlenen Adil Yargılanma Hakkı’’, **İnsan Hakları (Konferanslar)**, Ankara, Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yay., 2006, s. 77.

⁶² VİTKAUSKAS, D., DİKOV, G., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması**, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, Strazbourg, 2012, s.80-81.

İKİNCİ BÖLÜM

MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI

2.1. Genel Olarak

Yargılamanın kusursuz bir şekilde işlemlerini sağlamak maddi gerçeğin ortaya çıkarılması, etkinlik ve hızlilik unsurlarının bir arada bulunması ile mümkün olabilmektedir⁶³. İnsanlar tarih süresince adil olana ulaşma adil olanı yakalama mücadelesi içerisinde zamanla yarışmak durumunda kalmıştır. Bu mücadele ne yüzeysel ne de olağandan yavaş bir yargılamanın yapılması anlamına gelmektedir. Yargılanmanın acele yapılmasını sağlamak makul sürenin amaçlarından birisi değildir. Burada kasıt, olabilecek en makul hızla tarafların zarar göremeyeceği biçimde yargılamanın zaman kaybedilmeden yapılmasıdır. Kaybedilen zamanın telafisinin olmaması, geri dönüşü olmayan bir durum olmasından kaynaklı olarak makul süre adil yargılanma hakkının en önemli ilkesidir.

Burada öncelikli olarak açıklanması gereken nokta makul sürenin ne olacağı hususudur. Ancak buna tek bir cevap aramak elbette mümkün görünmemektedir. Zira makul süre kavramının her dava ve her olay için ayrı ayrı nitelendirilmesi gerekmektedir. Buradan yola çıkılarak süreye etki eden etmenlerin ne olacağı konusu, makul sürenin başlangıcı ve sonunun ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi gerekli görülmektedir.

2.2. Kavram

Makul süre kavramı Sözleşmede açıkça tanımlanmış değildir. O halde makul süre nedir? Ya da yargılamanın makul sürede yapılmasından neyin anlaşılması gerektiğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. “Makul süre” kavramı içerisindeki *makul* ifadesi genel anlamda “*sosyal bakımdan kabul edilebilir davranışların sınırı*” olarak açıklanmaktadır⁶⁴. Genel kanı *sosyal bakımdan kabul edilebilir davranışların sınırı* şeklindeki tanım olsa da “*uygun süre*” olarak

⁶³ YENİSEY, F., “Ceza Adalet Sisteminin Etkinliği, Normal Çalışma Süresi ve Gecikme”, Yeni Türkiye, S.10, Yeni Türkiye Yargısı Reformu Özel Sayısı, Temmuz-Ağustos 1996, s. 575.

⁶⁴ GÖLCÜKLÜ, F., “Yargılama Makamları Önünde ‘Makul Süre’”, İHMD, c.1, S.1, İHAUM Yayınları, Mayıs-Eylül 1991, s. 2-3.

tanımlandığı da sıkça bilinmektedir. Doktrinde “*yersiz gecikme olmadan*⁶⁵” ifadesine de rastlanılmaktadır ki, en açıklayıcı tanımın da bu şekilde olduğu düşünülmektedir.

Makul süre kavramı hususunda gerek Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, gerek Avrupa İnsan Hakları mahkemesi açısından somut olarak açık bir tanım belirlenmemiştir. Mahkeme ve Komisyon, Sözleşmenin hem 5’inci maddesinin 3’üncü fıkrası, hem de 6’ıncı maddenin 1’inci fıkrası ile ilgili yapılan şikayet başvurularında makul süre hususunda, bunun değerlendirilmesinde ifadenin açık olmadığı ve eksik oluşu açısından kavramın manasının soyut olarak belirlemenin zorluğuna işaret etmişler ve her olay için geçerli bir makul süre varlığının mümkün olmaması nedeniyle faydacı bir değerlendirmeye sonuca ulaşmışlardır.

Öte yandan, her dava konusu ve her olay için geçerli, her olasılığı barındıran değişmez bir makul süre tespiti yapmak imkansız görülmektedir. Her somut olayda ayrı ayrı değerlendirme yapılması ve makul sürenin aşıp aşılmadığını belirlemek mümkündür⁶⁶. Makul süre, olayların çabuk sonuçlandırılmasını, özellikle ne olursa olsun çabuk bitirilmesini hedefleyen bir unsur değildir. Böyle nitelendirilmesi durumunda, davaların doğru ve hakkaniyetli bir yargılama ile neticelendirilmesi kesin olmayacaktır. Bu sebeple yargılamada çabukluk değil makul olan süre temel alınmıştır.

2.3. Makul Sürenin Belirlenmesinde Ele Alınan Ölçütler

Yargılamada sürenin makul olması üç önemli kriter ile mümkün olmaktadır. Bunlar bilindiği üzere dava konusunun niteliği, yargılama aşamasında tarafların tutumu ve ulusal yargılama makamlarının davranışlarının, süreye etki edip etmediğidir. Bu ölçütlerin ayrıntı ile belirlenip değerlendirilmesi sürenin hakkaniyeti açısından büyük önem arz etmektedir.

2.3.1. Davanın Konusu ve Niteliği

Sürenin makul olup olmadığının belirlenmesinde ele alınan ilk kriter davanın niteliği, yani karışık olup olmadığıdır. Yargılamada davanın karmaşıklığının belirlenmesinde de birçok faktör etkili olmaktadır. Bir diğer deyişle bir olayın karmaşıklığı tespit edilirken olay tüm boyutlarıyla incelenmelidir. Zor ya da karmaşık

⁶⁵TAMER, F.A., KAPLAN, E., **a.g.e.**, s. 201.

⁶⁶PEKCANITEZ, H., **a.g.e.**, s. 41.

dava, gerek olaylar gerekse uygulanacak kanunlar açısından yeterli şekilde açık olmayan ve farklı şekillerde sonuçlanabilecek tartışmalı davalar için kullanılmaktadır⁶⁷.

Dava konusunun niteliği veya dava sonucunun ilgili taraflar için taşıdığı değer, hukuki sorunların çözümünde karşılaşılan zorluklar, bu zorluklar olaya ilişkin sorunlar ya da yasal problemler ile ilgili olabilmektedir. Örneğin, taraf sayısı, dava ile ilgili belge ve delillerin elde edilmesindeki zorluklar ile hastalık veya tutuklu olma hali gibi ilgili tarafın özel durumuna ilişkin olan konuların varlığı yargılamadaki sürenin uzaması ile ilgili değerlendirilen hususlardır.

Davanın konusu, hukuki meselenin çözümündeki güçlük, delillerin toplanmasında karşılaşılan engel ve karmaşıklık, sanıkların veya davanın taraflarının ya da isnad edilen suçların veya tanıkların sayısı, davanın uluslararası unsurları, bilirkişi deliline ihtiyaç, yazılı delillerin çokluğu göz önünde bulundurulmaktadır. Davanın AİHM tarafından karmaşık olarak nitelendirilebilmesi için bu unsurların tek başına davanın uzamasına neden olmaları gerekmektedir. Eğer bu unsurlar ancak başka unsurlarla bir araya geldiğinde davanın uzamasına neden oluyor ise davanın karmaşıklığı makul süre hesabında dikkate alınmamaktadır. Ulusal yargı makamları arasındaki yetki ve görev sorunları nedeni ile de yargılamanın uzaması AİHM'nin davayı karmaşık olarak nitelendirmesi için yeterli değildir.

Mahkeme tarafından, birçok sanığın katıldığı ve birlikte işlediği uyuşturucu, ekonomik ve terörle ilgili suçlar, birden çok devleti de içine alan ya da uluslararası bağlantıları olan suçlar, çok cinayetli davalar, bazı tapu davaları, sıradan hukuk ya da ceza davalarına oranla daha güç ve karmaşık sayılan, bu kapsamda uzun süren bu tür yargılamalar makul sürenin sınırı içerisinde değerlendirilmiştir⁶⁸. Başka bir ifadeyle, AİHM bir davanın karmaşık niteliği haiz olmasından ötürü yargılama faaliyetinin uzun bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilmesi durumunda, değerlendirilmeye esas alınan süreyi makul olarak nitelendirmekte ve AİHS'nin 6. maddesinin ihlal edilmemiş olduğu sonucuna varmaktadır⁶⁹.

Davanın karmaşıklığı çerçevesinde ele alınabilecek bir başka konu ise uygulanacak olan hukuk kurallarının karmaşık olmasıdır. Hakim, hüküm verebilmek için getirilen vakıalara, bunlara uyan hukuk kurallarını uygulayacaktır. Bu aşamada

⁶⁷ TURAN, H., “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, TAAD, Yıl: 3, S. 11, Ekim 2012, s. 60.

⁶⁸ TURAN, H., “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, TAAD, Yıl:3, S.11, Ekim, 2012, s. 60.

⁶⁹ BAŞAR, M.O., *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı*, On İki Levha Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz, 2012, s. 44.

tarafların nitelemeleri bağılı olmadığı gibi, tarafların, uygulanacak hukuk kurallarını belirtmelerine de gerek kalmayacaktır. Uygulanacak kuralların karmaşıklığı, yargılama faaliyetinin zamansal boyutu üzerinde etkisi olacaktır. Uygulanacak hukuk kurallarının basit olmasının ise yargılama faaliyetinin zamansal boyutu üzerinde olumlu etkisi olacaktır⁷⁰.

2.3.2. Başvuranın Tutumu

Yargılama süresinin uzamasına neden olan bir başka unsur, başvuruçunun yargılama faaliyeti sırasındaki tutum ve davranışlarıdır. Bu bakımdan başvuruçunun, yargılama ile ilgili olarak üzerine düşenleri yapıp yapmadığı önemlidir. Örneğin uyuşmazlığın çözümlenebilmesi için Mahkemece ihtiyaç duyulan bilgi ve belgelerin davacılar tarafından Mahkemeye zamanında verilmemesi ya da hiç verilmemesi gibi durumlarda AİHM bu durumların yargılama süresini uzatmaya yönelik kasıtlı davranışlar olarak nitelemiştir. Bu gibi durumlarda her zaman, makul sürenin aşılmasından şikâyetçiyi sorumlu tutmak mümkün değil ise de AİHM benzeri durumlarda sanığın kötü niyetli manevralarını da hesaba katmakla sanığın gereksiz taleplerle soruşturmanın uzamasına bizzat sebebiyet vermesi durumunda makul süre ilkesinin zedelenmeyeceği görüşünü benimsemektedir⁷¹.

Hukuk davalarında, her ne kadar davanın takibi taraflara ait bir yükümlülük ise de, AİHM'ye göre, bu durum mahkemenin davayı gerekli süratle yürütmesi yükümlülüğünü bertaraf etmemektedir. Yargılamanın mümkün olan en kısa sürede tamamlanması Anayasanın amir hükmü olduğu gibi, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda da aynı husus düzenleme altına alınmıştır. Bununla birlikte davacının da yargılamada sürati sağlamak için üzerine düşeni yapması, karar verilmesini engelleyen girişimlerden uzak durması, bir kısım usuli imkânları kullanırken gerekli itinaı göstermesi gerekir. Aksi halde ilgilinin gerekli özeni göstermediğine dair kanıtlar varsa söz konusu yargılama süresinin uzaması devletin sorumluluğunda olamaz. Ceza davalarında şikâyetçinin kendisine açık kanun yollarını sonuna kadar kullanması (susma hakkı gibi) ve bu yüzden yargılamanın uzaması halinde, makul sürenin aşılmasından şikâyetçiyi sorumlu tutmak mümkün değildir. Ancak AİHM, benzeri durumlarda sanığın kötü

⁷⁰BAŞAR, M.O., a.g.e., s. 50.

⁷¹BAŞAR, M.O., a.g.e., s. 49.

niyetli manevralarını da hesaba katmaktadır⁷². Burada olaya AİHM'nin perspektifi ile bakıldığında taraf deyimi ile kastedilenin bir davada kendi adına hukuki koruma isteyen davacı ve kendisine karşı hukuki koruma istenen davalı olduğunda duraksama yoktur. AİHM'ne makul sürede yargılama yapma yükümlülüğünün yerine getirilmediği iddiası ile yapılan başvuruların büyük çoğunluğu davacı tarafından yapılmaktadır. Fakat buradan davalı tarafın makul sürede yargılama yapma yükümlülüğü yerine getirilmediği iddiası ile AİHM'ye başvuramayacağı sonucu çıkarılamaz.

Nitekim Vernillo v. Fransa kararında makul sürede yargılama yapma yükümlülüğü yerine getirilmediği iddiası ile davalı taraf AİHM'ne başvuruda bulunmuştur. Taraflar, kendilerinden talep edilen bilgi ve belgeleri tam olarak ve zamanında vermeyerek, duruşmalara gerekli şekilde hazırlanmayarak, sık sık vekil değiştirerek, mazeret göstermek suretiyle duruşmaya katılmayarak, kasıtlı veya ihmali olarak yargılama faaliyetinin uzamasını temin etme girişimlerinde bulunarak yargılama faaliyetinin uzamasına neden olabilmektedir. Ancak tarafların yargılamayı yavaşlatıcı yönde sergiledikleri tavır bir ölçüye kadar mazeret olarak kabul edilebilir. Yargılama makamları, her halükarda bu türden girişimleri zorlaştırmaya ve bertaraf edici önlemler almak zorundadır.

Yargılama faaliyetinin makul süre içerisinde gerçekleşmemesinin nedeni tarafların tutumu olabileceği gibi yargılama mercilerinin tutumu da önemli bir etkindir. Bu gibi durumlarda AİHM, nihai kararın makul süre içerisinde verilememesine ilişkin olarak, kusurun büyük oranda kimden kaynaklandığını araştırmaktadır. Mahkeme yargılama faaliyetinin makul sürede gerçekleştirilememesinde kusur büyük ölçekte taraflara atfediliyorsa AİHS'nin 6. maddesinin ihlalinin var olmadığına, şayet kusur büyük ölçekte yargılama mercilerine atfediliyorsa, AİHS'nin 6. maddesinin ihlal edildiği kanaatine sahip olmaktadır. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun yürürlükten kaldırdığı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, tarafları tutumu sebebiyle davaların uzamasına ve yargılama faaliyetinin sürüncemede kalmasına imkân tanıyan düzenlemeler içermektedir. Örneğin, taraflar talep edip masrafın peşin olarak ödemedikçe, hâkim resen tebligat yaptıramayacağından yargılama faaliyeti askıda kalmaktaydı. Ancak 6100 sayılı HMK ile bu sorun önemli ölçüde çözüme kavuşturulmuştur. Şöyleki, davacı henüz davayı açtığı ilk aşamada posta-tebligat-keşif-bilirkişi işlemleri için gerekli olan tutarı peşin olarak yatırmak zorunda olduğundan,

⁷² ÇELİK, A., **Adil Yargılanma Hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku**, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 98.

dosyanın karar verilecek aşamaya gelmesinde masraf karşılanmaması nedeniyle dosyanın sürüncemede kalması gibi bir durum önlenmiş olmaktadır⁷³.

6100 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği dönemde getirilen bu uygulama medya tarafından “peşin yargı⁷⁴” nitelemesiyle eleştirilmiş ise de, uygulamanın yargılama süreleri açısından sahip olduğu hayati önem dikkate alındığında, basının eleştirilerinin yersiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. AİHM’ne göre, hukuk davalarında işin takibinin taraflara ait bir sorun olması, mahkemenin davayı gerekli hızda yürütmesi yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Bununla beraber ilgilinin de yargılamanın hızlanması bakımından üstüne düşeni yaptığını ispatlaması gerekmektedir. Ceza davalarında ise bundan farklı olarak daha önce belirttiğimiz gibi sanığın kötü niyetli olmamak koşuluyla adli makamlarla aktif bir işbirliği halinde olması zorunlu değildir⁷⁵.

2.3.3. Yargı Makamlarının Tutumu

Makul sürenin belirlenmesinde ele alınan faktörlerden birisi de yargılamada görevlendirilmiş makamların tutumudur. Bu tutum, yalnızca yargılamayı gerçekleştiren resmi makamların davranışları ile değil yargılamanın yapılmasında etkisi olan tüm meşru makamların davranışları ile belirlenir. Örnek verecek olursak, tebligatın yapıldığı posta idaresi, mahkeme tarafından belge istenen diğer kamu yerleri, incelenmesi gereken adli tıp kurumu ve benzer kurumların⁷⁶ yargılamanın süresini etkilediği, süreyi uzatıp uzatmadığı değerlendirilmeler sonucunda belirlenecek önemli hususlardır. Devlet bu gibi durumlarda mahkeme karşısında sorumlu tutulacaktır.

Bunun dışında yukarıda saydığımız makamların görevlerini eksiksiz bir biçimde yerine getirmiş olmasına rağmen makul sürenin aşımına neden olan fiziksel faktörlerin varlığından da söz edilmelidir. Örneğin, yargıç yetersizliği, siyasi ortamın durumu, aşırı iş yükünün bulunması gibi nedenlerle makul süre aşıldığı takdirde yine devletin sorumluluğu devam etmektedir. Çünkü, bilindiği gibi devlet adil yargılanma hakkının getirdiği sorumlulukları üstlenmek durumundadır. Başka bir ifadeyle devletin bu konuda objektif sorumluluğu vardır. Bu sebeple, devlet 6. maddenin ihlalin önlenmesinde gerektirdiği tüm tedbirleri almakla yükümlüdür.

⁷³GÖLCÜKLÜ, F., “Yargılama Makamları Önünde Makul Süre”, **İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, C. 1, S. 2-3, Mayıs 1991, s. 6.

⁷⁴DONAY, S., **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, Ankara, 1994, s.103.

⁷⁵BAYBURTLU, E., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Tutukluluk Süreleri, **Yüksek Lisans Tezi**, Diyarbakır, 2013, s. 29.

⁷⁶ÜNAL, Ş., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükümlerinin Açıklanması ve Yorumu**, Ankara, 1995, s. 168.

Weisinger-Avusturya davasında⁷⁷ bir arazi tapulaştırma işleminin dokuz yıl sürmesinde Divan, olayın karmaşıklığını ve şikayetçinin tutumunu değerlendirdikten sonra, gecikmenin belediye ve yerel arazi komisyonları arasında bürokratik işlemlerden kaynaklandığını tespit ederek altıncı maddenin ihlal edildiği kararına varmıştır⁷⁸.

Adil yargılama kavramı, adli mekanizmanın yalnız işleyişini değil, bunun aynı zamanda organizasyonunu da kapsadığından, hakimlerin sayısının yetersiz olması, bazı hakimlerin, iş dağılımı nedeniyle işlerinin çok fazla olması, sürenin uzatılması için haklı bir neden olarak kabul edilmemektedir⁷⁹. Bu nedenle AİHS'ne taraf devletler yargı teşkilatlarını, davaları makul sürede bitirecek şekilde örgütlemek ve düzenli olarak çalışmalarını sağlamak yükümlülüğü altındadır⁸⁰. Yeterli sayıda hakim ve mahkeme devletin görevlendirmesi ile bulunmak zorundadır.

2.3.4. Yargılama Sistemi

Yetkili makamlar ve yargılama organları, kendilerine düşen sorumlulukları yerine getirmelerine rağmen yargılama yine uzamış olabilir, dava öngörülen süreden önce bitirilemeyebilir. Bu sebepler görev dışından kaynaklanmakta, yargılama sisteminin işleyişinin doğal bir sonucu olabilmektedir. Bunların başında ise hakim açığı, personel azlığı, iş yükünün yoğunluğu, mahkeme azlığı, siyasi ortam, yerel hukuktaki boşluklar gelmektedir⁸¹. Yargılama sisteminin bizzat kendisi davanın hızla sonuçlanmasına bir engel teşkil ediyorsa, mecburi gecikmeden dolayı devlet kusurlu olmasa da sorumlu tutulabilmektedir.

Davalı devlet, mahkeme önünde davanın bu kadar uzun sürmüş olmasının ülkedeki iş yükünün fazlalığı ve hakim açığı gibi nedenlerden kaynaklandığını ileri sürmesi durumunda bu itiraz Mahkeme tarafından dikkate alınmamaktadır. Eğer, yargılamanın uzamasına neden olan sebep, sürekli bir biçimde mahkemelerin iş yükünün fazla olması ise, bu da Devlete atfedilebilen bir kusur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Mahkeme sık sık Devletlerin yasal sistemlerini, 6'ncı maddenin

⁷⁷ ÇELİK, A., 1982 Anayasasında Adil Yargılanma Hakkı , **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2006, s. 121.

⁷⁸ DONAY, S., **a.g.e.**, s. 101.

⁷⁹ ÜNAL, Ş., **a.g.e.**, s. 167.

⁸⁰ GÖLCÜKLÜ, F., **a.g.e.**, s. 5.

⁸¹ İNCEOĞLU, S., **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatlarında Adil Yargılanma Hakkı**, Üçüncü Baskı, Beta Yayınları, Kasım 2008, İstanbul, s. 390.

gerekleri doğrultusunda, makul bir sürede yargılama yapmak da dâhil olmak üzere, düzenleme yapmakla yükümlü olduklarını belirlemiştir⁸².

“Zimmerman ve Steiner davasında Mahkeme, gecikme sebebinin Devletin mahkeme sisteminde uzun süredir devam eden iş yükü yığılması olduğu tespitinde bulunmuştur. Az önce de ifade edildiği üzere Mahkeme, bu davada da Devletin makul sürede yargılama yapmak üzere üzerine düşen önlemleri uygulamaya koymadığından makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiş bulunmaktadır”⁸³. Devletlerin bu konuda uygulamaya koyacakları çözümler arasında hâkim ve diğer idari personel ataması bulunmaktadır. Mahkemelerdeki iş yükü artışı sürekli olmayıp, sadece geçici ve istisnai nitelikte bulunuyorsa ve Devletin de yargılamanın hızlandırılması konusunda gerekli çalışmayı yapmış olduğu durumda yargılamanın uzun sürmesinde Devlete bir kusur atfedilmemektedir⁸⁴.

2.4. Makul Sürenin Başlangıcı ve Sonu

2.4.1. Makul Sürenin Başlangıcı

2.4.1.1. Ceza Davalarında Makul Sürenin Başlangıcı

Ceza davalarında sürenin başlangıcı bakımından başvuru aleyhine yapılmış resmi suçlama tarihi belirli değilse, temel olarak kişinin zan altında bulunmaktan maddi olarak etkilenmeye başladığı tarihtir. Yani ceza davalarında, ‘suç isnadı’ kavramı AİHM’nin ‘özerk kavramlar doktrini’ uyarınca teknik hukuki anlamda, yani kamu davacısının işi Mahkeme önüne götürmesi değil, ilgilinin suç islediğine dair resmi bir iddianın olması anlamındadır. AİHM’nin “suç isnadı” kavramını özerk bir biçimde yorumlamasının, sebebi Taraf Devletlerin iç hukuklarından kaynaklanan nedenlerle farklı uygulamalara sebebiyet vermemek ve uygulamada birlik sağlamaktır.

Taraflardan biri yürümekte olan bir yargılamaya dahil olursa, bu kimse bakımından bu an esas alınır. Komisyon suç isnadının başlangıcını kişinin durumunun önemli ölçüde etkilenmesi kriteri ile ölçmektedir. Dolayısıyla makul süre değerlendirilmesinde başlangıç tarihi değişebilmektedir; soruşturmanın başladığı tarih veya yetkili makam tarafından kişinin suç işlediğine dair iddianın resmi bildirimi, gözaltına alınma tarihi, tutuklanma günü, ilk soruşturmanın açıldığı gün, v.s. Örneğin;

⁸² İNCEOĞLU, a.g.e., s. 390.

⁸³ Zimmerman ve Steiner/ İsviçre Kararı 13 Temmuz 1983.

⁸⁴ MOLE, S., HARBY, C., a.g.e., s. 25.

Kadiroğlu v. Türkiye kararında, başvuru ekte tahrifat suçu nedeniyle 12 Ekim 1998 tarihinde polis tarafından sorgulanmış, 16 Temmuz 1999 tarihinde ise hakkında açılan dava sonuçlanmış ve iki yıl iki ay hapis cezasına çarptırılmıştır. n soruşturmada eksiklikler bulunduğu gerekçesiyle 4 Mart 2004 tarihinde bu karar bozulmuştur. Başvurucu 1 Mart 2007 tarihinde beraat etmiş ve taraflar temyize gitmediğinden karar 9 Mayıs 2007 tarihinde kesinleşmiştir. Hükümet makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddiaya dikkate alınması gereken dönemin başlama tarihinin 16 Temmuz 1999 olduğunu belirterek karşı çıkmış ancak AİHM “Esas ile ilgili olarak Hkmetin tespitinin aksine kaydedilmesi gereken dönemin başvuranın “sanık” sıfatıyla sorgulandığı 12 Ekim 1998 tarihinde başlayıp 9 Mayıs 2007 tarihinde kararın nihai hale gelmesiyle sona erdiğini gözlemlediğini belirtmiřtir⁸⁵.

2.4.1.2. Hukuk Davalarında Sürenin Başlangıcı

Medeni hak davalarında dikkate alınan süre, medeni hak veya yükümlülüğe ilişkin uyuşmazlığı karara bağlayacak olan mahkeme prosedürünün işlemesiyle başlamaktadır. Yani medeni hak ve uyuşmazlıklara ilişkin davalarda makul süre için dikkate alınan süre davanın yetkili yargı makamının önüne gtrldğu tarihte başlar. Bazı medeni hak ve ykmllklere ilişkin durumlarda davanın yetkili makamın önüne gtrldğu tarih değil, daha eski bir tarih de göz önünde bulundurulabilir. Bu durum girişimin niteliği göz önünde bulundurularak değerlendirilir.

AİHM, ‘mahkeme’ terimi ile yargılamanın bütününü dikkate aldığından, idareye ait veya iç hukukta idare hukuku içinde değerlendirilebilecek bazı itiraz yollarına başvuruyu da sürenin başlangıcı olarak hesaba katabilmektedir⁸⁶. Yargısal kararın uygulanamaması veya daha ileri bir andan itibaren uygulanabilecek durumda olması durumunda, AİHM davacının kesin olarak tatmin edildiği anı esas almaktadır⁸⁷.

⁸⁵ GÖLCÜKLÜ, F., **a.g.e.**, s. 213.

⁸⁶ GÖLCÜKLÜ, F., **a.g.e.**, s. 214.

⁸⁷ GEMALMAZ, M., **İnsan Hakları Belgeleri**, C. 1, s. 53.

2.4.2. Makul Sürenin Bitimi

2.4.2.1. Ceza Davalarında Makul Sürenin Bitimi

Ceza davalarında sürenin sona erdiği tarih suç isnadının veya verilen cezanın kesinleştiği tarihtir. Son kanun yolunun sonuçlanmasıyla belirlenebilen bu tarih, yazılı kesin hükmün tebliğ tarihine bakılarak da belirlenebilir. Eğer dava temyize gitmezse ya da sanık beraat ederse sürenin sonu temyiz süresinin sonuna kadar devam eder. AİHM, Deumeland v. Germany kararında, makul süre hesabında, incelenecek sürenin kural olarak üst yargılama dahil, uyuşmazlığın bütününe kapsadığını, Federal Anayasa Mahkemesi'ndeki yargılama döneminin de dikkate alınması gerektiğini, Anayasa Mahkemesi'nin uyuşmazlığın esası üzerinde karar verme yetkisi bulunmadığı halde, vereceği kararın iddianın sonucunu etkileyebilecek nitelikte olduğunu belirtmiştir⁸⁸.

BM İnsan Hakları Komitesi 13 No.lu genel yorumunda, gereksiz gecikme olmaksızın yargılanmayı sadece davanın başlatılması ile ilgili değil, aynı zamanda, davanın sonuçlanması ve hükmün açıklanması ile ilgili süreye ilişkin garanti olduğunu, tüm aşamaların 'gereksiz gecikme olmaksızın' kavramı içinde mütalaa edilmesi gerektiğini, bu hakkın etkin olabilmesi için hem ilk derece hem de temyiz derecesinde davanın gecikme olmaksızın sonuçlanmasını sağlayacak bir yargılama usulünün mevcut olması gerektiğini belirtmiştir⁸⁹. Özetle; süre ceza davalarında kişiye suç isnadı yapılması ile başlar ve nihai kararın verildiği tarihe kadar devam eder.

2.4.2.2. Hukuk Davalarında Sürenin Sonu

Yargılamanın sona erdiği tarih; son yargı organının karar verdiği veya kanun yolunu kullanmak için öngörülen sürenin sona erdiği tarihtir. Dolayısıyla hükmün kesinleştiği veya kesin hükmün yazıldığı tarih yargılamanın sona erdiği tarihtir. Ancak bir mahkeme kararı ancak bir süre sonra kesinleşiyorsa AİHM bu süreyi dikkate almaktadır⁹⁰. Esasa ilişkin davadaki kararın icrası da yargılamanın bir parçası olarak görülmektedir ve makul süre değerlendirmesinde dikkate alınmaktadır. Yani kararın icra edildiği tarih de yargılamanın sona erdiği tarih olarak kabul edilebilmektedir.

⁸⁸ Devmeland, v. Almanya kararı, 29.05.1986, 9384/81.

⁸⁹ ZABUNOĞLU, Y., “ Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı”, **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, İzmir Barosu Yayınları, 2000, s. 319.

⁹⁰ ZABUNOĞLU, Y., **a.g.e.**, s. 319.

2.4.2.3. İdari Yargılama Bakımından Sürenin Başlangıcı ve Sonu

Medeni hak ve uyumsuzluklara ilişkin ilkeler burada da geçerli olup, bir ön yargılamanın gerekli olduğu hallerde bu süre, makul süre hesabında göz önünde bulundurulur. Şikayetçi, yargılamanın bitmesinden sonra kararın yerine getirilmesi konusunda icra yoluna gidemediği takdirde, bu arada geçen süre de göz önünde tutulur. Türk yargısının tüm boyutları için geçerli olan yargılama sürecinin uzaması sorunu idari yargılama bakımından da geçerlidir. Bu görüşe örnek olarak idari yargılamada en basit iptal davaları için bile hüküm verilmesinin bir yılı aştığını, kesin karara ulaşılmasının ise en az bir yıl daha aldığını göstermektedir.

2.5. Türk Hukukunda Makul Süre

Hukuk sisteminde de birçok hukuk sisteminde olduğu gibi yargılama organlarına makul sürede yargılama yapılması yükümlülüğünü açıkça yükleyen yazılı hukuk kaynakları bulunmaktadır. Bu yazılı hukuk kaynakları olmasa dahi yargılamanın makul sürede yapılması, yargılamanın doğasının bir gereğidir.

Bu bağlamda ilk değinilmesi gereken yazılı hukuk kaynağı, taraf olunan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi olacaktır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/1 maddesinde adil yargılanma hakkı düzenlenmiştir. Bu hükme göre “Her kişi, medeni hak ve yükümlülüklerin yahut kendisine yöneltilen herhangi bir suçlamanın karara bağlanmasında, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından, makul süre içerisinde, adil yargılanma hakkına sahiptir⁹¹.” denilerek makul sürede yargılama yapılması gerekliliği açıkça ortaya konmuştur⁹².

Makul sürede yargılama yapılması, adil yargılanma hakkını düzenleyen AİHS'nin 6. maddesinin de önemli bir parçasını teşkil etmektedir. AİHS, açık bir şekilde adil yargılanma hakkının tanımını yapmamış, bunun yerine bu hakkın içeriğini oluşturan unsurlara yer vermiştir. Makul sürede yargılama yapılması da bu hakkın bir unsurunu teşkil etmektedir. Adil yargılanma hakkının içeriği, sadece AİHS'nin 6. maddesinde öngörülen unsurlardan oluşmamaktadır. Zira, AİHM vermiş olduğu kararlar ile AİHS'nin 6. maddesinin içeriğini genişletmiştir. Silahların eşitliği, tarafın bir diğer tarafın sunduğu dava malzemesine ulaşma imkanını haiz olması bir başka

⁹¹GEMALMAZ, M.S., *Açıklamalı, İçtihatlı, Karşılaştırmalı, Ulusalüstü İnsan Hakları Usul Hukuku Mevzuatı, Avrupa Konseyi Belgeleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kurallar Şerhi*, İstanbul, Legal, 2006, s. 28.

⁹²BAŞAR, M.O., *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı*, XII Levha Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Temmuz 2011, s.13.

deyişle bu hususta engellenmemesi, gerekçeli karar gibi unsurlar AİHM'nin vermiş olduğu kararlar ışığı altında adil yargılanma hakkının bir unsuru haline gelmiştir⁹³.

1982 Anayasası'nın 141/4. maddesinde “makul süre” deyiimi kullanılmamakla birlikte, “davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir” hükmü, makul süreyi tanımlanmaktadır. HMK 90-94. maddelerde, uygulanacak sürelerin başlangıcı ve bitimi ile sürelerin artırılıp eksiltilemeyeceği düzenlenmiştir. Buradaki amaç, davaların makul süre içinde bitirilmesidir. CMK'nın 39. maddesinde de sürelerin başlangıç ve bitim tarihleri belirtilmek suretiyle, yine davaların makul sürede bitirilmesi amaçlanmıştır. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 7 ve 8. maddelerinde düzenlenen süreler de yine davaların makul sürede bitirilmesine yöneliktir.

Makul sürede yargılama yapma yükümlülüğünün açık bir kaynağı olmayan fakat, fakat bu amaca hizmet eden bir diğer hukuk kuralı da Medeni Kanun'un 2. maddesinde yer alan dürüstlük kuralıdır. HUMK'da Medeni Kanun'un 2. maddesinin paralelinde bir kural olmadığı ifade olunmakla birlikte Medeni Usul Hukuku alanında da Medeni Kanun'un 2. maddesinin uygulanabileceği kabul edilmiştir. Medeni Usul Hukuku'nun tanımış olduğu yetkilerin kötüye kullanılarak yargılama faaliyetinin uzamasına sebebiyet verilmesi, dürüstlük kuralına aykırı olacaktır ve himaye görmeyecektir. Tarafın dürüstlük kuralına aykırı bir şekilde davaların uzamasına veya hükümlerin icrasının geciktirilmesine sebebiyet vermesinin kanun tarafından korunmadığı ifade edilerek, dürüstlük kuralına aykırı davranan tarafın usuli işleminin, kanunda özel yaptırım olduğu takdirde onu uygulayarak, özel hüküm bulunmadığı durumlarda, dürüstlük genel kuralına başvurarak, bu işlemlerin hukuki sonuç doğurmadığına karar verilebilmesi gerektiği ifade edilmiştir⁹⁴.

2.6. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Korunması Maksadıyla Alınmış Tedbirler

Yargının iş yükünün ve AİHM nezdinde özellikle uzun yargılama kaynaklı başvuruların artması üzerine, Türkiye'de yargılamaların makul sürede sonuçlandırılabilmesinin sağlanması ve bunun önündeki engellerin ortadan kaldırılması amacıyla özellikle son yıllarda mevzuatta yapılan kapsamlı değişikliklerin yanı sıra

⁹³BAŞAR, M.O., a.g.e., s.14.

⁹⁴BAŞAR, M.O., a.g.e., s. 18.

idari ve fiziki altyapı ile insan kaynaklarına ilişkin eksiklikleri gidermek üzere önemli reformlar gerçekleştirilmiştir.

Yargı Reformu Stratejisinin uygulanması kapsamında 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu bağımsızlık, tarafsızlık ve etkinlik kriterlerine göre yeniden yapılandırılmış ve müstakil bütçesi olan bir kurum haline getirilmiştir. 2004 yılında Avrupa Birliği ile başlatılan üyelik müzakereleri çerçevesinde Türkiye’de yargının tarafsızlığı, bağımsızlığı ve etkinliğinin güçlendirilmesine yönelik olarak 2009 yılında “Yargı Reformu Stratejisi ve Eylem Planı” Bakanlar Kurulunda kabul edilerek uygulanmaya başlanmıştır. Yargılamaların hızlandırılması çalışmaları kapsamında, Yargı Reformu Strateji Belgesi ve Eylem Planı doğrultusunda, 14 Nisan 2011’de 1. Yargı Paketi, 6 Ağustos 2011 tarihinde 2. Yargı Paketi ve 5 Temmuz 2012 tarihinde 3. Yargı Paketi uygulamaya konularak yargıda iş yükünün azaltılmasına yönelik önemli değişiklikler yapılmıştır⁹⁵.

2.6.1. İdari Yargı Açısından Alınan Önlemler

Doktrinde basit bir iptal davasının 1 yılı aşkın bir sürede karara bağlandığı ileri sürülmekte ise de, son yıllarda (bilhassa 2005 yılından sonra) idari yargıda görev yapan hâkim sayısında yaşanan artışla birlikte, her bir hâkim başına düşen dosya ortalaması azalmış ve davalar 6-8 ay gibi makul sürelerde karara bağlanır hale gelmiştir. İdari yargı alanında yapılan değişikliklerle, Danıştay’ın da iş yükü önemli ölçüde azaltılmıştır.

Ayrıca bölge idare mahkemelerinde yargılamaların makul sürede sonuçlandırılabilmesi amacıyla yargılama usullerinde yapılan değişikliklerle Mahkemelerin birden fazla kurul (idare-vergi) halinde çalışabilmelerine olanak tanınmıştır. Bunun yanında ülke çapında uygulanmayacak olan düzenleyici işlemler Danıştay’ın görev alanından çıkarılmış, tek hâkimle görülecek olan davaların sayıları arttırılmış ve bu sayede Danıştay’ın iş yükü önemli ölçüde azalmıştır. Havale işlemlerinin nöbetçi hakim yerine ön büro görevlilerince yerine getirilmesi mümkün hale getirilerek, hakimin yargısal faaliyetlere daha fazla zaman ayırması sağlanmıştır.

Alınan tüm bu önlemler sayesinde yargılama sürelerin ne oranda kısaldığını göstermesi bakımından şu istatistikî bilgiler önem arz etmektedir. İdari yargı alanında gerçekleştirilen değişikliklerle beraber Bölge İdare Mahkemelerinin bir sonraki yıla

⁹⁵ÇAVUŞOĞLU, N., *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine*, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s.36.

devrettiği dosya sayısı 2002 yılında % 16.8 iken, 2008 yılında % 8.5'a ve 2011 yılında % 6'ya düşmüştür. 2004 yılında bölge idare mahkemelerinde ortalama yargılama süresi 57 gün, idare mahkemelerinde 208 gün iken, bu rakamlar bölge idare mahkemelerinde 2011 yılında, idare mahkemelerinde 196 güne düşmüştür. Danıştay verilerine göre 2008 yılında 91,961 olan çıkan dosya sayısı, 2012 yılında % 51,5 artış ile 139,385 olmuştur⁹⁶.

Elbette bu tablonun oluşmasında, yüksek mahkemenin üye ve tetkik hakimi sayısı ile yardımcı personel (zabıt katibi vb.) arttırılmasının önemi büyüktür. İdari yargıda davaların ve dolayısıyla iş yükünün azalması önemli bir gelişme de 659 sayılı KHK ile yaşanmıştır. Anılan KHK ile, idarelere, kendilerini avukat, hukuk müşaviri, muhakemat müdürü ve hukuk birimi amiri ile temsil etme olanağı tanınmıştır. Yukarıda sayılanlar tarafından temsil edilen bir idarenin işlem ya da eylemine karşı açılan bir dava reddedilmişse, davacılar aleyhine avukatlık ücretine hükmedilmektedir. Bu gelişme, idari yargıda açılan davaların hatırı sayılır şekilde azalmasını sağlamıştır.

Yargılama süresinin tamamlanması ve hükmün kesinleşmesi anlamında konuya bakıldığında idari yargı açısından günümüz itibariyle makul sürenin aşılmasının en önemli sebebi temyiz incelemesinin çok uzun bir zaman dilimini kapsamasıdır. İlk derece idare mahkemelerinde yapılan yargılamalar 6-8 ay veya karmaşık ve nitelikli (keşif ve bilirkişi incelemesi gerektiren) en fazla bir yıl içinde karara bağlanırken, bu dosyaların temyiz incelemesi ortalama 3 ya da 4 yıl sürmektedir. Dolayısıyla, idari yargıda temyiz incelemesinin çok uzun sürmesi, her bir davada ilgililerin, Sözleşmenin 6. maddesi ile güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının ihlali anlamına gelmektedir.

2.6.2. Hukuk Davaları Açısından Alınan Önlemler

Hukuk yargılamasında, 1 Ekim 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile basit, kolay, pratik, sistematik ve sorun çözmeye odaklı bir yargılama usulü benimsenmeye çalışılmıştır. 6100 sayılı kanun hazırlanırken, 2577 sayılı yasanın bir kısım kurumlarından (ön inceleme, peşin gider avansı gibi) yararlanıldığı rahatlıkla söylenebilir. Mülga Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda öngörülen dört ayrı yargılama usulü, yazılı ve basit olmak üzere ikiye indirilmiş, süreler standart hale getirilerek, kural olarak “bir hafta” ve “iki hafta” ile sınırlandırılmıştır.

⁹⁶ http://www.inhak.adalet.gov.tr/duyuru_ormanci/tr.pdf (28.3.2013)

Yargılamanın uzaması sebeplerinden görev ve yetkiye ilişkin hususlar açık bir şekilde yeniden düzenlenmiş, yargılamanın uzamasının önemli sebeplerinden olan keşif ve bilirkişi avansının yatırılmaması sorunu peşin gider avansı sistemi ile ortadan kaldırılmış, ön incelemesi safhası ile hâkimin dosyadaki eksiklikleri bir an önce tamamlaması ve kimi dosyalarda uzun süre sonra karar verilmesinin önüne geçilmiştir. Bazı çekişmesiz yargı işlemlerinin noterler tarafından yapılmasına imkân tanınmış ve e-imza ile dava açılması sağlanarak mahkemelerde gereksiz yoğunluğun bir nebze de olsa önüne geçilmiştir. Ayrıca 22 Haziran 2012 tarihinde yürürlüğe giren Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ile hukuk yargılamasında alternatif uyuşmazlık çözüm usulleri benimsenmiştir.

2.6.3. Ceza Davaları Açısından Alınan Önlemler

Ceza yargılamasında, 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren Kabahatler Kanunu ve bu süreçte yargının hızlandırılmasına ilişkin yapılan yasal düzenlemelerle bir kısım suçlar kabahate dönüştürülerek, idari yaptırıma bağlanmış, alternatif uyuşmazlık çözüm usullerinin yaygınlaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Dolayısıyla kabahat niteliğine dönüştürülen fiiler sebebiyle daha önce açılan ve yargılama mercilerinin iş yükünü gereksiz yere arttıran dava dosyaları ortadan kaldırılmıştır. 1 Ocak 2014 kadar savcıların asliye mahkemelerinin duruşmalarına katılması uygulamasından vazgeçilerek, soruşturmaların etkin ve süratli yürütülmesine önemli bir katkıda bulunulmuştur⁹⁷.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 6098 sayılı Borçlar Kanunu ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu gibi temel kanunlar bütünüyle yenilenmiş ve bu şekilde güncel olmayan ve yargının hızlı işleyişini engelleyen hükümler temel mevzuattan ayıklanarak, makul sürede yargılanma hakkı açısında olumlu bir gelişmeye imza atılmıştır.

2.6.4. Diğer Önlemler

Mevzuattaki değişikliklerin yanında yargılama faaliyetini bizzat yürüten hakim ve savcı sayısı da önemli oranda artırılmıştır. 2002 yılında 8.333 olan hâkim ve savcı sayısı 2012 yılı sonunda % 49.93 artış ile 12.494 olmuştur. Burada şu hususa da işaret etmek gerekir ki, 2012 yılında bir kısım ilçe adliyelerinin kapatılması da makul sürede

⁹⁷ ÖZBEK, Ö., **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara, 2007, s.26.

yargılanma hakkı açısından olumlu bir gelişmedir. Zira ülkemizde birçok hakim-savcı ağır işyükü altında çalışırken, ücra ilçelerde bulunan ve iş yükü oldukça hafif olan bu adliyelerde gereksiz yere en az dört hakim savcının görev yapması önemli bir insan kaynağı israfı niteliği taşımaktaydı. Yapılan değişiklikle, hem bu davalara daha tecrübeli hakimlerin bakması sağlanmış, hem de atıl durumda bulunan bir kısım hakim savcının çalışmasından daha fazla oranda faydalanılmaya başlanmıştır.

Yüksek Mahkemelerin daire ve üye sayıları artırılmış, yüksek mahkemeler bünyesinde bulunan her bir dairenin iki heyet halinde çalışabilmesine imkan sağlanarak, temyiz süreçlerinin en kısa zamanda sonuçlandırılması amaçlanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte Yargıtay tarafından yıl içinde çıkarılan iş sayısı da önemli ölçüde artmıştır. Örneğin, 2010 ve 2011 yılı ile kıyaslandığında 2012 yılında Yargıtay'ın iş yükü üçte bir oranında azalmış, karara bağlanan dosya sayısı ise % 40 oranında artmıştır. Danıştay tarafından karara bağlanan dosya sayısı bir önceki yıla oranla, 2012 yılında üçte bir oranında artış göstermiştir.

Ülkemizde özellikle son yıllarda merkezi yönetim bütçesinden yargıya ayrılan pay her yıl önemli miktarda artış göstermiştir. Yargı için ayrılan miktar 2006 yılında toplam 785.569.491 Avro iken, 2012 yılında % 274 oranında artış ile 2.160.204.449 Avro, 2013 bütçesinde ise % 55 artış ile 3.064.715.384.000 Avro olmuştur. Adalet hizmetlerinin daha hızlı ve kaliteli verilmesini kolaylaştırmak amacıyla entegre bir veri işletim sistemi olan Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) 2009 yılında tüm Türkiye'de faaliyete geçirilmiştir. Bu sistem sayesinde adli ve idari yargı organları ile yüksek mahkemeler arasında veri ve belge iletim süreleri minimum düzeye indirilmiş, bu sayede yargı faaliyetinin hızlandırılması sağlanmıştır.

UYAP sistemi kapsamında uygulamaya geçirilen Sesli ve Görüntülü (SEGBİS) sayesinde mahkemelerin ve savcılıkların uzak mesafelerden sesli ve görüntülü ifade alabilmesi imkânı getirilmiştir. Bu sayede her bir hakim-savcının kendi dosyasına ilişkin olarak gerekli gördüğü hususları ilgisine sorabilme ve soruşturma-kovuşturma süresine en aza indirme imkanına sahip olması sağlanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında belirlenen standartlar ile Avrupa Birliği üye ülkeleri mevzuat ve uygulamalarına uyum sağlamak, hakim ve savcı adayları ile hakim ve savcılarının meslek içi eğitimlerini yerine getirmek üzere tüzel kişiliği haiz, bilimsel, idari ve mali özerkliğe sahip Türkiye Adalet Akademisi kurularak etkin bir şekilde faaliyetlerine başlamıştır.

Adalet Akademisi özellikle hakim-savcılarının meslek içi eğitimlerinin en üst düzeyde gerçekleştirilmesi için hayati öneme haiz bir kurumdur. Yargılama sürelerinin kısaltılmasını hedefleyen belli bir plan dâhilinde mevzuat değişikliği, kurumsal altyapıların güçlendirilmesi, insan kaynağı ve mali imkânların iyileştirilmesi ile eğitim faaliyetlerinin artırılması ve bu adımlara ilaveten makul süreyi aşan yargılama şikayetlerinin iletilebileceği genel ve özel nitelikli etkin iç hukuk yolları oluşturulmuştur⁹⁸.

2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi mekanizmasının temel prensibi olan ikincillik ilkesi çerçevesinde, Türkiye’de insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bakımından dönüm noktası olarak sayılabilecek bireysel başvuru sistemi kabul edilmiştir. Öngörülen geçiş süreci sonrası bireysel başvurular, Anayasa Mahkemesi tarafından 23 Eylül 2012’den itibaren kabul edilmeye başlanmıştır. Belirtilen sistem sayesinde, ülkemizin AİHM önünde birçok dava sebebiyle yüksek miktarda tazminat ödemesinin önüne geçilmiş olacağı düşünülmektedir.

⁹⁸BAYBURT, E., **a.g.t.**, s. 43.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAYASA MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURUDA MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI

3.1. Bireysel Başvuru Hakkı Kavramı, Tanımı ve Niteliği

3.1.1. Genel Olarak

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru, insan hakları ile ilgili olan sorunları ihlal ihtimallerini en aza indirmek amacıyla öncelikli olarak iç hukukta çözüme ulaştırarak AİHM'ne yapılan başvuruların sayısını azaltmak amaçlı onaylanmış bir hak arama mekanizmasıdır⁹⁹.

Temel hak ve hürriyetlerin garanti altına alınması hususunda uzun zamandır verilen uğraşlar neticesinde, artık günümüzde bu hak ve hürriyetlerin korunmasının sağlanması hem mevcut yargı yerleri, hem de Anayasa yargısı ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Olağan yargı yerleri “yasal denetim” yapmakta iken, Anayasa Mahkemeleri, “Anayasallık” kapsamında bir denetim yapma görevini yerine getirmektedir. Temel hak ve hürriyetler odak noktasıyla Anayasallık denetiminin bir neticesi olarak, Anayasa Mahkemelerinin organlarında zaman içerisinde oluşan bir değişim ile kişisel başvuru yolu, Anayasa Mahkemelerinin görev kapsamına eklenmiş önemli bir adımdır.

Günümüzde birçok ülke, temel hak ve hürriyetlerinin kamu işlemlerine karşı zedelenmemesi ve garantiye alınması maksadıyla, kişilere Anayasa Mahkemesine başvurma hakkı getirmişlerdir. İlk olarak Avrupa modelini benimsemiş ülkelerin birçoğu, soyut ve somut norm denetimleri ile bazı değişikliklerle ve bazı hususlarda, kişilere Anayasa Mahkemesini harekete geçirme olanağını tanımışlardır. Bazı devletlerde bu başvurular, bir uyuşmazlığın görülmesi ya da bir yasanın uygulanıyor oluşu şartlarına da bağlı kalmamışlardır. Böylelikle kişisel başvuru, Anayasa yargısının başlıca görevleri olan soyut ve somut norm denetiminden bazı farklarla meydana gelen ve kişiye hak ve yetki sunan bir mekanizma ile Anayasa yargısının kapsamına girmiştir. Başvuru, yalnızca Anayasada belirlenmiş bir temel hak ya da özgürlüğün ihlali iddiası

⁹⁹CENTEL, N., ZAFER, H., **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. Bası, Beta Yayınları, Eylül 2017, s. 897.

ile yapılabileceğinden, bu yargılamanın da Anayasa'ya uygunluğu denetleyen Anayasa Mahkemesi aracılığı ile gerçekleştirilmesi, devletler uygulamasında onaylanmıştır¹⁰⁰.

Bireysel başvuru hakkı, belirli bir yasaya karşı yapılmışsa direk olarak, eğer bir idari ya da yargısal işleme karşı yapıldı ise dolaylı olarak gerçekleştirilen Anayasaya uygunluk denetimi yapılacaktır. Başta Almanya, Avusturya, İsviçre, Meksika ve İspanya olarak, her ülkede uygulanması farklı olmakla beraber, bireysel başvuru yolu ile hedeflenen, kişilerin direk etkilendikleri ve temel haklarının ihlal edildiğini düşündükleri tüm kamu gücü yaptırımlarına karşı Anayasa Mahkemesinden bizzat yasal koruma isteğinde bulunmalarına imkan tanınmaktadır.

Özetle Anayasal yargı denetimi çerçevesi içerisinde bulunan bireysel başvuru hakkı ile, kişinin Anayasada koruma altına alınmış temel haklarının, Anayasada ve yasada öngörülmüş usulle korunup korunmadığı saptanmaya çalışılmaktadır. Genel olarak bu durum, Anayasa yargısının en temel görevlerinden birisini ifade etmektedir¹⁰¹.

Bireysel başvuru hakkı ile kişilere, yani temel hakların sahiplerine, Anayasaya aykırı temeldeki hak ihlallerini kesin olarak engelleme hakkı tanınmaktadır. Bu kurum, Anayasa ile koruma altına alınmış en temel hakları etkili hale getirdiği, bunları hayata geçirmesi nedeniyle son derece önemlidir. Baktığımızda temel haklar, Anayasa hukukunun normatif düzleminde geçerli oldukları zaman değil, ancak etkili bir şekilde değerlendirildikleri zaman Anayasal düzende esas bir işlev görürler.

Temel haklar geçerli kılınamadıklarında etkisi yok olacak ve yasal açıdan önemsiz olacaklardır. Bu sebeple tüm dünya ülkelerinde, yargının ve hakimlerin esas görevi, hak ihlaline uğrayan kişilerin hakkını bizzat onlara sunmak olmalıdır. Böylelikle, toplumu arındıran yargı, bir kapsamı ile de kamu vicdanını dinginleştirerek toplumsal barış ortamına kavuşulmasına zemin hazırlayacaktır. Artık teknolojik olanaklar sayesinde hak ihlallerinin dünya kamu vicdanının yetkisi altında bulunduğu bilinen bir gerçektir. Sahiplendiği yetki bakımından değeri oldukça büyük olan ve hukukumuzda da yeni dahil olmuş bu başvuru yolunun daha iyi bir biçimde anlaşılabilmesi bakımından, aşağıda kavram, tanım ve nitelikleri ayrıntılı bir biçimde açıklanacaktır¹⁰².

¹⁰⁰ ÖZBEY, Ö., **a.g.t.**, s. 199.

¹⁰¹ ÖZBEY, Ö., **a.g.t.**, s. 200.

¹⁰² GEMALMAZ, M.S., **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Beta Yayınları, İstanbul, 1997, s. 388.

3.1.2. Bireysel Başvuru Kavramı

Anayasada ve 6216 sayılı Kanunda “bireysel başvuru” kavramı tanımlanmadan önce, doktrinde genellikle, Alman anayasa öğretisini takip edenlerin dilimize kattığı kavram “anayasa şikâyeti” olmuştur¹⁰³. Anayasa şikâyeti, Alman anayasa yargısında “Verfassungsbeschwerde” kavramının Türkçe karşılığına denk gelmektedir. Federal Alman uygulamasında ise anayasa şikâyeti, bireysel anayasa şikâyeti ve komünal anayasa şikâyeti olmak üzere iki tür olarak açıklanmıştır¹⁰⁴.

Hukukumuzda “bireysel başvuru” teriminin eklenmesi ve yasama işlemine karşı başvuru imkanının olmaması sebebiyle “bireysel başvuru” kavramını kullanmak hedefe uygun olacaktır. Öte taraftan “başvuru” yerine “şikâyet” kelimesinin kullanılması da pek uygun görülmemektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğü şikâyeti; ”yakınan”, “sızlanan” anlamında tanımlamış ve “müşteki” olarak belirtilen¹⁰⁵ “şikâyet” terimi, 1982 tarihli Anayasamızın İkinci Kısımında ele alınan Temel Haklar ve Ödevler başlığında yer alan dördüncü bölümdeki Siyasî Haklar ve Ödevler içinde, VII sayılı Dilekçe Hakkı kenar başlıklı 74. maddede açıklanmıştır. Bu maddeye göre, “Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir. Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir. Bu hakkın kullanılma biçimi kanunla düzenlenir.” hükmünü öngörmüştür. Bir yargılama koşulu olan “şikâyet”, suçtan zarar gören kişinin soruşturma ve kovuşturma yapılmasını talep etmesi manasındadır¹⁰⁶.

Belirli suçlardan zarar görenlerin, ceza kovuşturmasının olası zararlarına karşı korunmaları maksadı ile, bu suçlar sonucunda ceza kovuşturması ve yargılama yapılabilmesi için, kanunla konulan bir engelin ortadan kaldırılması koşul sayılmış ve bu engeli yok etme isteği şikâyet olarak tanımlanmıştır¹⁰⁷.

Şikâyet konusu, suç olduğu ihtimali olan belirli bir olay olmalıdır. Suçtan zarar görenin bu olayı nasıl değerlendirdiği önemsenmemektedir¹⁰⁸. Fail veya failleri ortaya

¹⁰³Bireysel Başvuru konulu değerlendirmeler için bkz. Servet Armağan : ‘Federal Almanya’da Anayasa Şikâyeti’, **Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.7, s. 53-75.

¹⁰⁴KILINÇ, B., “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, C.25, 2008, s. 22.

¹⁰⁵<http://www.tdk.org.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF05A79F75456518>
CA

¹⁰⁶ARTUK, M., GÖKÇEN, A., YENİDÜNYA, C., **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 4. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 2009, s. 579.

¹⁰⁷NUHOĞLU, A., YENİSEY, F., KUNTER, N., **Muhakeme Hukuk Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2006, s. 79-80.

¹⁰⁸TOROSLU, N., FEYZİOĞLU, M., **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Savaş Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2006, s. 49.

çıkarmak ve olayın hukuki boyutunu belirlemek, kovuşturma makamlarının görev alanına girmektedir¹⁰⁹. Suçtan zarar görenin yalnızca fiili belirtmesi yeterli olacaktır¹¹⁰.

Kovuşturmanın kamusal olması unsuruna göre, ceza kovuşturması aşaması vatandaşın değil, kural olarak pek tabi devletin görevidir. Devlet fikrinin oluşması ile beraber, suçtan zarar gören tarafın yalnızca kişiler değil, aynı zamanda toplum ve bir toplum şeması olan devlet olduğundan suçun ele alınmasında toplumun da faydasının bulunduğu fikri benimsenerek yer bulmuştur¹¹¹. Bunun neticesinde de ceza davası açmak ve yürütmek devletin yalnızca hakkı değil, hakkı ile birlikte görevi olarak da kabul görmüştür¹¹². Şikayet mekanizmasının niteliği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.

Şikayetin bir ceza hukuku kurumu olup “cezalandırılabilme şartı” olması anlamını savunanların yanı sıra, şikayetin “muhakeme hukuku kurumu” olduğu, bununla birlikte yalnızca soruşturmaya girişebilmek için bulunması gereken bir koşul olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Buna göre, ceza hukukunda “şikayet-şikayetçi” terimlerinin kullanılmasına alışılmışken, hukuk davaları kapsamında ise “dava-davacı” terimleri kullanılmaktadır.

Şikayet üzerine, ceza usul hukuku kapsamında, haberini alan, soruşturma makamı olan savcılık, görevi gereği kendiliğinden harekete geçer. Fakat kanun bazı suçlarda bu ilkeyi ayırmıştır. Suçtan zarar görenin söz konusu olan fiil nedeni ile ilgili makam ve mercilere başvuruda bulunması halidir ki, bu durum, 5237 sayılı TCK’nın 73/1 maddesinde “Soruşturulması ve kovuşturulması şikâyet tabi olan bir suç konusunda yetkili kişi altı ay içerisinde şikâyetle bulunmaması durumunda soruşturma ve kovuşturma yapılamaz.” biçiminde değerlendirilmiştir¹¹³.

Şikayet dilekçesinde veya tutanağa geçirilen beyanda genelde “şikayetçiyim”, “cezalandırılmasını istiyorum”, “davacıyım” gibi ifadeler yer almaktadır¹¹⁴. Oysa “kişisel başvuruda” bu şekil bir isteğe gerek duyulmamaktadır. Çünkü başvuru kişinin karşı tarafında gerçek veya tüzel bir kişinin mevcudiyeti koşulu öngörülmemiştir. Mühim olan Anayasa ve kanunda belirlenen usullere aykırı bir fiil ve de işlemin

¹⁰⁹ CENTEL, N., **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 2. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 154.

¹¹⁰ DEMİRBAŞ, T., **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Güncellenmiş 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 196.

¹¹¹ YURTCAN, E., **Ceza Yargılaması Hukuku**, 9. Baskı, İstanbul, 2002, s.120.

¹¹² TURHAN, F., **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Asil Yayınevi, Ankara, 2006, s. 20.

¹¹³ CENTEL, N., ZAFER, H., **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 5271 sayılı Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve İlgili Mevzuata Göre Yenilenmiş 4. Baskı, Beta Yayınevi, 2006, s. 84.

¹¹⁴ ÖZGENÇ, İ., **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008, s. 555.

yapılmış olmasıdır. Bu sebeple “şikayet” teriminin cezai bir yaptırım istemini belirtmesi, dar bir içeriğe sahip oluşu, kişiden çok kamu adına savcılığın soruşturmayı yürütmesi yanında, daha kapsayıcı bir anlama sahip olması nedeni ile, “bireysel başvuru” kavramının bu kurumu en iyi şekilde ifade ettiğini savunabiliriz. Bu sistemle kişi, genellikle hukuka aykırı olduğundan emin olduğu bir haksızlık durumunda bu haksızlığın telafi edilmesini talep etmektedir. Fakat bireysel başvuru kavramının da, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne yapılan bireysel başvuru (individual application/requête individuelle) usulü ile karıştırılmamasında yarar vardır¹¹⁵.

Birçok devletin bireysel başvuru mekanizmasında, bu dava türü ile ilgili ‘anayasa şikayeti’ terimi kullanılmaktaysa da, ülkemiz Anayasası ya da varolan Kanun’da uyumlu olarak ‘bireysel başvuru’ kavramı kullanılmakta, biz de bu düzenlenme biçimine uyacak biçimde iç hukukumuzda ‘anayasa şikayeti’ kavramını değil de, ‘bireysel başvuru’ kavramı ile ifade edilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

3.1.3. Bireysel Başvuru Kurumunun Tanımı Ve Nitelikleri

3.1.3.1. Bireysel Başvurunun Tanımı

Bireysel başvuru yolu: Kamu gücünün bireysel faaliyetlerine karşı, anayasal haklarının zarar gördüğüne inanan kişiler tarafından harekete geçirilen, bu zararı gerçekleştiren olayın anayasallığını incelemeye yetkili mahkemeye başvuru hakkı tanınmış tali nitelikte hukuki bir çözümdür. Bireysel başvurunun *olağanüstü kanun yolu şeklinde* tanımlanması, ilk olarak olağan yargı içerisinde kalan *olağan - olağanüstü kanun yolları* ayrımındaki *olağanüstü kanun yolları* kavramı ile karıştırılması sonucunu doğuracaktır.

Bilindiği gibi, genel yargı içinde kalan kanun yolları farklı ayrımlara tabi tutulmaktadır. Bu ayrımlardan ilki, olağan kanun yolları iken bir diğeri olağanüstü kanun yollarıdır. Daha kesinleşmemiş kararlara karşı onaylanan kanun yolları *olağan*, buna karşılık kesin olan kararlara karşı başvurulmuş kanun yolları ise *olağanüstü* kanun yolları olarak nitelendirilir. Örnek olarak, Ceza Muhakemesi Kanunu’na göre olağan kanun yolları itiraz, istinaf ve temyizdir. Buna kıyasla olağanüstü kanun yollarında, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının itirazı, kanun yararına bozma ve yargılamanın yenilenmesi yer almaktadır¹¹⁶.

¹¹⁵ ÖZBEY, Ö., a.g.t., s. 76.

¹¹⁶ TOROSLU, N., FEYZİOĞLU, M., a.g.e., s. 306.

Dolayısıyla, bireysel başvuru mekanizması, “kendine has (olağanüstü) bir yargı yolu” olarak kabul edilse dahi, bir kanun yolu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Hukukumuzda adli, idari, askeri ve anayasal yargı yolları benimsenmiştir. “Bireysel başvuru” da kendine has (olağanüstü) olan anayasal bir yargı yolu çeşidi olarak tanınmıştır. Yani “olağanüstü” kavramının bile kullanılmaması gerekmektedir. Çünkü, baktığımızda “olağanüstü” kavramı ile kastedilen, bir yargı koluna tabi davanın kesinleşme aşamasından sonra, bazı şartların oluşmasıyla, davanın aynı yargı kolunda yeniden ele alınmasıdır.

Buna karşılık bireysel başvuru yolunda böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Diğer yandan, dar veya teknik anlamda¹¹⁷ kanun yolunu, “bir kazai kararın, her şeyden önce bir hükmün, daha üst bir mahkemede kontrol edilebilmesi amacıyla her iki tarafa tanınmış olan bir usuli olanak”¹¹⁸ olarak tanımlarsak, bireysel başvurunun bu açıklamaya uygun bir kurum olmadığı anlaşılabilecek bir durum olacaktır. Çünkü bireysel başvurunun, teknik veya dar anlamda kanun yolu gibi hükmü durdurucu etkisi veya bir üst mahkemede değerlendirilmesi ve neticelendirilmesi söz konusu olamaz. Bireysel başvuru yolu ile Anayasa Mahkemesinde, Anayasaya aykırılığı iddiası ile başvurulmuş bir karar için yeniden yargılama yapılabilir. Bu yargılama eski yargılamanın devamı niteliğinde sayılamaz yargılama baştan başlar¹¹⁹.

Diğer yandan, bireysel başvuru, bir mahkeme sonucunun aynı veya farklı bir mahkeme tarafından yeniden ele alınıp değerlendirilmesini hedefleyen ve hukuken taraflara tanınan imkan olarak tanımlayabileceğimiz ve olağanüstü kanun yollarını da bu tanım içerisine alan geniş manada kanun yolu olarak da açıklamak mümkün görünmemektedir. Tanımdan da anlaşılabileceği gibi geniş anlamda kanun yolu istinaf, temyiz, karar düzeltme, yargılamanın yenilenmesi ve kanun yararına bozma kanun yollarını barındıran bir kavramdır.

Buna göre, bireysel başvuru kurumu, önceden verilen bir mahkemenin kararını yeniden düzenlemeyi amaçlamamış ve fakat bu karar neticesinde ortaya çıkan, konusu ve tarafları ilk mahkemedeki yargılamadan tamamıyla değişik, başvuruyu karara bağlayacak Anayasa Mahkemesinin ilk ve son derece mahkemesi olarak görev yaptığı, sui generis olarak tanımlanan hukuki yol veya davadır. Bir başka ifadeyle, bireysel

¹¹⁷ ALANGOYA, Y., YILDIRIM, K., YILDIRIM, N., **Medeni Usul Hukuku Esasları**, 5. Baskı, İstanbul, Alkım Yayınları, 2005, s. 480.

¹¹⁸ ÜSTÜNDAĞ, S., **Medeni Yargılama Hukuku**, B. 6, İstanbul, Alfa Yayınları, 1997, s. 816.

¹¹⁹ PEKCANITEZ, H., “**Mukayeseli Hukukta Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikayeti**”, Anayasa Yargısı, C. 12, 1995, s. 261.

başvuru yolu; kamu gücüne karşı temel hak ve özgürlükleri güvence altına almayı amaçlayan, anayasal yargı koluna özgü, kendine has ikincil nitelikte bir dava türüdür diyebiliriz.

Başvuru esnasında, kararda dava veya olay konusu yapılan mahkemedeki yargılamadan değişik bir biçimde davalı, bizzat kararı veren mahkemenin kendisi olmaktadır. Aynı biçimde, kararı şikayete dayanak olan mahkeme önündeki yargılamadan ayrı olarak, bireysel başvurunun konusu, temel hak ve hürriyetlerin ihlal edildiği iddiasıdır.

Genel olarak ihlal iddiası bireysel işlemlere (bütün idari işlemler ve mahkeme kararları) karşı yönlendirilebilirse de, dolaylı ve doğrudan kanunlara karşı olarak da bireysel başvuruda (Anayasa şikayeti) bulunma hakkını sağlayan sistemler vardır. Bireysel başvuru, bir yasaya karşı yapıldıysa eğer doğrudan, şayet bir idari veya yargısal işleme karşı yapıldıysa dolaylı olarak yapılan Anayasaya uygunluk denetimi ele alınmış olacaktır. Bu denetim şeklinin asıl maksadı, temel hakları etkin bir şekilde koruma altına almaktır. Aslında başka yönüyle bu durum, Anayasa yargısının en asli görevini yüklenmektedir¹²⁰.

Bireysel başvuru mekanizması ile direkt veya dolaylı olarak dava konusu haline getirilen bir yasa normu, aslında, öteki Anayasa kurallarına uygunluk açısından ziyade, yalnızca bu normla zarar gördüğü öne sürülen temel haklar açısından denetlenip irdelenir¹²¹. Bireysel başvuru hakkı yolu, Avrupa'da Anayasa Mahkemelerinin organizasyonunda çok farklı biçimlerde kendine yer bulmaktadır.

Örneğin, *koruma altına alınmış olan hakların sınırı*: Anayasalarda yer alan temel hak ve hürriyetlerin yalnızca bazıları, anayasalarda belirtilen temel hak ve hürriyetler, anayasa ile sınırlı kalmayacak biçimde tüm temel hak ve hürriyetler; *şikayete konu olma ihtimali bulunan kamu gücü işlemleri*: Genel düzenleyici işlemler, bireysel işlemler, mahkeme kararları; *mahkemeyi harekete geçirecek özneler*: Gerçek kişiler, kamu tüzel kişileri, özel hukuk tüzel kişileri, tüzel kişiliği olmayan topluluklar, yerel yönetimler, dini topluluklar, Ombudsman, Başsavcılık; *başvuru şartları*: Hukuki fayda, hak düşürücü süreler, kanun yollarının tüketilmiş olması, dava ehliyeti; *şikayet neticesinde verilen kararın hukuk sistemindeki yeri ve etkisi*: Erga omnes veya inter partes etki,

¹²⁰TUNÇ, H., **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 87.

¹²¹GÖREN, Z., **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 290.

geçici tedbir kararı gibi haller, devletlerin sosyo-politik yapısına ve hukuki geleneğine bağlı olarak farklılıklar arz edebilmektedir¹²².

3.1.3.2. Bireysel Başvurunun Nitelikleri

Bireysel başvuru kavramının temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Bireysel başvuru yolu anayasal bir yargı yoludur; ikincil niteliğe sahiptir; temel hakların ve hürriyetlerin ihlal edilmesine karşı kurulmuştur; idarenin veya yargı kurumunun bireysel kararlarına karşı olarak kullanılmaktadır¹²³.

3.1.3.2.1. Bireysel Başvurunun İkincil Niteliğe Sahip olması

Bireysel Başvuru, ancak diğer hukuk yolları tüketildikten sonra başvurulabilecek bir yoldur. Temel hak ve özgürlüklere saygı, her bir kamu organının uyması gereken temel ilkedir. Bu ilkeye uygun davranılmadığı takdirde ihlalin giderileceği yer ise, öncelikli olarak görev alanları kanunla düzenlenmiş genel mahkemeler olacaktır¹²⁴.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45. maddesinin 2. fıkrası "*İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir.*" hükmüne, 47. maddesinin 5. fıkrası "*Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren onbeş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilirler. Mahkeme, öncelikle başvuruçunun mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek talebi kabul veya reddeder.*" hükmüne yer vermiş olup, Anayasanın, Anayasa Mahkemesi'nin "Görev ve yetkileri" başlıklı 148. maddesinin 3. fıkrası da "*Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.*" şeklinde düzenlenmiştir¹²⁵.

Buna göre 6216 sayılı Yasada "...kanunda öngörülmüş idari ve yargısal

¹²²ALİYEYEV, C., **Anayasa Şikayeti**, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, s. 14.

¹²³PACZOLAY, P., (Macaristan Anayasa Mahkemesi Başkanı - Venedik Komisyonu Üyesi-2009), "**Anayasa Şikayeti: Bir Karma Çözüm mü?**", Anayasa Yargısı, C. 26, 2009, s. 313.

¹²⁴ALİYEYEV, C., **a.g.e.**, s. 21.

¹²⁵ÖZBEY, Ö., **a.g.t.**, s. 84.

başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş” olması denilerek, “olağan veya olağanüstü kanun yolları” terimlerine açıkça yer verilmemiş ise de, Anayasanın 148. maddesiyle açıkça başvuru için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması yeterli görülmüştür. Kanundaki belirsizlik, Anayasaya aykırı biçimde, bireyin aleyhine olarak “olağanüstü kanun yolları” da eklenerek yorumlanamaz¹²⁶. Bu açıklamalara göre Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkı, kendine özgü olağanüstü bir yargı yoludur.

Nitekim bu tür çözüm, genel mahkemelerin davayı ele almasının üzerinden hatırı sayılır zaman diliminin geçmesi (ikincilik prensibinin sonucu olarak), genel mahkemelerin bireye ilişkin anayasal hakları her yönüyle araştırdığı veya araştırması gerektiği (ve ihlal tespit etmemesi) ve bireysel 85 başvurunun olağandışı hukuki çare olarak dizayn edilmesi gibi olgularla uyumlu olacaktır¹²⁷.

3.1.3.2.2. Bireysel Başvurunun Temel Hak ve Özgürlüklerin İhlaline Karşı Tesis Edilmesi

Anayasal yargı denetimi içerisinde yer alan bireysel başvuru hakkında amaçlanan, bireyin Anayasaca güvence altına alınan temel haklarının, Anayasada ve yasada öngörülen yöntemle korunup korunmadığının belirlenmeye çalışılmasıdır¹²⁸.

Bireylere doğrudan Anayasa yargısına başvuru imkanı sağlayarak, onlara olağan dışı hukuki çare sunmak, anayasada öngörülen temel hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla hukuku işlemlerin, memurların hareket ve hareketsizliğinin hukukiliğini teftiş etme imkanı sağlamaktır¹²⁹.

Anayasanın 148. maddesinde de “Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir...” düzenlemesine yer vererek bireysel başvuru yolunun kapsamını, klasik haklar veya birinci kuşak haklarla sınırlandırmış gözükmektedir. Bu düzenleme nedeniyle ülkemizde bireysel başvuru kapsamındaki hak ve özgürlüklerin tam bir listesinin oluşturulması oldukça zordur. Çünkü Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

¹²⁶ÖZBEY, Ö., **a.g.t.**, s. 84.

¹²⁷ALİYEYEV, C., **a.g.e.**, s. 23.

¹²⁸ALİEFENDİOĞLU, Y., **Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi**, Yetkin Yayınları, Ankara 1996, s. 58.

¹²⁹ALİYEYEV, C., **a.g.e.**, s.13.

kapsamındaki haklar, ek protokoller ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları yoluyla genişleme eğilimindedir. Bu da haklar listesinin sürekli güncellenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Diğer yandan aynı hak hem Sözleşmede hem de Anayasada yer alsa dahi, her iki metinde bu hakların içeriği farklı şekillerde düzenlenmiş olabilir. Örneğin Anayasanın 42. maddesi eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevini, Sözleşmede 1 Nolu Ek Protokol'ün 2. Maddesindeki eğitim hakkından farklı şekilde düzenlemiştir. Dolayısıyla Anayasa metninin yazımından kaynaklanan nedenlerle, Anayasa Mahkemesi, her başvuruda hem hakkın başvurunun kapsamındaki haklardan biri olup olmadığını, hem de onun kapsamını belirlemek gibi ciddi bir iş yükü altına girmek zorunda kalacaktır¹³⁰.

3.2. Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Hakkı

3.2.1. Genel Olarak

Bireysel başvuru yolu ile bireylere, yani temel hakların taşıyıcılarına, Anayasaya aykırı temel hak ihlallerini bizzat engelleme hakkı tanınmaktadır. Bu kurum, Anayasayla güvence altına alınan temel hakları etkilileştirdiği, bunları hayata geçirdiği için son derece önemlidir. Çünkü temel haklar, Anayasa hukukunun normatif düzleminde geçerli oldukları zaman değil, ancak etkili biçimde gerçekleştirildikleri zaman Anayasal düzende esaslı bir işlev görürler. Temel haklar geçerli kılınamadıkları zaman etkisiz ve hukuki bakımdan değersiz olacaklardır. Ülkemiz de bu gerçeklerden geri durmayarak, temel hak ve özgürlüklerin evrensel boyutla örtüşür şekilde korumaya alınması amacıyla, son yıllarda mevzuatta çok sayıda ve önemli değişiklikler yapmıştır. Yapılan bu reformlar sayesinde temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası metinlerle Anayasal hükümler arasında büyük ölçüde paralellik sağlanmıştır¹³¹.

Anayasada gerçekleştirilen değişiklik ile Anayasa Mahkemesinin görevleri arasına eklenen “bireysel başvuru” yoludur. Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrasına eklenen cümlelerin uygulamada beklenen etkiyi gösterememesi sonucunda, yapılan Anayasa değişikliği ile bireysel başvurunun devreye girmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, temel hak ve özgürlüklerin evrensel boyutuyla uygulanmasında bir yöntem olarak öngörülen Anayasa'nın 90. maddesinde yapılan

¹³⁰SAĞLAM, M., “Bir Hak Arama Yolu Olarak Bireysel Başvuru”, **Anadolu Üniversitesi-Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı Sempozyumu (26 Kasım 2010)**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2193 - Hukuk Fakültesi Yayınları No. 10, (Editörler: Bülent Yücel – İlker Gökhan Şen).

¹³¹ÖZBEY, Ö., **a.g.t.**, s. 200.

değişiklik, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuruları ve bunun üzerine verilen ihlal kararlarını minimum düzeye indirmede bir ilerleme sağlayamadığından, bireysel başvuru bir çare olarak düşünülmüştür¹³².

TBMM tarafından 7 Mayıs 2010 tarihinde kabul edilip, 13 Mayıs 2010 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan, ancak 12 Eylül 2010 tarihli halkoylaması¹³³ sonucunda yürürlüğe giren 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Hakkında Kanun, yargı alanında çok önemli değişiklikler sağlamıştır. Bu değişiklikler arasında Anayasa Mahkemesi’nin kuruluşu, üyelerinin görev süresi, Mahkeme’nin görev ve yetkileri ile çalışma ve yargılama usulleri de yer almaktadır. En önemli değişiklik de Anayasa’nın 148. maddesine eklenen üç, dört ve beşinci fıkralar ile Anayasa Mahkemesi’ne “bireysel başvuruları” inceleme yetkisinin verilmiş olmasıdır.

Yapılan değişiklikte temel hak ve özgürlüklerinden birinin, kamu gücü tarafından ihlal edildiğini iddia eden herkesin, bu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunabileceği öngörülmüştür. Başvuruya konu hak ve özgürlüklerin, uluslararası standartları ortaya koyan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi metnine göre belirlenmesi, uluslararası insan hakları hukuku ile bütünleşme iradesinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ortaya çıkacak uyuşmazlığın söz konusu antlaşmaya öncelik verilerek çözümlenmesini öngören düzenleme ile, Anayasanın 90. maddesine paralel olarak iç hukukun tartışılmaz üstünlüğüne ikinci kez son verilmiştir.

3.2.2. Bireysel Başvuru Hakkının Tarihi Gelişimi

Türkiye’de bireysel başvuru kurumu ile ilgili olarak 1961 Anayasası’nın görüşülmesi sırasında, her vatandaşa kendisiyle ilgili olmasa da Anayasa’ya aykırı gördüğü bir yasanın iptali için Anayasa Mahkemesi’ne başvurabilme hakkı tanınması yolundaki bir görüş tartışılmış, ancak kabul edilmemişti.⁶⁹⁸ Aslında bu sırada yapılan tartışmaların konusu, Anayasa şikayeti kurumunun hukuk sistemine kazandırılması olmayıp, iptal davası açma hakkının temel hakların taşıyıcısı olan tüm vatandaşlara tanınması yani ‘popüler dava’ (actio popularis) yolunun kabul edilip edilmeyeceği idi. Dolayısıyla 1961 Anayasası’nda, temel hakları kanunla veya bir kamusal işlem ile ihlal edilen kişilerin Anayasa Mahkemesi’ne başvurma hakkı düzenlenmemiştir¹³⁴.

¹³² ÖZBEY, Ö., a.g.t., s. 201.

¹³³ 23 Eylül 2010 tarih ve 27708 sayılı Resmi Gazete.

¹³⁴ ALİEFENDİOĞLU, Y., a.g.e., s. 60.

Bilindiği gibi hak ve özgürlükler açısından 1961 Anayasası, 1982 Anayasası'na göre daha özgürlükçü bir yaklaşım ile hazırlanmıştı. Paralel olarak, 1961 Anayasası'nda, Anayasa yargısının koruma alanı 1982 Anayasası'na nazaran daha geniş idi. Gerek soyut gerekse somut norm denetiminin sınırlanması, organ davasının kaldırılması ve bazı düzenleyici işlemlerin Anayasal yargı denetimi kapsamından çıkarılması, 1982 Anayasası'nı geriye götüren adımlar olmuştur¹³⁵.

Fakat son yıllarda Anayasa yargısının hukuki koruma kapsamı üzerinde durulmuş, Anayasa başvurusu, Türkiye bakımından incelenerek tekrar tartışma konusu olmuştur.

1982 Anayasası'na 2010 Anayasa değişikliğiyle girmiş olan bireysel başvuruya Anayasal hakların tümü değil de, sadece Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokolleri kapsamında tanınmış olanların dahil edilmiş olması, üyelerin niteliği ölçütünün ikinci plana atılması, daireler arasında iş bölümü konusunda Anayasal kurala yer verilmemesi, konuya insan hakları uzmanlığı bakış açısıyla yaklaşılması, etkili başvuru mekanizmasına ilişkin bir düzenlemenin yapılmaması eleştiri konusu olmuştur¹³⁶.

Yine bireylerin doğrudan kanunlara karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunamaması durumu düzenlemeye ilişkin getirilen bir diğer eleştiridir¹³⁷. Dolayısıyla birey, dava yoluyla siyasal kararların alınmasında söz sahibi olamadığından, demokratik katılımın yargısal yoldan gerçekleşmesine hizmet edilmesinden mahrum edilmiş olmaktadır.

3.3. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Şartları

3.3.1. Genel Olarak

Anayasada yapılan değişikliklerle temel hak ve özgürlüklerinden birinin, kamu gücü tarafından ihlal edildiğini iddia eden herkesin, bu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunabileceği öngörülmüştür. Bireysel başvuruya konu hak ve özgürlüklerin, uluslararası standartları ortaya koyan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek Protokollerine göre belirlenmesi, uluslararası insan hakları hukuku ile bütünleşmenin önemli bir göstergesi olmuştur.

¹³⁵ GÖZTEPE, E., **Anayasa Şikayeti**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 530 - AÜHF Döner Sermaye Yayınları No: 45, Ankara, 1998, s. 127.

¹³⁶ KABOĞLU, İ.Ö., **a.g.e.**, s. 338.

¹³⁷ GÖREN, Z., **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 301.

AİHM'e yapılan bireysel başvuruların kabulü için bir takım koşulların aranmasına paralel olarak, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuruları inceleme ve yargılama yetkisi de bazı şartlara tabi kılınmıştır. Bu şartlar genel olarak konu, kişi, şekil, yer ve zaman şeklinde gruplandırılabilir. Mahkemenin yapılan bir başvuruyu inceleyebilmesi için, sayılan bu alanlarda yetkili olması gerekir.

3.3.2. Bireysel Başvuruda Konuya İlişkin Şartlar

1982 Anayasasının 148. maddesi¹³⁸ '*Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin*' ihlali halinde bireysel başvuruya imkan verecek bu yolun kapsamını, klasik haklar veya birinci kuşak haklarla sınırlandırmış gözükmektedir. Çünkü Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi metni bu tür haklara yer vermektedir¹³⁹. Getirilen bu sınırlama ile ülkemizde de sosyal ve ekonomik hakların, ilke olarak bireysel başvurunun kapsamı dışında kaldığı anlaşılmaktadır.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 45. maddesi¹⁴⁰ ile bireysel başvuru kapsamı daha da genişletilmiştir. Anayasada öngörülen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri yanında, bu Kanun ile sözleşmeye ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki haklar da bireysel başvuruya konu edilmiştir. Söz konusu kanun ile getirilmiş olan bu düzenleme, yasalaşma sürecinde Türkiye Büyük Millet Meclisi alt komisyon çalışmalarında da tartışmalara sebebiyet vermiştir.

Anlaşılabildiği üzere, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru yolundaki yetkisi üç alanda getirilen düzenleme ile sınırlandırılmış bulunmaktadır. Bunlar; Anayasa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek Türkiye'nin taraf olduğu Protokoller'dir. Başvuruya konu olacak hakkın, Anayasa ile koruma altına alınmış temel hak ve hürriyetlerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller çerçevesindeki temel hak ve

¹³⁸1982 Anayasasının 148. maddesi: ...(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/18 md.) Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.

¹³⁹SAGLAM, M., a.g.e, s. 46.

¹⁴⁰Madde 45- (1) Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. (3) Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz.

hürriyetlerden olması gerekir. Buna göre, Anayasa metninde düzenlemesi bulunan tüm temel hak ve özgürlükler bireysel başvuruya konu olmayacağından, başvuru, temel hak ve hürriyetlerden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller bağlamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edilmesi durumunda ancak Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilecektir. Ancak bu durum, hangi hakların başvuru kapsamında olacağı hangi hakların başvurunun dışında bırakılacağı konusunun sınırlandırılmasını gerektirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka durum ise bireysel başvuru mekanizmasının muhatabının yalnızca kamu gücü¹⁴¹ olduğudur. Yani bir başka deyişle bireysel başvurunun davalısı kamu gücüdür. Kamu gücünden kastımız devletin organlarının tamamını içermektedir. Dolayısıyla yasama, yürütme ve yargı bireysel başvuruların davalısı durumundadır.

Bireysel başvuru hakkı, soyut ve somut norm denetiminde olduğu gibi Anayasa yargısı içinde yer alan üçüncü bir dava türüdür. Bilindiği gibi, Anayasal yargı denetimi fikri, Anayasa'nın üstünlüğü düşüncesine dayanmaktadır. Anayasa, bir ülkenin en üst hukuk normu olduğundan, diğer tüm hukuk kurallarının da Anayasaya uygun olması gerekmektedir¹⁴². Bu şikayetin işlevi, özünde, idari makamların ya da yargı organlarının kararlarıyla, hakları ihlal edilen bireylere Anayasa Mahkemesi'nde dava açma hakkı tanımak suretiyle temel hakların etkili biçimde korunmasıdır¹⁴³. Başvuru, ancak Anayasa'da düzenlenen bir temel hak veya özgürlüğün ihlal edildiği iddiasıyla yapılabileceğinden, bu yargılamanın da Anayasa'ya uygunluğu denetleyen Anayasa Mahkemesi tarafından yapılması, devletler uygulamasında kabul görmüştür.

Temel hak ve özgürlükler odaklı Anayasallık denetiminin bir sonucu olarak, Anayasa Mahkemelerinin fonksiyonlarında meydana gelen bir değişim ile bireysel başvuru yolu, Anayasa Mahkemelerin görev alanına dahil olmuştur. İşlevleri gereği Anayasa Mahkemeleri, bulundukları ülkelerde, adli ve idari yargının yanında hatta onlardan daha ileri bir adımla, iç hukuk sisteminde temel hak ve özgürlüklerin en büyük güvencesi olarak benimsenmektedirler. Anayasa Mahkemelerinin bireysel başvuruları kabul etmesi ile vatandaşlar nezdindeki meşruiyeti daha da güçlenmiştir¹⁴⁴.

Anayasa yargısının son dönemdeki eğilimi, “kanunların Anayasaya uygunluğunun denetiminden” “kanunların uygulanmasının denetimine” doğru bir

¹⁴¹İNCEOĞLU, S., **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Türkiye ve Latin Modelleri**, Oniki Levha Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2017, s. 185.

¹⁴²TUNÇ, H., **a.g.e.**, s. 115.

¹⁴³PACZOLAY, P., **a.g.m.**, s. 314.

¹⁴⁴SAĞLAM, M., **a.g.e.**, s. 30.

yönelim şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, anayasa yargısı yasamanın denetlenmesiyle yetinmeyip yargının denetlenmesine yönelmektedir¹⁴⁵. Günümüzde birçok devlet, temel hak ve özgürlüklerinin kamu işlemlerine karşı korunması amacıyla, bireylere Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkını tanımışlardır. Özellikle Avrupa modelini uygulayan devletlerin çoğunluğu, soyut ve somut norm denetimleri yanında kısmi farklılıklarla ve belli konularda, bireylere Anayasa Mahkemesi'ni harekete geçirme imkanını sağlamışlardır. Bu başvurular bir uyuşmazlığın ortaya çıkması veya bir yasanın uygulanıyor olması şartlarına tabi kılınmamışlardır¹⁴⁶.

Almanya'da ve İspanya'da Anayasa şikayeti, Anayasada sayılan hakları güvence altına almak amacıyla ihdas edilmişti. Oysa Venedik Komisyonu'nun da gözlemlediği gibi, son dönemde, çeşitli ülkelerde ortaya çıkan yeni eğilim, uluslararası antlaşmalarda tanınan haklar için de Anayasa şikayetine imkan vermek yönündedir¹⁴⁷.

3.3.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Güvence Altına Alınmış Temel Hak ve Özgürlükler

İnsan haklarının evrensel ölçekte korunması ve geliştirilmesinde, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulması ve hemen ardından yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi önemli bir köprü işlevi görecektir. Bildiri, yaptırım gücü tartışmalı olmakla birlikte, bugün insan haklarının küresel bir değer oluşunu ilk defa ortaya koyması bakımından insanlık tarihinin önemli bir belgesi olarak tüm dünya kamuoyu tarafından benimsenmiştir¹⁴⁸.

Birleşmiş Milletler'in amaçları ve ilkelerinden yola çıkarak ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin deneyimlerinden de yararlanarak bir kısım batı Avrupa devletleri, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı temeline dayanan ve daha sonradan Avrupa kamu düzeni olarak adlandırılacak bir oluşumu gerçekleştirmek amacıyla Avrupa Konseyi'ni kurmuşlardır. Konsey girişimleri ile 04.11.1950 tarihinde, uluslararası alanda ilan edilen, hakların etkili bir biçimde korunmasının en mükemmel modelini oluşturan,¹⁴⁹ ve yaygın adıyla "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" (AİHS)

¹⁴⁵ Venedik Komisyonu Türkiye Raporu, CDL-AD(2004)024, p. 26-47.

¹⁴⁶ KABOĞLU, İ.Ö., *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 6. Baskı, Legal Kitapevi, İstanbul, 2010, s. 336.

¹⁴⁷ PACZOLAY, P., *a.g.m.*, s. 315.

¹⁴⁸ ANAYURT, Ö., *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s.17.

¹⁴⁹ ANAYURT, Ö., *a.g.e.*, s. 18.

olarak anılan Sözleşme ortaya konulmuş ve 03.09.1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bunu daha sonra Sözleşme'de tanınan kimi hakları açıklayıcı veya tamamlayıcı ve koruma mekanizmasını da etkinleştirici 14 Protokol'ün yürürlüğe girmesi izlemiştir¹⁵⁰. Son haliyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi metni, 1 Haziran 2010 tarihinde yürürlüğe giren 14 No.lu Protokol'ün (Avrupa Konseyi Antlaşmaları Serisi (AKAS) No. 194) düzenlemelerine uygun olarak değiştirilmiştir.

Türkiye sözleşmeye taraf olduğu 1954 tarihinden 33 yıl sonra, 28.01.1987'de 3 yıl süreyle geçerli olacak şekilde Komisyonun bireysel şikayet başvurularını inceleme yetkisini tanıma işlemini gerçekleştirmiştir. Daha sonra da ülkemiz bu sürelerin bitiminde uzatma işlemini yapmıştır. Mahkemenin zorunlu yargı yetkisini tanıma beyanını ise sözleşmeye taraf oluşundan 35 yıl sonra, ancak 1989 sonunda, 3 yıl süreli olarak yapmıştır ve bunu da ancak 22.01.1990'da AK Genel Sekreterliğine depo edebilmiştir. Bu tanıma işlemlerini süreler dolduğunda Türkiye yenilemiştir. Bu durum 11 numaralı Protokolün yürürlüğe girdiği 01.11.1998 tarihine dek sürmüştür¹⁵¹.

Bireysel başvuru ile bireye devleti şikayet edebilme yetkisi tanınmıştır (md.34). Böylece birey devletin yanında, uluslararası hukukun da bir öznesi olmuştur. Sözleşmenin 34. maddesiyle taraf devletler bireysel başvuru hakkını hiçbir suretle engellemeyecekleri sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Birey yaptığı şikayet ile devleti uluslararası bir yargı organı önünde davalı olarak göstererek, yaptırıma maruz bırakmaktadır¹⁵².

Anayasa Mahkemesi, kendisine yapılan bireysel başvuru şikayetini incelerken, şikayet konusunun öncelikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokollerde yer alan bir hakkın ihlaliyle ilgili olup olmadığını araştıracaktır. Bunlarda yer almayan bir hakkın ihlalinin iddia edildiğini tespit ederse, bu başvuruya konu yönünden, yani Sözleşme ve Ek Protokol metniyle uyumsuzluktan dolayı reddedecektir.

3.3.4. Bireysel Başvuruya Konu Yapılamayacak İşlem ve Kararlar

6216 sayılı Kanunun 45. maddesinin 3. fıkrasında bireysel başvuruya konu yapılamayacak işlem ve kararlar sınırlı olarak sayılmıştır. Anılan fıkra göre *“Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru*

¹⁵⁰ ANAYURT, Ö., a.g.e., s.18.

¹⁵¹ ÖZBEY, Ö., *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Başvuru Yöntemleri*, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, s. 95.

¹⁵² ÖZBEY, Ö., a.g.t., s. 217.

yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz.”

3.3.4.1. Yasama İşlemleri

6216 sayılı Kanunun 45. maddesinin 3. fıkrasında bireysel başvuruya konu yapılamayacak işlem ve kararların başında “yasama işlemleri” sayılmıştır. Yasama işlemlerinden nelerin kastedildiğinin açıklanmasında yarar bulunmaktadır. Yasama işlemi, TBMM tarafından yapılan tüm hukuki işlemlerin bir üst başlığı olarak kullanılmaktadır¹⁵³.

Genel olarak hukuksal işlemler, kişilerin belli bir sonuç doğurmaya yönelik irade açıklamaları olarak tanımlanmaktadır. Hukuk düzeninde geçerli bir değişikliğin olabilmesi için açıklanan iradenin bir hakka ya da bir yetkiye dayanması gerekir¹⁵⁴. O halde, yasama işlemi, yasama organının belli bir sonuç doğurmaya yönelik irade açıklamasıdır. Diğer bir ifadeyle, yasama işlemi, "yasama organı tarafından yapılan bir işlem" olarak tanımlayabiliriz. Dolayısıyla, yasama işleminin genel, sürekli, objektif, kişilik-dışı olması aranmaz. İsterse bir kişiye ilişkin olsun, yasama organınca kabul edilen her işlem bir yasama işlemidir¹⁵⁵. Bu tanım, yasama işlemi terimini, işlemi yapan ya da işlemin kaynağı olan organın, yasama organı olduğuna vurgu yapan bir niteleme haline getirmektedir¹⁵⁶.

Yasama organının yönetsel ihtiyaçlarından kaynaklanan işlemleri ise yasama işlemi olarak değerlendirilemezler. Çünkü TBMM Başkanlığının, yönetsel ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle edindiği malvarlığı ve istihdam ettiği personel hakkında birtakım hukuki işlemler yapması kaçınılmaz bir durumdur. Şu halde bu kapsamda yapılan işlemler yasama işlemi değil, yerine göre özel hukuk işlemi veya idari işlem niteliğinde olacaktır. Bu durumda TBMM Başkanlığının özel hukuk işlemleri ile idari işlemlerine karşı açılacak davalarda yerine göre adli yargı veya idari yargı organları görevli olacaktır.

Yasama işlemleri, kanunlar ve parlamento kararları olmak üzere ikiye ayrılır. Bu iki tür işlemi birbirinden ayırmak her zaman için sorun olmuş ve halen de sorun olmaya devam etmektedir. Esasında, uygulamalara bakıldığı zaman bir sorun görülüyor.

¹⁵³TUTAL, C., **Kanun Yapım Tekniği**, (Uzmanlık Tezi), T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Genel Sekreterliği, Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü, Ankara, 2005, s. 23.

¹⁵⁴GÖZÜBÜYÜK, Ş., **Hukuka Giriş**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s.141.

¹⁵⁵GÖZLER, K., **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s. 372.

¹⁵⁶BOZKURT, R., **100 Soruda Türk Parlamento Hukuku**, Ankara, 2006, Nobel Yayınevi, B. 3, s. 45.

Çünkü kanunlar Resmî Gazetede "kanun", parlâmento kararları ise "TBMM Kararı" başlığı altında yayımlanırlar¹⁵⁷. Bundan dolayı bu işlemler yayımlandıktan sonra Resmî Gazetede ki isimlerine bakarak ayırabiliriz.

3.3.4.2. Düzenleyici İdari İşlemler

6216 sayılı Kanunun 45. maddesinin 3. fıkrasında bireysel başvuruya konu yapılamayacak işlemlerden ikincisi düzenleyici idari işlemlerdir. İdari işlem; idari merci ve makamların, kamu gücü ve kudreti ile hareket ederek, idare işlevine ilişkin olarak yaptıkları ve çeşitli hak ve/veya yükümlülükler doğuran tek yanlı irade açıklamaları şeklinde tanımlanabilir. İdari işlemler önce tek yanlı idari işlemler ve iki yanlı idari işlemler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tek yanlı idari işlemlerde kendi içinde bireysel idari işlemler ve düzenleyici idari işlemler olarak ikiye ayrılmaktadır. İdari sözleşmeler bir yana bırakılırsa idari işlemlerin belli başlı üç özelliği vardır. Bunlar idari işlemin icrailiği, resen icra edilebilirliği ve hukuka uygunluk karinesinden yararlanmasıdır¹⁵⁸.

3.3.4.3. Anayasanın Yargı Denetimi Dışında Bıraktığı İşlemler

6216 sayılı Kanunun 45. maddesinin 3. fıkrasında bireysel başvuruya konu yapılamayacak son işlem ise Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlerdir. Aşağıda belirtileceği üzere bu işlemlerin idari birimler tarafından gerçekleştirilen işlemler olduğunu görmekteyiz. Hukuk devleti ilkesinin en önemli unsuru da yargı denetimidir. Yargı organının, insan haklarını öne çıkararak vereceği kararlar, hak ihlallerinin giderilmesinde önemli bir rol oynar¹⁵⁹. Anayasa Mahkemesi kararlarına baktığımızda daha önce de değindiğimiz üzere yapılan bireysel başvuruların neticelendirilmesi üzerine kararların da büyük çoğunluğu adil yargılanma hakkının unsurları ile ilgili olmakla birlikte makul sürede yargılanma hakkının ihlal kapsamında sıklıkla incelendiğini de görmekteyiz.

¹⁵⁷ Örnek olarak “Seçimin Yenilenmesi Kararı”, “İstifa Nedeniyle Düşme Kararı”, “Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararı”, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Seçme Kararı” verilebilir.

¹⁵⁸ GÖZÜBÜYÜK, Ş., **Yönetim Hukuku**, 25. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s.305.

¹⁵⁹ ÖZBEY, Ö., **a.g.t.**, s. 240.

3.3.5. Bireysel Başvuruya Konu Yapılamayacak Kararlar

3.3.5.1. Anayasa Mahkemesi Kararları

“6216 sayılı Kanunun 45. maddesinin 3. fıkrasında bireysel başvuruya konu yapılamayacak bir durum Anayasa Mahkemesi kararlarıdır. Anayasa Mahkemesi kararlarına ilişkin düzenlenme, 1982 Anayasası’nın 153 ve 6216 sayılı Kanunun 66. maddelerinde ele alınmıştır. Ancak bu hükümlere bakıldığında, daha çok iptal davası ile itiraz yolunda verilecek kararlara ilişkin düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir¹⁶⁰. Burada söz edilen yargı türlerinden ve bireysel başvuru hakkından da bahsedilmemesinin nedeni, 2010 Anayasa değişikliğiyle yargı denetimi boyutuna taşınan kişisel başvuru hakkının daha evvel mevzuatımızda yer bulamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan çalışmamızın da konusu olan bireysel başvuru kurumu, Kanunda ayrıca ve ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca Mahkeme’nin Yüce Divan sıfatıyla yapmış olduğu yargılama sonucunda verdiği kararlar da vardır.

Bunların dışında, 1982 Anayasası’nın 148. maddesinin son fıkrasında “*Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir.*” hükmüne yer verilmiştir. Bu görevleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Anayasanın 152. maddesine göre mahkemelerce itiraz yoluyla kendisine intikal ettirilen işleri karara bağlamak.
- Siyasi partilerin kapatılmasına ve Devlet yardımından yoksun bırakılmasına ilişkin davalar ile ihtar başvuruları ve dağılma durumunun tespiti istemlerini karara bağlamak (AY.md. 69; 6216 sayılı K. md 52-53).

Siyasi partilerin kapatılması durumu, Anayasa hukukumuzda 1961 Anayasası ile girmiştir¹⁶¹.

- Siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun denetimini yapmak veya yaptırmak (AY. md. 69)
- Milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasına veya milletvekilliklerinin düşmesine ya da milletvekili olmayan bakanların dokunulmazlıklarının kaldırılmasına Türkiye Büyük Millet Meclisince karar verilmesi hâllerinde, ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekilinin Anayasa, kanun veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü hükümlerine aykırılık iddiasına dayanan iptal istemlerini karara bağlamak (AY. md. 85)

¹⁶⁰ ÖZBEY, Ö., a.g.t., s. 244.

¹⁶¹ GÖZÜBÜYÜK, Ş., **Anayasa Hukuku**, 17. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 285.

- Mahkeme üyeleri arasından Anayasa Mahkemesi Başkanı ve başkanvekilleri ile Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı ve Başkanvekilini seçmek (md. 158). Yukarıda sayılanlar Anayasa Mahkemesi'nin karar verme yetkisi kapsamında kalan ve anayasal düzenleme ile ihdas edilmiş başlıca konulardır. Uyuşmazlık konusu olabilecek bu durumlar ancak, Anayasa'da yer alan temel ilke ve esaslar çerçevesinde Anayasa Mahkemesi'nce verilecek kararları ile anlam kazanıp çözüme kavuşacaktır¹⁶². Anayasa Mahkemesi de bir kararında Anayasa'ya uygunluğun *"hem Anayasa ile belirlenen ilkelere, hem de Anayasa Mahkemesi kararları ile ortaya konulan ölçütlere"* göre belirlendiğini vurgulamaktadır¹⁶³.

3.4. Bireysel Başvuruda Kişiye İlişkin Şartlar

1982 Anayasası'nın 148. maddesi ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 45. maddesine göre temel hak ve özgürlükleri ihlal edilenler Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunabilecekler. 1982 Anayasası'nın 12. maddesine göre "Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir." Herkesin, temel hak ve özgürlüklere sahip oluşunu, herkesin aynı düzeyde ve aynı hak ve özgürlüklere sahip olması şeklinde anlamamak gerekir. Çünkü bazı hak ve özgürlükler herkese, bazıları sadece vatandaşlara, bazıları da belli statüdekilere (çalışanlar, işçiler vb.) uygulanabilir. Dolayısıyla, temel hak ve özgürlüklerin sahipleri veya diğer bir ifadeyle bu hak ve özgürlükleri kullanan veyahut bunlardan yararlanan kimseler¹⁶⁴ Anayasa ve anılan Kanun gereği başvuru yetkisine sahip olurlar.

Temel hak ve özgürlüklerin sükeleri, 'tüm insanlar', 'vatandaşlar', 'belli kategorideki insanlar' ve yabancılar olmak üzere dörde ayrılabilir. Zira temel hak ve hürriyetlerden yararlanmak veya bunları kullanmak bakımından herkes aynı konumda değildir. Bazı temel hak ve hürriyetlerden yararlanmak için sadece 'insan' olmak yeterli iken, diğer bazı temel hak ve hürriyetlerden yararlanmak için 'vatandaş' olmak gerekir. Keza, bazı temel hak ve hürriyetlerden ise sadece belirli kategorilerde bulunan kişiler yararlanabilir. Nihayet, temel ve hak hürriyetlerden yararlanmak bakımından

¹⁶² GÖZÜBÜYÜK, Ş., TAN, T., **İdare Hukuk Genel Esaslar**, Cilt 1, 6. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 60-61.

¹⁶³ Anayasa Mahkemesi 4.7.1995, E.995/35-K.995126, RG; 2.11.1995, sayı: 22451, s. 16.

¹⁶⁴ GÖZLER, K., **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 11. Baskı, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2011, s. 119.

yabancıların ise apayrı bir durumu bulunmaktadır¹⁶⁵. Bu bağlamda Anayasamızda düzenlenen temel hak ve özgürlük sùjeleri dört başlık altında incelenebilir.

3.4.1. Tüm İnsanlar

Anayasamızda yer alan pek çok temel hak ve özgürlük, vatandaş-yabancı ayırımı yapılmaksızın bütün insanlara tanınmıştır. Bu haklardan yararlanmak için insan olmak yeterlidir, ayrıca bir şart aranmaz. Örneğin: kişi özgürlüğü ve güvenliği (m.19), özel hayatın gizliliği (m.20) vb.

3.4.2. Vatandaşlar

Anayasamızda yer alan bazı temel hak ve özgürlükler herkese değil sadece vatandaşlara tanınmıştır. Örneğin: Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı (m.67) vb.

3.4.3. Belli Kategoriler

Bazı temel hak ve özgürlükler sadece belli kategoride bulunan kişilere tanınmıştır. Örneğin: Sendika kurma hakkı (m.51/1), grev hakkı (m.54/1) vb.

3.4.4. Yabancıların Durumu

Anayasada tüm insanlara tanınan hak ve özgürlüklerden yabancılar da yararlanabilir, ancak sadece vatandaşlara tanınmış temel hak ve özgürlükleri haliyle Türk vatandaşı olmayan yabancılar kullanamaz. Siyasi haklardan yabancıların yararlanamaması kural, yararlanması ise istisnadır. Siyasi haklar sadece Türk vatandaşlarının yararlanabilecekleri haklardandır. Eğer bir siyasi hak yabancılar tarafından da kullanılabilecekse, ilgili siyasi hakkın yabancılar tarafından da kullanılabileceğinin anayasa tarafından açıkça öngörölmesi gerekir.

Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması hususunda 1982 Anayasasının 16. maddesi yabancıların durumunu düzenlemiştir. Buna göre “Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlandırılabilir.”

¹⁶⁵TANÖR, B., YÜZBAŞIOĞLU, N., 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 2. Baskı, İstanbul, YKY Yayınları, 2002, s. 160-163.

3.5. Bireysel Başvuruda Usule İlişkin Şartlar

3.5.1. Başvuru Yolları

6216 sayılı Kanunun 47. maddesinin 1. fıkrasında¹⁶⁶ Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvurunun hangi yollarla gerçekleştirilebileceği düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre, başvurunun kabul edilebilmesi için öncelikle başvurunun anılan Kanun ve Mahkeme İçtüzüğü'nde belirtilen şartlara uygun olması gerekmektedir. Bu şartın gerçekleşmesinden sonra başvuru:

- 1- Doğrudan Anayasa Mahkemesi'ne,
- 2- Mahkemeler yoluyla veya,
- 3- Yurt dışı temsilcilikler vasıtasıyla yapılabilir.

Başvurunun belirtilen bu yollar dışında örneğin mektupla, faksla ya da elektronik iletişim kanalları gibi diğer yollarla kabulüne ilişkin usul ve esasların ise İçtüzükle düzenlenmesi konusunda Kanun, Mahkeme'ye yetki vermiştir. Kuşkusuz başvuru yollarının bu şekilde sayılmış olması ve Mahkeme'ye içtüzükle düzenleme konusunda yetki tanınması; başvurularının daha titiz ve özenle yapılması, ayrıca mahkemenin güvenilir olmayan gereksiz başvuru konuları ile karşılaşmaması sonucunu doğuracaktır. Böylece başarı şansı olmayan başvuruların sayısının azaltılması da sağlanmış olacaktır.

Diğer yandan, elektronik posta yoluyla yapılacak bireysel başvurular bakımından hukuksal ve teknik sorunların varlığı da bir gerçektir. Ancak özellikle elektronik imzanın yaygınlaşmasının, elektronik başvurular bakımından olası sorunları büyük ölçüde azaltacağı değerlendirilmektedir. Bu koşullar oluştuğunda Kanun'da bir düzenleme yapma ihtiyacı olmaksızın İçtüzük'te yapılacak bir değişiklik ile kolaylıkla bu yol açılabilir¹⁶⁷.

3.5.2. Başvuru Harcı

6216 sayılı Kanunun 47. maddesinin 2. fıkrasına göre, bireysel başvurular harca tabidir. Bu harcın miktarı 492 sayılı Harçlar Kanunu'nun 1 Sayılı Tarifesinin A/I-4

¹⁶⁶ Madde 47- (1) Bireysel başvurular, bu Kanunda ve İçtüzükte belirtilen şartlara uygun olarak doğrudan ya da mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikler vasıtasıyla yapılabilir. Başvurunun diğer yollarla kabulüne ilişkin usul ve esaslar İçtüzükte düzenlenir.

¹⁶⁷ EKİNCİ, H., a.g.e., s. 150.

maddesinde 150 TL olarak kabul edilmiştir. Belirlenen bu miktarın yüksek olup olmadığı, mahkemeye erişim hakkını zedeleyip zedelediği hususlarını, AİHM kararları, karşılaştırmalı hukuk ve adli yardım kurumu çerçevesinde değerlendirmekte fayda vardır.

Yargı hizmetlerinden harç alınması, dünyada yaygın bir uygulama olup, bu husus, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılama hakkı kapsamında yapılan incelemelerde, üye devletlerin düzenleme yetkisi dâhilinde görülmektedir. Anayasa Mahkemesi tarafından da yargı hizmetlerinden harç alınmasının kanun koyucunun takdirinde olduğu kabul edilmiştir.

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, adil yargılama hakkı kapsamında bulunan mahkemeye erişim hakkının mutlak olmadığını ve doğası gereği devletin bu hususta düzenleme yapma yetkisi bulunduğunu, söz konusu düzenlemenin harç alınması gibi maddi nitelikli bir mali yükümlülük de getirebileceğini kabul etmektedir”,¹⁶⁸.

Fakat bu düzenleme yetkisi kullanılarak getirilen harç biçimindeki mali yükümlülüğün, adil yargılanma hakkı kapsamında bulunan mahkemeye erişim hakkını engellememesi gerekir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bunun için belli ölçütler benimsemiştir. Mahkeme bu hususta; “harcın alınacağı yargılama aşaması”, “harcın miktarının makul olması”, “harcın alınmasında haklı bir amacın olması”, “ulaşılacak istenen amaç ile harç arasında orantı olması” ve “ödeme gücü olmayanlar bakımından etkili adli yardım sisteminin olması” biçimindeki kriterleri dikkate almaktadır.

“Adil yargılanma hakkı kapsamında bulunan mahkemeye erişim hakkı bakımından, yargı hizmetlerinden harç alınması biçiminde maddi nitelikli bir yükümlülük getirilmesini öngören düzenleme yapılabileceğinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından kabul edilmektedir. Ancak Mahkeme tarafından bunun için belli kriterlere bakılmaktadır. Bu kriterlerden biri de harcın alınacağı yargılama aşamasıdır. İlk derece yargılamasına kıyasla ikinci derece yargılaması olan kanun yolu yargılaması sırasında harç alınmasında üye devletlerin daha geniş düzenleme yetkisi bulunduğu kabul edilmektedir. Çünkü ilk derece yargılaması sırasında henüz iddia ve savunmalar bir mahkeme önünde dile getirilmemiştir. İkinci derece yargılaması olan kanun yolu

¹⁶⁸ AİHM, Bakan/Türkiye, 12.6.2007 T., No: 50939/99 (<http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/aihmtkliste.asp>).

yargılaması sırasında, ilgililer, iddia ve savunmalarını daha önce bir mahkeme önünde dile getirmişlerdir’’¹⁶⁹.

3.5.3. Başvuru Dilekçesinin Şekli ve İçeriği

6216 sayılı Kanunun 47. maddesinin 3. fıkrasında başvuru dilekçesinde hangi bilgilerin bulunması gerektiği, eklenecek belgelerin neler olduğu; 4. Fıkrasında avukat ile temsil edilmesi durumunda vekaletnamenin sunulmasının gerekli olduğu açıklanmıştır.

3.5.3.1. Başvuru Dilekçesinde Belirtilecek Hususlar

Aşağıdaki hususların başvuru dilekçesinde belirtilmesi gerekmektedir:

- Başvurucunun ve varsa temsilcisinin kimlik ve adres bilgileri,
 - İşlem, eylem ya da ihmal nedeniyle ihlal edildiği ileri sürülen hak ve özgürlük,
 - Dayanılan Anayasa hükümleri,
 - İhlal gerekçeleri,
 - Başvuru yollarının tüketilmesine ilişkin aşamalar,
 - Başvuru yollarının tüketildiği, başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarih,
 - Varsa uğranılan zarar,
- başvuru dilekçesinde açıkça belirtilmelidir.

3.5.3.2. Başvuru Dilekçesine Eklenmesi Gerekli Belgeler

Başvuru dilekçesine,

- Dayanılan kanıtlar,
- İhlale sebep olduğu ileri sürülen işlem veya kararların aslı ya da örneği
- Harcın ödendiğine dair belge,
- Başvurucu bir avukat ile temsil ediliyorsa, vekâletnamenin eklenmesi şarttır.

¹⁶⁹ AİHM, Bakan/Türkiye, 12.6.2007 T., No: 50939/99.
(<http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/aihmtkliste.asp>).

3.5.3.3. Başvuru Dilekçesinde Eksikliklerin Bulunması

6216 sayılı Kanunun 47. maddesinin 6. fıkrasında başvuru evrakında herhangi bir eksikliğin bulunması hâlinde yapılacak işlemin ne olacağı belirtilmiştir. Bireysel başvuru dilekçesinin içeriğine ilişkin düzenlemelerden de anlaşıldığı üzere, başvurunun yazılı ve gerekçeli olması gerekmektedir. Gerekçesiz ya da yeterli düzeyde gerekçe içermeyen, öngörülen belgeler eklenmeksizin yapılan başvurular kabul edilmeyecektir¹⁷⁰.

Başvurucunun dilekçesinde herhangi bir eksiklik bulunması hâlinde, Mahkeme yazı işleri aracılığıyla eksikliğin tamamlanması için başvurucu veya varsa vekiline onbeş günü geçmeyecek şekilde bir süre verilir ve geçerli bir mazereti olmadan bu sürede eksikliğin tamamlanmaması halinde başvurunun reddine karar verileceği bildirilir.

3.5.4. Bireysel Başvuruda Süre Şartı

“6216 sayılı Kanunun 47. maddesinin 5. fıkrası bireysel başvuru için belı bir süre sınırlaması getirmiştir. Anılan fıkra *“Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren onbeş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilirler. Mahkeme, öncelikle başvurucunun mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek talebi kabul veya reddeder”* şeklinde düzenlenmiştir.

Bireysel başvuru için süre koşulu aranması, onun olağanüstü bir yargı yolu olmasının sonucudur. Süre koşulu ile yargı kararlarının kesinliği ve hukuk güvenliği ilkeleri korunmuş olmaktadır¹⁷¹. Bu süre, Anayasa Mahkemesi tarafından bireysel başvuruların incelenmesinin zaman bakımından sınırlarını belirlemenin ötesinde, söz konusu temel hak ihlallerinin hangi sürelerle incelenebileceğini açıklığa kavuşturmak

¹⁷⁰ EKİNCİ, H., “Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü”, **Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikayeti’**, (Editör: Musa Sağlam), Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları, Ankara, 2011, s. 149.

¹⁷¹ SAĞLAM, M., **“Bireylerin Anayasa Mahkemesine Başvurusu (Bir Reform Önerisi)”**, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Yıl 18, Sayı 60, Eylül/Ekim 2005, s.160.

suretiyle konunun kamu ya da bireyler yönünden uzun süreler belirsizlik içinde kalmasının önüne geçmesi açısından önemlidir¹⁷².

Bireysel başvuruların neredeyse tümünün bir yargı merciin kararından sonra yapılması gerekeceğinden, Kanun'da benimsenen bir aylık süre, kişilere başvuruda bulunup bulunmamayı değerlendirme ve başvuru yapmaları durumunda ileri sürülecek şikayet ve somut delilleri ortaya koyma bakımından yeterli zamanı sunmaktadır¹⁷³.

“Kural olarak 30 günlük süre, diğer başvuru yollarının tüketildiği tarihten itibaren başlamaktadır. Buna göre, eğer son yargı ya da idari merciine bir başvuru yapılmışsa, bu merciin kararının tebliği veya tefhimi beklenmelidir. Diğer hallerde süre, kararın ilanıya ya da ilan yapılamıyorsa, kararın başvurucuya herhangi bir yolla bildirilmesiyle veya öğrenme tarihiyle başlar. Eğer başvurucuya kamu otoritelerince söz konusu kararın tümü verilmemişse, başvurucunun bu konudaki talebiyle birlikte sürenin kesildiği ve kararın tamamının başvurucuya verilinceye kadar da işlemeyeceği kabul edilmelidir. Temel anayasal hak ihlali bir adli ya da idari makamın ihmalinden kaynaklanmaktaysa, ihmalin devamı süresince ve nihayet ihmalin sona ermesinden itibaren bir ay içinde bireysel başvuru yapılabilecektir¹⁷⁴.

Başvurucu kendi kusurundan kaynaklanan sebeplerle, mesela ihmal veya kusuru sebebiyle dava, itiraz veya temyiz süresini kaçırmaması durumunda kanun yollarının tüketilmesinden söz edilmeyecek ve anayasa şikayeti kabul edilmeyecektir¹⁷⁵. Öte yandan, haklı bir gerekçe sebebiyle vaktinde başvuramayanlar, eski hale getirme isteğinde bulunabilirler. Mazeretin kalktığı tarihten başlayarak onbeş gün içerisinde ve mazeretlerini belgeleyen kanıtlarla beraber başvurabilirler. Mahkemenin talebi kabul veya reddetmesi ilk olarak başvuran kişinin öne sürdüğü mazeretin kabul edilir olup olmadığına bağlıdır.

3.6. Bireysel Başvuruların Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlali Kapsamında İncelenmesi

Adil yargılanma hakkı ilkesinin temel bir unsurunu belirleyen yargılama faaliyetinin makul sürede yapılması görevinin yerine getirilmediği bir ihtimalin bulunduğu durumda eski hale getirme elbette imkansız olacaktır. Bu aşamada yargılama

¹⁷² NALBANT, A., “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku ve Anayasal Bireysel Başvuru”, AİHM ve Türkiye-II Uluslararası Sempozyum, Ankara, 2010, TAA Yayınları, 2010, s.235-236.

¹⁷³ EKİNCİ, H., a.g.e., s. 145.

¹⁷⁴ EKİNCİ, H., a.g.e., s. 145.

¹⁷⁵ KILINÇ, B., a.g.e., s. 34.

faaliyetinin kapsadığı sürenin makul olmadığı bir durumda, yargılama faaliyetinin kapsadığı zamanı yeniden geri döndürebilmek mümkün görünmemektedir¹⁷⁶.

3.6.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Makul Sürenin Değerlendirilmesi

AİHM, ulusal mahkemelerin tutukluluğun devamına ilişkin gerekçelerini ilgili ve yeterli bulsa bile, eğer yetkili ulusal makamlar yargılamanın yürütülmesinde gerekli özeni göstermedikleri için tutukluluk süresi uzamış ise, bu noktada da ihlal tespit edebilir. Tutukluluk süresi, AİHM tarafından bir de "gerekli özen" bakımından da incelenir. AİHM, tutukluluğun devamında kamu yararı açısından gereklilik bulunup bulunmadığı konusundaki incelemesini, dosyadaki ulusal makamların tutuklama ve tutukluluğun devamına ilişkin gerekçeli kararları ile başvurucunun salıverilmek için dayandığı olayların gösterdiği salıverilme taleplerine bakarak sonuçlandırır. AİHM'ye göre ulusal makamlar, tutuklama veya tutukluluğun devamına karar verirken, kamu yararı bakımından gösterdikleri gerekçelerin, olayla "ilgili" ve "yeterli" olması gerekir.

Ulusal makamların tutuklama ve tutukluluğun devamına ilişkin kararlarındaki gerekçeler, "ilgililik ve yeterlilik" açısından değerlendirilmektedir. Bu nedenle ulusal mahkemelerin tutuklama veya tutukluluğun devamına dair kararlarının gerekçeleri, Mahkeme için çok büyük bir önem taşımaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yukarıda da ifade edildiği üzere, Sözleşmenin, tutuklanan kişinin, makul bir süre içinde muhakeme edilme veya adli bir soruşturma sırasında serbest bırakılma hakkının bulunduğunu belirten 5/3. Maddesi hükmünü, belli bir tutukluluk süresi bulunması gerektiği biçiminde yorumlamamakta, somut olayın özelliklerini göz önünde bulundurmaktadır. Bu nedenle sözleşmeye üye ülkelerin hukuk sistemlerinde tutuklama için sınırlandırıcı bir süre bulunması sözleşme açısından şart değildir. AİHM, ulusal mahkemeler tarafından verilen mahkumiyet kararlarının veya cezanın iç hukuka uygunluğunu değil, tutukluluğun uzunluğunu incelemeye tabi tutar.

Mahkeme, önüne gelen her bir başvuruda somut olayın özelliklerini inceleyerek makul sürenin aşıp aşılmadığını belirlemeye çalışmaktadır. Tutukluluk süresinin makul olup olmadığı konusunda esas alınan süre, "kişinin özgürlüğünün fiilen kısıtlandığı tarihte başlayıp ilk derece mahkemesinin esas hakkındaki kararı tarihinde

¹⁷⁶ BAŞAR, M.O., a.g.e., s. 97.

biten dönemi” ifade etmektedir. İlk derece mahkemesinin mahkûmiyet hükmünden sonra da tutukluluk hali devam ediyorsa bu durumda Sözleşmenin 5/3. maddesi değil, 5/1-a maddesi uygulanacak ve bu süre de makul sürenin denetlenmesinde toplam süreye eklenecektir.

AİHM’ye göre, ulusal mahkemelerin somut olayda tutuklamanın makul süreyi aşp aşmadığını belirlerken, masumiyet karinesini de göz önünde bulundurarak, kişi özgürlüğünün sınırlanmasını meşru kılan tüm koşulları araştırıp incelemeleri ve bunun gerekçesini de kararlarında açıkça göstermeleri gerekir. Tutuklu işlerde çabukluk ilkesinin gerçekleştirilmesi için, mahkemenin tanık ve bilirkişileri davet etme ve sıkı bir duruşma planı tespit etme konusunda gözle görülür bir çaba içerisinde olması şarttır.

Görece olarak kısa süreli tutukluluk durumlarında da Sözleşmeni 5/3. Maddesi ihlal edilmiş olabilir. Nitekim AİHM, Bulgaristan’a karşı 9.1.2003 tarihli Shishkov kararında, 6 ay 3 haftalık tutuklama süresini Sözleşmenin 5/3. maddesinin ihlali olarak nitelendirmiştir. Mahkeme’ye göre, Sözleşmenin 5/3. maddesi, belirli bir asgari süreyi aşmayan gerekçesiz tutuklama kararlarını tolere eder biçimde yorumlanamaz. Yetkili makamlar, tutuklamanın her aşamasını, bu aşamanın kısa olup olmadığına bakılmaksızın ikna edici biçimde gerekçelendirmek zorundadırlar.

AİHS’nin 5/3. maddesinde belirtilen makul süre kişinin özgürlüğünün fiilen kısıtlanmasından, serbest bırakılma tarihini, serbest bırakılmaz ise, esas hakkında verilecek karara kadar geçecek süreyi kapsar. Çünkü esas kararın verildiği andan itibaren artık ilgili hukuken hükümlüdür. AİHM bu konuda kesin bir süre koymamış ve çeşitli kararlarında makul süre kavramını açıklamıştır. AİHM’nin tutuklama süresi konusundaki yaklaşımında önceden kesin bir süre belirleyip, bu süreyi aşan yargılama hallerini sözleşmeye aykırı bulmak gibi bir durum söz konusu değildir.

Mahkeme, her başvuruyu kendi somut koşulları çerçevesinde değerlendirmektedir. Ancak bazı istisnalar dışında üç yılı aşan tutukluluk sürelerinin sözleşmeyi ihlal ettiğinin kabul edildiği görülmektedir¹⁷⁷. Belirli bir olayda sanığın tutukluluğunun makul bir süreyi aşmamasını güvence altına almak, öncelikle ulusal yargılama makamlarının görevidir. Bu amaçla ulusal yargı yerleri, masumiyet karinesine dikkat ederek, kişi özgürlüğüne saygı kuralından ayrılmayı haklı kılan kamu yararı gereğinin gerçekten bulunduğu hakkında lehe ve aleyhe ileri sürülen bütün

¹⁷⁷KARCILIOĞLU, N.K., **Ceza Muhakemesi Kanununun 102. Maddesine Göre Ağır Ceza Mahkemesinin Görevlerine Giren İşlerde Tutukluluk Süresi**, Hukuk ve Adalet Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 6-7, İstanbul, 2005. s. 66.

koşulları incelemeli ve salıverilme talebi hakkında verdikleri kararlarda bunları göstermelidirler. Esas itibarıyla AİHM'den, ulusal mahkemelerin kararlarında verilen gerekçelere ve başvuru tarafından salıverilme ve temyiz başvurularında belirtilen maddi vakıalara dayanarak, Sözleşmenin 5. maddesinin üçüncü fıkrasına bir aykırılık olup olmadığı hakkında karar vermesi istenmektedir.

AİHM, 08.05.1995 tarihli Mansur/Türkiye kararında Türkiye'den Yunanistan'a uyuşturucu madde ithal etmesi nedeniyle Yunanistan'da dört yıl ceza evinde kaldıktan sonra Türkiye'ye dönüşünde aynı suçtan Türkiye'de yargılanırken 01.11.1984-30.04.1991 tarihleri arasında tutuklu olarak yargılanan, 30.04.1991-01.07.1991 tarihleri arasında da hakkında verilen otuz yıl ağır hapis cezası nedeniyle hükümlü olarak cezaevinde bulunan ve tutukluyken tahliye istemi yirmi sekiz defa reddedilen İran uyruklu Sadi Mansur hakkında işlediği suçun ağır cezalı bir suç olsa bile, mahkumiyetini gerektirecek ciddi deliller bulunması ve hatta bunu mahkumiyet kararının doğrulanması gerekçe gösterilerek tutukluluk halinin uzatılamayacağını belirterek, Türkiye aleyhine davayı sonuçlandırmıştır.

AİHM, 5. maddesinin 3. fıkrasındaki, yargıç veya yargılama yetkisine sahip görevliyi sadece bağımsızlık veya tarafsızlık açısından değil, tutuklama konusundaki işlevi ve karar verirken izlediği usul bakımından da incelemiştir. 4 Aralık 1979 tarihli Schiesserv İsviçre Kararında, milli yargıcın veya tutuklama kararını veren görevlinin, tutuklamanın lehinde ve aleyhinde olan bütün koşulları incelemek ve hukuki ölçülere dayanarak tutuklamayı haklı kılacak sebepler varsa tutuklama ve yoksa serbest bırakılmasına karar verme yetkisinin bulunmasını gerektiğini belirtmiştir. Buna göre söz konusu yargıç veya görevli, sanığın tutuklanmasının hukukiliği hakkında bağlayıcı karar verebilmelidir; tutuklama veya salıverme konusunda sınırlı bir çerçeve içinde serbestiyete sahip olması, Sözleşmenin 5'inci maddesinin üçüncü fıkrasını ihlal eder.

Sözleşmenin 5. maddesinin 1/c bendiyle bir bütün oluşturan 5. Maddesinin üçüncü fıkrasının temel amacı, makullük sona erdiği zaman salıvermeyi sağlamaktır. Gözaltına alınan bir kimsenin yargısal bir makama ulaşabilmiş olması, Sözleşmenin 5. maddesinin üçüncü fıkrası hükmüne uygunluk oluşturmak için yeterli değildir. Bu hüküm, gözaltına alınan kişinin önüne çıkarıldığı yargısal görevlinin, tutulmanın leh ve aleyhine olan şartları inceleme, yasal ölçülere dayanarak tutuklamayı haklı kılan sebeplerin bulunup bulunmadığına ve bu tür sebepler yoksa salıverilmesine karar vermeye yetkili olmalıdır. Bir başka deyişle, Sözleşmenin 5. maddesinin 3. fıkrasında,

yargısal görevlinin tutulmayı esastan incelemesi gerektiği düzenlenmiştir. Yargısal denetimin bu hükme uygun olabilmesi için, derhal ve otomatik yapılmış olması gerekir.

5271 sayılı CMK’da tutukluluk süreleri hem uzun tutulmuş hem de suç çeşitleri yönünden farklılaştırılmıştır. Bu durum Türkiye’yi AİHM önünde zor durumda bırakmaktadır. Komisyon, Vayiç Türkiye davasında 5 yıl 1ay süren tutuklamayı makul bulmamıştır¹⁷⁸. Mahkeme anılan kararı şöyledir: Başvuran, beş yıldan fazla süren tutuklu yargılanmasının, AİHS’nin 5/3. maddesindeki “makul süre” şartını karşılamadığını ileri sürerek şikayetçi olmuştur. Bu maddeye göre: “Bu maddenin 1.c fıkrasında öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutulu durumda bulunan herkes hemen bir yargıç veya adli görev yapmaya yasayla yetkili kılınmış diğer bir görevli önüne çıkarılır; kendisinin makul bir süre içinde yargılanmaya veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminata bağlanabilir.” Hükümet, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nun 110. maddesine göre, bir kamu davasından tutuklu yargılanan bir kimsenin azami tutulu bulundurulma süresinin iki yıl olduğunu belirtmiştir. Kişi, en fazla cezanın, bu davada olduğu gibi, yedi yıldan fazla hapis cezası olan bir suçla suçlanmış ise, mahkeme tutukluluk halinin uzatılmasına karar verebilir. Amacın, sanığın, diğer sanıklarla anlaşması, delilleri tahrif etmesi, kaçması ve tekrar suç işlemesi riskini önlemek olduğunu öne sürmüş ve başvuranın daha önce kaçmasının, tutukluluk halinin uzatılması için iyi bir gerekçe olduğunu kanıtladığını belirtmiştir. Başvuran, toplam beş yıl, bir ay, on gün tutuklu yargılandığını ileri sürmüştür. Yalnızca yasadışı bir örgüte üye olmakla suçlandığını belirtmiştir. Dolayısıyla, tekrar suç işleme veya adaletin seyrini saptırma riskinin olamayacağını iddia etmiştir. Ayrıca, kaçmasının nedeninin yargılamadan kaçmak değil, vicdani retçi olduğundan ve askerliğini yapmadığından dolayı yetkililer tarafından arandığından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Yakalanmış olan kimsenin, bir suç işlemiş olduğuna dair makul şüphenin bulunması, devam eden tutukluluk halinin meşruiyeti açısından vazgeçilmez bir şarttır, ancak belirli bir süre sonra, bu şart tek başına yeterli olmaz. Bu durumda AİHM, yargı makamları tarafından öne sürülen diğer gerekçelerin, özgürlüğün elden alınmasını haklı göstermeye devam edip etmediğini tespit etmelidir. Bu gerekçelerin “ilgili” ve “yeterli”

¹⁷⁸ Vayiç Türkiye Kararı, Başvuru No. 18078/02, Strazburg, http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/18078_02.pdf (02.04.2013).

olduğu hallerde, AİHM, ulusal makamların işlemlerin yürütülmesi esnasında “özel itina” göstermiş oldukları hususunda ikna olmalıdır.

Söz konusu davada, AİHM, gözönüne alınacak sürecin 9 Eylül 1996 tarihinde başladığını ve 19 Ekim 2001 tarihinde sona erdiğini belirtmektedir. Böylece, bu süre beş yıl bir aydan fazla sürmüştür. İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi, başvuranın devam etmekte olan tutukluluğunu, kendi gerek görmesi veya başvuranın talebi üzerine, her duruşmanın sonunda incelemiştir. Ancak, AİHM, dava dosyasındaki delillere dayanarak, Devlet Güvenlik Mahkemesi’nin, “suçun niteliğini ve delillerin durumunu gözönünde tutarak” ifadeleri gibi aynı ve basmakalıp ifadelerle başvurarak başvuranın tutukluluğunun devamını emrettiğini belirtmektedir. “Delillerin durumu” ifadesi genel olarak ciddi suç göstergelerinin varlığı ve devamlılığına yönelik ilgili bir unsur oluşturabilir.

AİHM, ayrıca, davanın başlangıç safhalarında düzenlenen iki duruşmada, İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi’nin, serbest bırakılmasının kaçma tehlikesi doğuracağını ifade ederek, başvuranın tutuklu yargılanmasının uzatılmasına karar verdiğini gözlemlemektedir. AİHM’nin görüşüne göre, bu tehlikenin gerçekleşmiş olmasa bile başvuranın toplam tutuklu yargılanma süresini haklı çıkarmadığına yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, AİHM, hükümetin başvuranın karşı karşıya olduğu suçlamaların ciddiyetine atıfta bulunduğunu belirtmektedir. Ancak, suçlamaların öneminin, uzun süreli tutuklu yargılamayı tek başına haklı çıkarmaya yetmeyeceğini yinelemektedir.

3.6.2. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Makul Sürenin Değerlendirilmesi

Makul süre içinde yargılanma hakkının amacı, tarafların uzun süren yargılama faaliyeti nedeniyle zarara uğramalarının önlenmesi, yargıya olan güvenin korunması ve uyuşmazlığın gerekli özen gösterilerek çözümlenmesidir¹⁷⁹. Makul süre içinde yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının kapsamına dâhildir (AİHS m. 6; An. m. 36).

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru kapsamında makul süre incelemesi yapmaktadır. Makul süre incelemesinde daha önceki bölümlerde de değindiğimiz üzere uyuşmazlığın karmaşık oluşu, başvurucunun ve yetkili mercilerin tutumları, yargı sisteminin yapısı, davaya konu hakkın başvuru tarafından önemi gibi ölçütler değerlendirilmektedir. Makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edildiğine ilişkin

¹⁷⁹ GÖKCAN, H.T., **Türk Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Kapsamında Makul Sürede Yargılanma Hakkı**, Haşim Kılıç’a Armağan, C: I, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2015, s. 819.

bireysel başvurularda, başvuranın davasında haklı olup olmadığı önemli değildir¹⁸⁰. Anayasa Mahkemesi, makul süre incelemesinde, adil yargılanma hakkının ihlâl edildiğini kabul ettiği durumda, başvurucunun talebi olmakla birlikte, ihlâlin neden olduğu mağduriyetin giderilmesi adına manevî tazminata da karar vermektedir. Makul süre ihlâli nedeniyle maddî tazminat ise, ihlâl ile oluştuğu iddia edilen zarar arasında illiyet bağının bulunduğu hâllerde kabul edilmektedir¹⁸¹.

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruda, başvuru, örneğin taşınmazlara ilişkin kadastro mahkemesinde görülen davanın otuz beş yıldır karara bağlanmamış olması ve uzun süren yargılama nedeniyle taşınmazlardan gerekli şekilde yararlanamadıklarını ileri sürerek, uğradıkları zararın tazminine karar verilmesini talep etmişlerdir. Anayasa Mahkemesi ise, kararında şu tespitleri yapmıştır: Bir davanın görülme süresinin makul olup olmadığının tespitinde, davanın niteliği, bireylerin ve yargı organının tutumu, üst mahkemede inceleme yapılıp yapılmadığı, tarafların menfaatleri gibi esaslar göz önünde bulundurulmaktadır. Bu esasların toplam etkisinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Somut başvuruda, 3402 sayılı Kanunda yer alan hükümlere tâbi olan ve taraflarca hazırlanma ilkesinin geçerli olmadığı yargılama faaliyetinde, mahkemelerin gerekli sürede uyuşmazlığı sonlandırmaları konusunda daha hassas davranmaları gerekmektedir. Dava bütün olarak değerlendirildiğinde, yaklaşık otuz dokuz yıl içerisinde yargılamanın devam etmesi, yargılamanın makul sürede yapılmadığını göstermektedir¹⁸².

Makul süre incelemesinde, sürenin başlangıcı olarak davanın ikame edildiği tarih esas alınmaktadır. Bununla birlikte, mahkemeye başvurmadan önce uyuşmazlık bakımından karar almaya yetkili idarî merciye başvurulduğu durumlarda, ilgili merciye başvurulduğu tarih sürenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Sürenin bitiş tarihi ise, icra aşaması da dâhil edilerek, yargılama sürecinin sonlandırıldığı tarihtir. Ancak devam eden yargılamalarda, sürenin bitimi bireysel başvurunun karara bağlandığı an olarak kabul edilmektedir.

¹⁸⁰ TURAN, H., **a.g.m.**, s.839.

¹⁸¹ Anayasa Mahkemesi kararları için, www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/kararlar/kbb.html.

¹⁸² Söz edilen bireysel başvuruda, aynı zamanda, davacı olan başvurucuya 22.450,00 TL, yargılamayı murislerinden intikalle takip eden diğer başvurularda 1.150,00 TL, 1.750,00 ile 2.050,00 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmiştir.

3.6.2.1. Davanın Karmaşıklığı

AİHM kapsamında yer alan istatistiki verilere benzer şekilde adil yargılanma hakkı AYM nezdinde de sıkça başvuru konusu yapılmaktadır. 24 Kasım 2014 tarihi itibarıyla AYM'ne 29.564 bireysel başvuru yapılmış olup derdest dosya sayısı 15.409 olarak ifade edilmiştir. Bu rakam, AİHM önündeki Türkiye aleyhine yapılan başvurulardan fazladır. Yine bu tarih itibarıyla esas incelemesi yapılan başvuruların 348'i hakkında ihlâl bulunmuş olup bu ihlaller arasında da 297 ihlâl ile adil yargılanma hakkı önemli bir yer tutmaktadır¹⁸³. Ayrıca, AYM'nin bireysel başvuru inceleme yetkisinin başlamasından itibaren vermiş olduğu, hukuksuz tutuklama, soyadı yargılaması, Twitter ve YouTube kararları, başörtüsü kararı, İlker Başbuğ kararı, özel hayata saygı, Öcalan kararı, tutuklu milletvekillerine ilişkin bazı kararlar, "Balyoz" kararı gibi önemli kararları ile temel hak ve hürriyetlerin korunması adına önemli katkılar sağladığı gözlemlenmektedir¹⁸³.

Henüz AYM'nin bu noktada AİHM gibi kapsamlı bir içtihat bankası oluşturacak seviyede kararları olduğu söylenemeyecekse de söz konusu kararlar yavaş ancak belirgin bir biçimde etkisini göstermeye başlamıştır.

AYM, kabahat eylemleri nedeniyle uygulanan idari yaptırımlara ilişkin uyuşmazlıkların da Sözleşme'nin 6. Maddesinin koruması altında olduğunu ifade etmiştir¹⁸⁵. Bu bağlamda AYM, döviz alım ve döviz satım belgesi düzenlemek zorunluluğuna uymadığı gerekçesiyle 3.000 TL idari para cezası ile cezalandırılan başvurusunun başvurusunu suç isnadı kapsamında değerlendirerek Sözleşmenin 6. ve 1982 Anayasasının 36. maddesi kapsamında değerlendirmiştir. AYM benzer bir başvuru konusu olarak da takograf kullanımına ilişkin düzenlenen bir genelge ile hakkında idari para cezası verilen başvurusunun başvurusunu da suç isnadı kapsamında değerlendirmiştir¹⁸⁴. Bu değerlendirmede AYM, suçun niteliği ve ağırlığı ya da cezanın niteliği ve ağırlığı kriterlerini uygulamaksızın doğrudan "cezai alanda yöneltilen suçlama." olarak kabahat eylemleri nedeniyle uygulanan idari yaptırımlara ilişkin uyuşmazlıkların da Sözleşme'nin 6. maddesinin koruma alanı kapsamında yer aldığı kabul etmiştir¹⁸⁵.

AYM, adil yargılanma hakkının kapsamının AİHS'in medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin bir uyuşmazlık veya ceza yargılamasında bir suç isnadı

¹⁸³ http://www.coe.int/t/dgi/hr-natimplement/Source/echr/Conference_07072014_Speech_Arslan.pdf, 1-9.

¹⁸⁴ B. No. 2013/849, 15/4/2014, p. 23.

¹⁸⁵ B. No: 2013/1718, p. 26.

çerçevesinde sınırlandırıldığını belirtmiştir. Ancak AYM başvurulara ilişkin yaptığı incelemelerde olay ve olgulara dayanarak bu kapsamın genişletilebileceğine hükmetmiştir¹⁸⁶.

1982 Anayasası md. 36 hükmünde adil yargılanma hakkının kapsamı ve sınırları açıkça belirtilmemiştir. Bu noktada AYM'nin konuya ilişkin içtihatları adil yargılanma hakkının ülkemiz açısından sınırlarını belirleyecektir. Bu noktadaki AİHM kararları AYM bakımından bir yol gösterici olarak kabul edilse de bağlayıcı değildir. Ancak yine de AYM bu noktada da AİHM kararlarına uymayı tercih etmiştir. Sonuç olarak bu noktada AYM'nin adil yargılanma hakkının kapsamını medeni hak ve yükümlülükler ile bir suç isnadı ile sınırlandırması iş yükünün artması kaygısının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

AYM'nin bireysel başvurulara ilişkin yetkisi henüz başlamadan önce AİHM kararları da göz önüne alınarak yapılan bir değerlendirmede Ümit KILINÇ, sorun teşkil eden bir diğer hususun da Askeri Disiplin Mahkemeleri olduğunu dile getirmiştir. Bilindiği üzere Askeri Disiplin Mahkemelerinde hâkim subaylar bulunmamakta tamamen subaylardan oluşmaktadır. Bu mahkemelerin tarafsız ve bağımsız olmadığı AİHM tarafından açıkça belirtilmiştir¹⁸⁷.

AİHM, İrfan Bayrak davasında Askeri Disiplin Mahkemelerinin, üyelerinin tamamının hâkim olmayan subaylardan oluştuğunu ve bu subayların askeri birlik komutanı tarafından ya da mahkemenin kurulduğu askeri kurumun amiri tarafından seçildiğini, mevcut davada yargılanan albayın yargılamayı yürüten subayların tamamından üst rütbede olduğunu, yargılamayı yürüten subayların görev sürelerinin bir yıl ile sınırlı olduğunu ve meslek hayatlarının sonuna yaklaşan kişiler olmadıklarını gerekçe göstererek bu mahkemelerin bağımsızlık ve tarafsızlık sıfatı taşımadığına hükmetmiştir¹⁸⁸. Ancak 6413 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu ile Askeri Disiplin Mahkemeleri, yerlerini Askeri Disiplin Kurulları'na bırakmış ve bu kurullar, AİHM içtihatları ile uyumlu bir hale getirilmiştir.

Öncelikli olarak belirtilmelidir ki, yine bu kurullarda görev yapan üyeler hâkim olmayan subay üyelerdir. Ayrıca görev süreleri bir yıl olarak tayin edilmiş ve zorunlu durumlar hariç bu görevlerinden alınamayacakları (33/1) da kanunda belirtilmiştir. Kanunda Disiplin Kurulları'nın tarafsızlığının sağlanabilmesi adına başkan ve üyelerin

¹⁸⁶ B. No. 2013/664, 17/9/2013 p. 25.

¹⁸⁷ Ümit KILINÇ'ın Bireysel Başvuru Yuvarlak Masa Toplantılarında ifade ettiği görüşleri için Bkz.

Sağlam, Gülener, Kaplan, 2014, 519.

¹⁸⁸ İRFAN BAYRAK- TÜRKİYE DAVASI, Başvuru no:39429/98, 3/5/2007, 5-6.

tahkikat süresi içinde disiplinsizlik yaptığı iddia edilen personelin ve birbirlerinin en yakın amiri olamayacakları (33/2) ve disiplinsizlik yaptığı iddia edilenin astı konumunda olan üyelerin yerine yedek üyelerden, yedek üyeler arasında da uygun nitelikte personel bulunmuyor ise birlik veya kurum içerisinde geçici görevlendirme yapılacağı (33/3) hükme bağlanmıştır.

Bu gelişme neticesinde, AİHM tarafından Türkiye aleyhine ihlal olarak verilen kararların AYM tarafından bireysel başvuru incelemesi yapılmaya başlamadan önce bir etüt çalışması yapılarak bu tür ihlal kararları ile daha fazla muhatap olunmaması için AİHM içtihatları ile uygun bir takım düzenlemeler yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu ise ülkemiz açısından önemli bir gelişmedir.

3.6.2.2. Yetkili Makamların ve Başvurucuların Tutumu

Yapısal sorunlar ve organizasyona ilişkin eksiklikler özellikle başvurulara ilişkin değerlendirmelerin niteliğinin incelenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda incelenen bir başvuruda 1999 tarihinde meydana gelen deprem sonucunda ağır hasar alan konutunun yetkililerce yıkılması sonucu ortaya çıkan zararını tazmin için ilgili idarelere, İdare Mahkemesinde dava açan bir başvurunun davası idare mahkemesince 20/3/2002 tarihinde süre aşımı nedeniyle reddedilmiştir. Fakat başvuru, bu kararı temyiz etmiş ve Danıştay'ın 14/4/2004 tarihli kararıyla bozulmuştur. Bunun üzerine dava tekrar aynı İdare Mahkemesi' ne gelmişse de İdare Mahkemesi bu kez de yetkisiz olduğu gerekçesiyle davayı bir başka yer idare mahkemesine göndermiştir. Böylelikle dava dosyası kendisine gelen yeni İdare Mahkemesi dosyayı kabul etmiş ve 30/5/2008 tarihinde başvuru lehine karar vermiştir.

Davalı idarelerce temyiz edilen dava Danıştay tarafından 24/6/2013 tarihinde kesinleşmiştir. AYM özellikle bu yargılamaya ilişkin olarak ilk derece mahkemesinin kararının davanın açılmasından sekiz yıl sonra verilmiş olmasına dikkat çekmiştir¹⁸⁹. Ayrıca, yukarıda ifade edildiği üzere idare mahkemesince süre aşımına yönelik olarak davanın reddedilmesi ve sonrasında tekrar önüne gelen davayı bu kez de yetkisiz olması gerekçesiyle reddetmesinin adalet mekanizmasının organizasyon eksikliği nedeniyle meydana gelen aksaklıklardan kaynaklandığına dikkat çekmiştir¹⁹⁰.

Başka bir davada ise ilk derece mahkemesi yargılaması 7 ay 2 gün sürmüş ve Danıştay'a temyiz edilmiştir. Temyiz aşaması ise 4 yıl 1 ay 18 gün sonra karara

¹⁸⁹B. No: 2013/7223, p. 51.

¹⁹⁰B. No: 2013/7223, p. 52-57.

bağlanabilmiştir. AYM, İlk Derece Mahkemesince yapılan yargılamanın makul bir sürede karara bağlandığını ancak kanun yolu incelemesi olan Danıştay'da yargı sisteminin yapısından kaynaklanan iş yükü ve organizasyon eksikliği gibi nedenlerle gecikmelerin yaşandığını ifade etmiş ve bu nedenle de makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna varmıştır¹⁹¹.

Bu kapsamda yargı sisteminin yapısı, mahkeme kalemindeki rutin görevler sırasındaki aksamalar, hükmün yazılmasındaki, bir dosyanın bir mahkemeden diğerine gönderilmesindeki ve raportör atamasındaki gecikmeler, yargıç ve personel sayısındaki eksiklik ve iş yükü ağırlığı nedeniyle yargılamanın makul sürede sonuçlanamaması, yapısal sorunlara örnek olarak verilebilecektir¹⁹².

2003 yılında başlayan bir ceza yargılaması AYM önünde başvuru konusu olmuştur. Bu başvuru, 2003 yılında başvurucunun da aralarında bulunduğu şüphelilerin gözaltına alınmalarıyla başlayan ve konusu sahtecilik olan bir yargılamayı içermektedir. 2005 yılında farklı bir sahtecilik yargılamasının görüldüğü dava ile birleştirilen davada sanıkların savunmalarının alınması 2006 yılının ikinci ayında tamamlanmış bundan sonra 7 yıl 3 ay boyunca yakalanamayan bir sanığın savunmasının alınması için beklenmiştir. Bir sanığın savunmasının bu kadar uzun sürede alınamaması dolayısıyla yargılamanın sürüncemede kalması da AYM tarafından yetkili makamlara atfedilebilir bir kusur olarak değerlendirilmiştir¹⁹³.

Yukardaki örnek olaylarda da görüldüğü gibi yargılama sürelerinin makul bir seviyede kalabilmesi için yetkililerin davranışlarının bu yönde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ancak makul sürede yargılama hızlı yargılama anlamına gelmemektedir. Tarafların adil bir biçimde yargılanabilmeleri için aydınlatılması gereken noktaların da yargılama makamı tarafından aydınlatılması gerekir. Bu nedenle mahkemenin, başvuru yönünden ihtilafın oluşturduğu sakıncaların giderilmesi adına adil yargılanma hakkının gereklerini yerine getirdiği ve mahkemenin gereksiz yere uzamasına neden olacak bir ihmalinin olmadığı durumlarda, başvuru tarafından

¹⁹¹B. No: 2013/3771, p. 61.

¹⁹²B. No: 2013/695, p. 40; B. No: 2012/1198, p. 55; Sekiz yılın sonunda sonuçlanan ve altı kişinin yargılandığı bir ceza yargılamasında ilk derece mahkemesi hâkimi başvuru hakkında hüküm kurmayı unutmuş ve dosya başvurucunun kusuru olmaksızın tekrar ele alınmıştır. Bu husus yargılamanın uzamasına önemli denebilecek bir etken olmuştur. Zira 2008 yılında diğer sanıklar hakkında kurduğu hüküm Yargıtay 9. Dairesi'nin 30/9/2009 tarihli ilamı ile onanmışken Başvurucu hakkında hüküm kurulmasının unutulması üzerine dosyayı yeniden ele alan Mahkemenin başvuru hakkındaki kararı 18/6/2010 tarihinde verilmiştir. Görüldüğü gibi hâkimin hükmünde başvuru hakkında bir karar tesis etmemesi yargılamanın iki yıl doğrudan uzamasına sebebiyet vermiştir. B. No: 2014/7226, p. 11-48.

¹⁹³B. No: 2013/8870, p. 33-34.

yapılan davanın karara bağlanmasının yetkililerin ihmali sonucu gecikmiş olduğu iddiası AYM tarafından kabul edilmemiştir.

AYM, yargılama faaliyetinin de süresi dikkate alındığında temyiz süreciyle birlikte dört yıl iki ay süren bir boşanma davasında başvuru ve diğer taraf vekillerinin aynı celselerde olmak üzere vermiş oldukları mazeret dilekçeleri sonucunda yargılamanın sekiz ayı aşkın bir bölümünün tehir edilmesi, yargılamanın özellikle boşanma ve tazminat taleplerini ihtiva eden bir ihtilaf olması nedeniyle tahkikat ve tanık dinlenilmesi gibi usuli işlemleri de gerektiren işlemleri kapsamı ile birlikte değerlendirilerek yargılamanın süresinin makul olduğuna karar vermiştir¹⁹⁴.

Hukuk yargılamasında işin takibi taraflara ait olan bir husustur. Ancak bu durum, AİHM' ne göre her ne kadar işin takibi taraflara ait olsa da yetkili mahkemenin yargılamanın makul sürede görülmesini sağlama yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır¹⁹⁵. Hukuk davalarına ilişkin olarak başvuru sorumluluğunu AİHM, Union Alimentaria Sanders S.A. davasında belirlemiştir. Buna göre başvurunun kendisiyle ilgili usul aşamalarını yerine getirirken özenli davranması, geciktirme amaçlı taktikler kullanmaktan kaçınması ve iç hukukta bulunan yargılamanın kısaltılmasını sağlayıcı imkânlardan yararlanması onun sorumluluğu altındadır¹⁹⁶. Bu bağlamda başvurucuya adli yardım kanalıyla bir avukat atandığı durumlarda bu avukatın yargılamayı geciktirici davranışlarından da devleti sorumlu tutmak mümkün değildir.

AYM de verdiği kararlarında yargılama sürecinde davanın taraflarının yargılamayı geciktirici yöndeki işlem ve davranışlarının kural olarak, yargılamanın uzamasında taraf kusuru olarak kabul etmekle birlikte, yargılama makamlarının ilgili usuli imkânları kullanmak suretiyle bu girişimleri engelleme sorumluluğu bulunduğu ifade etmiştir¹⁹⁷.

3.6.2.3. Yargı Sisteminin Yapısı

Yapısal sorunlar ve organizasyon eksikliğine dayalı olarak yargılamanın makul olmayan sürelerde sonuçlandırılması ülkemiz açısından kronik bir durum hâline

¹⁹⁴B. No: 2013/3253, p. 43.

¹⁹⁵Case Of Buchholz V. Germany Kararı, p. 50.

¹⁹⁶Mole, Harby, a.g.e., s. 49.

¹⁹⁷B. No: 2012/13, p. 59; B. No: 2013/6792, 18/6/2014, p. 48; Benzer yönde, Beaumartin davasında başvuru davayı yanlış mahkemeye getirerek ve dava başvurusundan dört ay sonra lâyihasını vererek gecikmeye katkıda bulunduğu ancak buna karşın ilk duruşmayı beş yılı aşkın bir süre sonra yapan Fransız yargısı ve kendi lâyihasını sunması 20 ayı alan davalı bakanlık, yani yetkililer AİHM tarafından daha kusurlu bulunmuştur. Mole, Harby, a.g.e., s. 49.

gelmiştir. Bilhassa iş yükünün ağırlığı nedeniyle kişi sayısı ve davanın niteliği açısından son derece makul bir sürede sonuçlandırılacak bir işlem dahi oldukça uzun bir süre sonunda karara bağlanabilmektedir. Bir başvuruçunun 2007 yılında girmiş olduğu Kamu Personeli Seçme Sınavı(KPSS) sonuç belgesindeki bilgi ve puanların yanlış değerlendirildiği iddiasıyla idare mahkemesinde açtığı dava, bu yönüyle iddiamızı güçlendirir niteliktedir.

2577 sayılı İdari Yargılama Usul Kanunu md. 20, idari davalara ilişkin dosyaların incelenmesine ilişkin usulü düzenlemektedir. Buna göre dava dosyalarının ilk derece mahkemeleri ve kanun yolu incelemelerinde dava dosyasının tekemmülünden itibaren en geç altı ay içinde sonuçlandırılması yer alır¹⁹⁸. Ancak somut başvuru açısından başvuruya konu olan davanın serencamı incelendiğinde, sadece tek bir davacının olduğu ve son derece basit bir teknik inceleme sonucunda uyuşmazlığa ilişkin karar verilebileceği halde mezkûr dava, İdare Mahkemesi önünde bir yıl iki aylık bir süre sonunda karara bağlanmış, kanun yolu incelemesinde ise kararın temyiz edilmesi üzerine temyiz incelemesi iki yıl on ay sonra onama kararı verilmiş, karar düzeltme talebi ise on ayda sonuçlanmıştır¹⁹⁹.

AYM'nin de ifade ettiği gibi; *“keşif ve bilirkişi incelemesi ya da maddi gerçeğin ortaya çıkartılması için gerekli bilgi ve belgeleri temin etmek üzere ayrıca resen araştırma yapılmasını gerektirmeyen ve davada yer alan kişi sayısı minimum düzeyde olan”*²⁰⁰ bir davanın böylesi uzun sürmesi sanırım sadece yapısal sorunlar ve organizasyon eksikliği ile telif edilebilecek bir durumdur. Ancak Anayasanın 36. maddesi ile AİHS md. 6 gereğince, yargılama sisteminin, mahkemelerin davaları makul bir sürede karara bağlama yükümlülüğü de dâhil olmak üzere adil yargılanma koşullarını yerine getirebilecek biçimde düzenlenmesini zorunlu kıldığından, hukuk sisteminde var olan yapısal ve organizasyona ilişkin eksiklerin yargılama faaliyetinin makul sürede gerçekleştirilmemesini izah edemeyeceği açıktır.

Bir başka başvuruda ise başvuruçunun iş sözleşmesi iş veren tarafından feshedilen bir çalışandır ve açmış olduğu işe iade davasının 3 yıl 4 ay gibi bir sürede sonuçlanmasını AYM'ne taşımıştır. Aslında 3 yıl 4 aylık süre, başvuruya konu olay açısından iki dereceli bir yargılama sonucunda makul olarak değerlendirilebilecek nitelikte sonuçlandırılmış gibi gözükmektedir. Ancak bu davanın yaklaşık 2 yıl 8 aylık

¹⁹⁸ 2577 sayılı İdari Yargılama Usul kanunu md. 20.

¹⁹⁹ B. No: 2013/6882, p. 46-47.

²⁰⁰ B. No: 2013/6882, p. 52.

bir süresinin başvuru aleyhine açılmış olan bir ceza davasının sonucunun beklenerek geçirilmesi ve bu davanın sonuçlanmasının ardından 8 aylık süre sonunda yargılamanın sonuçlandırılması, AYM tarafından davanın konusunun niteliği de hesaba katılarak makul sürenin aşıldığı şeklinde yorumlanmıştır.

SONUÇ

İnsan hakları, tarih boyunca uğruna mücadeleler verilmiş, kazanılması ve sonrasında korunması güç bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman içerisinde, insan haklarının daha eksiksiz bir şekilde anlaşılıp savunulmaya başlamasıyla ulusal ve uluslararası alanda bir takım kavramlar ortaya çıkmıştır. İnsan haklarını korumaya yönelik, her insana tanınan bu kavramın hukuki anlamda öncelikli yansıması ise adil yargılanma hakkıdır.

Adil yargılanma kavramı, sürekli olarak erişilmeye çalışılan uluslararası düzeyde benimsenmiş, önemi yadsınamayan yargısal bir amaçtır. Uzun yıllardan beri, bütün devletler bu amacı gerçekleştirmek, bu amaca hizmet etmek için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır.

Magna Carta ile başlayan insan haklarını somut anlama taşıma çabasına, zaman içerisinde daha derin anlamlar yüklenmiş ve bu çaba gittikçe genişleyerek günümüze dek önemini artırmış hala da artırmaya devam etmektedir. Çeşitli sözleşmeler ile güvence altına alınan insan hakları kavramı, yerini tam manasıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile sağlamlaştırmıştır. Ülkemiz de, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf devletlerden biri olması nedeniyle, bu sözleşmede yer alan tüm hakları olduğu gibi adil yargılanma hakkını da güvence altına almakla yükümlüdür.

Adil yargılanma hakkının belirgin unsurlarından biri olan makul süre kavramını da kapsayan bu yükümlülüğün, yerine getirilebilmesi yeni Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yargılamada gecikme sebeplerine ilişkin çözüm üretebilmeye, makul süre kavramı ile ilgili yapılacak düzenlemelere yer verebilmeye bağlıdır.

Çözüme ulaşma yönünde yapılacak değişiklikler yalnızca hukuki düzenlemeler ile değil, yapısal anlamda da iyileştirmelere ihtiyaç duymaktadır. Örneğin; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi mahkemelerdeki ağır iş yükünü, makul sürenin aşılması anlamında bir etki olarak tanımamaktadır. Oysa, süre aşımının belirgin nedenleri arasında sayılan ağır iş yükü, ülkemizde hemen her mahkemede görülen sorunlar arasında yer almaktadır.

Adalet sisteminde yeterli etkinliğin gerçekleştirilebilmesi ve makul sürede yargılanma hakkının korunabilmesi bakımından kanunda yapılan düzeltmelerle birlikte, sistemin de bir bütün olarak iyileştirilmesi makul süre açısından faydalı olacaktır. Kısaca ifade edecek olursak; hazırlık soruşturması aşamasında delillerin toplanma

süresinden, dosyayı inceleyecek hakimlerin iş yükü konusuna kadar, süreyi etkileyebilecek her detay titizlikle değerlendirilmelidir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin makul süre ile ilgili kararları incelendiğinde ülkemizdeki adalet anlayışını olumsuz etkileyecek aleyhe kararların varlığından söz edebiliriz. Buradaki sonuçlar, sistemdeki aksaklıkların ivedilikle çözülmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Çözümüne yardımcı bir mekanizma olan bireysel başvuru yolu açısından motive edici temel unsur, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Türkiye'den yapılan bu yoğun başvurular ve çok sayıda hak ihlali kararları olmuştur. Sonuç olarak; bu başvuru yolunun onaylanması, temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınması ve geliştirilmesi adına önemli bir gelişmedir.

İnsan haklarının korunması meselesini, tarihi değerlerine, geleneklerine, kendine has özelliklerine ve evrensel kabul görmüş ilkelere uygun olarak, kendi ülkesinde halledip, vatandaşlarını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi uluslararası mahkemelere göndermek zorunda bırakmayan bir Anayasa Mahkemesi'nin varlığı, hak ve özgürlüklerin uygulamaya konulduğu geleceğin Türkiye'sinin en büyük güvencesi olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, başvuruların kabul edilebilirlik incelemesinde, anılan hassasiyetlerin dikkate alınması suretiyle yapılan başvurulara titizlikle yaklaşılması son derece elzemdir.

KAYNAKÇA

- Alangoya Yıldırım, **Medeni Usul Hukuku Esasları**, 5. Baskı, İstanbul, Alkım Yayınları, 2005.
- Aliefendioğlu Yılmaz, **Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi**, Yetkin Yayınları, Ankara 1996.
- Aliyev Cabir, **Anayasa Şikayeti**, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.
- Anayurt Ömer, **Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Artuk Mehmet Emin, Gökçen Ahmet, Yenidünya, Caner, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 4. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 2009.
- Aybay Rona, Aybay Aydın, **Hukuka Giriş**, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1995.
- Aybay Rona, **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye (1945-1948)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2016.
- Aybay Rona, **İnsan Hakları Seçilmiş Makaleler**, Pencere Yayınları, Birinci Baskı, Ekim 2010, İstanbul.
- Başar Mükerrerem Onur, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı**, On İki Levha Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Temmuz, 2012.
- Başar Mükerrerem Onur, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı**, XII Levha Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Temmuz 2011.
- Başaran Başar, **“Aleni Yargılanma Hakkı”**, Mevzuat Dergisi, Yıl:2, Sayı:15, Mart 1999.
- Bayburtlu Emine, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Tutukluluk Süreleri, **Yüksek Lisans Tezi**, Diyarbakır, 2013.
- Bozkurt Rauf, **100 Soruda Türk Parlamento Hukuku**, Ankara, Nobel Yayınevi, Üçüncü Baskı, 2006.
- Centel Nur, **“Dürüst Yargılama ve Medya Bakımından Demokrasi Kültürü”**, AÜSBFD, C.49, S.3-4, 1994.
- Centel Nur, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 2. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2002.
- Centel Nur, Zafer Hamide, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. Bası, Beta Yayınları, Eylül 2017..

- Çavuşoğlu Naz, “**Avrupa Konseyi:İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin Denetim Sistemi**” **İnsan Hakları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.
- Çavuşoğlu Naz, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1994.
- Çeçen Anıl, **İnsan Hakları**, Gündoğan Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, 2000, s.11.
- Çelik Adem, 1982 Anayasasında Adil Yargılanma Hakkı , **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2006.
- Çelik Adem, **Adil Yargılanma Hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku**, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Çelik Adem, **Adil Yargılanma Hakkı Rehberi**, Bireysel Başvuru El Kitapları, Birinci Baskı, Ankara, 2014.
- Çelikoğlu Cengiz, **Medeni Yargılama Hukuku Açısından Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı**, İstanbul, 2008.
- Çetinbaş Metin, “ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Altıncı Maddesi Hakkında Özlü Bilgiler ”, **Adil Yargılanma Hakkı**, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004.
- Demirbaş Timur, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Güncellenmiş 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.
- Donay Süheyl, **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, Ankara, 1994.
- Ekinci Hüseyin, “Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü”, **Anayasa Şikayeti Sempozyumu-Bireysel Başvuru ‘Anayasa Şikayeti’**, (Editör: Musa Sağlam), Hukuk Adamları Birliği (HUKAB) Yayınları, Ankara, 2011.
- Freeman Michael, **İnsan Hakları Disiplinlerarası Yaklaşım**, Birinci Baskı, Ankara, Ekim 2008.
- Gemalmaz Mehmet Semih, **İnsan Hakları Belgeleri**, C. 1.
- Gemalmaz Mehmet Semih, **Açıklamalı, İçtihatlı, Karşılaştırmalı, Ulusalüstü İnsan Hakları Usul Hukuku Mevzuatı, Avrupa Konseyi Belgeleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kurallar Şerhi**, İstanbul, Legal, 2006.
- Gemalmaz Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Beta Yayınları, İstanbul, 1997.

- Gökcan Haluk, **Türk Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Kapsamında Makul Sürede Yargılanma Hakkı**, Haşim Kılıç'a Armağan, C: I, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2015.
- Gölcüklü Feyyaz, “**Yargılama Makamları Önünde ‘Makul Süre’**”, İHMD, c.1, S.1, İHAUM Yayınları, Mayıs-Eylül 1991.
- Gölcüklü, Feyyaz, “**Yargılama Makamları Önünde Makul Süre**”, **İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, C. 1, S. 2-3, Mayıs 1991.
- Gören, Z., **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.
- Gözler Kemal, **İnsan Hakları Hukukuna Giriş**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Bursa, Temmuz, 2017.
- Gözler Kemal, **Kısa Anayasa Hukuku**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Onbeşinci Baskı, Bursa, Ağustos, 2017.
- Gözler Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.
- Gözler Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 11. Baskı, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2011.
- Gözlügül Said Vakkas, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzda Etkisi**, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2002.
- Göztepe, E., **Anayasa Şikayeti**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
- Gözübüyük Şeref, **Anayasa Hukuku**, 17. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.
- Gözübüyük Ş., GÖLCÜKLÜ, F., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara 2004, s.266.
- Gözübüyük Şeref, **Hukuka Giriş**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003.
- Gözübüyük Şeref, Tan, T., **İdare Hukuk Genel Esaslar**, Cilt 1, 6. Baskı, Turhan Kitabevi
- Gözübüyük Şeref, **Yönetim Hukuku**, 25. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.
- İnceoğlu Sibel, **Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Türkiye ve Latin Modelleri**, Oniki Levha Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2017.
- İnceoğlu Sibel, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatlarında Adil Yargılanma Hakkı**, Üçüncü Baskı, Beta Yayınları, Kasım 2008, İstanbul.
- İnceoğlu Sibel, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, İkinci Baskı, İstanbul, 2013.

- Kaboğlu İbrahim Ömer, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 6. Baskı, Legal Kitapevi, İstanbul, 2010.
- Karcılıoğlu, N.K., **Ceza Muhakemesi Kanununun 102. Maddesine Göre Ağır Ceza Mahkemesinin Görevlerine Giren İşlerde Tutukluluk Süresi**, Hukuk ve Adalet Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 6-7, İstanbul, 2005.
- Kartal Kaya, **Adil Yargılanma Hakkı**, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları.
- Kaşıkkara Serhat, **“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı”**, TBB Dergisi, S. 84, 2009.
- Kılınç B, **“Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği**, C.25, 2008.
- Mole Nuala., Harby Chaterina., **Adil Yargılanma Hakkı**, Birinci Baskı, Ekim 2001, Almanya.
- Muratoğlu Tahir, **“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kuruluşu, Görevleri ve Yargılama Usulü”**, TAAD, Yıl:7, Sayı:27, Temmuz, 2016.
- Nalbant Atilla, **“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku ve Anayasal Bireysel Başvuru”**, AİHM ve Türkiye-II Uluslararası Sempozyum, Ankara, 2010, TAA Yayınları, 2010.
- Nuhoğlu Ayşe., Yenisey Feridun, Kunter Nurullah, **Muhakeme Hukuk Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2006, s. 79-80.
- Öktem, N., **Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları**, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- Özbek, Ö., **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara, 2007.
- Özbey Özcan, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Başvuru Yöntemleri**, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008.
- Özbey Özcan, **Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı, Doktora Tezi**, Kocaeli, 2012.
- Özekeş Muhammed, **Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı**, Ankara, 2003.
- Özgenç İ, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008.
- Paczolay Peter, (Macaristan Anayasa Mahkemesi Başkanı - Venedik Komisyonu Üyesi-2009), **“Anayasa Şikayeti: Bir Karma Çözüm mü?”**, Anayasa Yargısı, C. 26, 2009.

- Pekcanıtez Hakan, “**Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı**” İzmir Barosu Dergisi, 1997.
- Pekcanıtez Hakan, “**Mukayeseli Hukukta Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikayeti**”, Anayasa Yargısı, C. 12, 1995.
- Reisoğlu Safa, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Basım Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Sağlam Musa, “‘Bir Hak Arama Yolu Olarak Bireysel Başvuru’”, **Anadolu Üniversitesi-Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkı Sempozyumu (26 Kasım 2010)**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2193 - Hukuk Fakültesi Yayınları No. 10, (Editörler: Bülent Yücel – İlker Gökhan Şen), Eskişehir, 201146-47.
- Sağlam Musa, “**Bireylerin Anayasa Mahkemesine Başvurusu (Bir Reform Önerisi)**”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Yıl 18, Sayı 60, Eylül/Ekim 2005.
- Armağan Servet, “Federal Almanya’da Anayasa Şikayeti”, **Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.7.
- Tezcan Durmuş, Erdem Ruhan Mustafa, **İnsan Hakları El Kitabı**, Dördüncü Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.
- Tanör Bülent, Yüzbaşıoğlu Necmi, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul, YKY Yayınları, 2002.
- Toroslu Nevzat, Feyzioğlu Metin, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Savaş Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2006.
- Tunç Hasan, **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.
- Turan Hüseyin., “**Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı**”, TAAD, Yıl: 3, S. 11, Ekim 2012.
- Turhan Faruk, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Asil Yayınevi, Ankara, 2006.
- Tutal Cemil, **Kanun Yapım Tekniği**, (Uzmanlık Tezi), T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Genel Sekreterliği, Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü, Ankara, 2005.
- Türmen Rıza, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. maddesinde Düzenlenen Adil Yargılanma Hakkı”, **İnsan Hakları (Konferanslar)**, Ankara, Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yay., 2006.
- Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International), **Adil Yargılanma Hakkı**, Çevirenler : Fadıl Ahmet Tamer, Erol Kaplan, İletişim Yayınları, 2000.

Ünal Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükümlerinin Açıklanması ve Yorumu**, Ankara, 1995.

Ünal Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, TBMM Basımevi, Ankara, 1995.

Üstündağ, Saim, **Medeni Yargılama Hukuku**, B. 6, İstanbul, Alfa Yayınları, 1997.

Vitkauskas D., Dikov, G., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması**, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, Strazbourg, 2012.

Yaman Hasan, **İnsan Hakları Mahkemesi'ne Müracaat Usul ve Esasları**, Mahalli İdareler Derneği Yayını, Ankara, 2004. Yayınları, Ankara, 2008.

Yenisey Feridun, **“Ceza Adalet Sisteminin Etkinliği, Normal Çalışma Süresi ve Gecikme”**, Yeni Türkiye, S.10, Yeni Türkiye Yargısı Reformu Özel Sayısı, Temmuz-Ağustos 1996.

Yurtcan Erdener, **Ceza Yargılaması Hukuku**, 9. Baskı, İstanbul, 2002.

Zabunoğlu Yahya, **“ Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı”**, **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, İzmir Barosu Yayınları, 2000.

YARARLANILAN KARARLAR VE RAPORLAR

Devmeland, v. Almanya kararı, 29.05.1986, 9384/81.

Zimmerman ve Steiner/ İsviçre Kararı 13 Temmuz 1983.

17582/04; AİHM, Bek/Türkiye, 20.4.2010 T., No: 23522/05.

23 Eylül 2010 tarih ve 27708 sayılı Resmi Gazete.

AİHM, Bakan/Türkiye, 12.6.2007 T., No: 50939/99

Anayasa Mahkemesi 4.7.1995, E.995/35-K.995126, RG; 2.11.1995, sayı: 22451.

Tunç/Türkiye, 11.2.2008 T., No: 20400/03; AİHM, Eyüp Kaya/Türkiye, 23.9.2008.

Vayıç Türkiye Kararı, Başvuru No. 18078/02, Strazburg.

Case Of Buchholz V. Germany Kararı.

Venedik Komisyonu Türkiye Raporu, CDL-AD(2004)024.

B. No. 2013/849.

B. No: 2013/1718.

B. No. 2013/664.

B. No: 39429/98.

B. No: 2013/7223.

B. No: 2013/7223.

B. No: 2013/3771.

B. No: 2013/695.

B. No: 2013/8870.

B. No: 2013/3253.

B. No: 2013/6882.

B. No: 2013/6882.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/96147>

<http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/aihmtkliste.asp>

<http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/aihmtkliste.asp>

<http://www.inhak.adalet.gov.tr/>

<http://www.tdk.org.tr/>

http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/18078_02.pdf

<http://www.yayin.adalet.gov.tr>

<http://www.coe.int/t/dgi/hr->

[natimplement/Source/echr/Conference_07072014_Speech_Arslan.pdf](#), 1-9.

ÖZGEÇMİŞ

İLETİŞİM: Merkez Mah. Eşiköy Cad. TİGRİS 4 St. 3/5 Mezitli /MERSİN

Tel: (539) 8390669

e-mail:

esen0eser@gmail.com

EĞİTİM

2016-2018 : Çağ Üniversitesi Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans (mezun)
2010-2014 : Aksaray Üniversitesi ,Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
2005-2009 : Pakize Kokulu Anadolu Lisesi

STAJ

1/07/2013 – 16/07/2013 (15 iş günü) Mersin YENİŞEHİR KAYMAKAMLIĞI

YAYIMLANAN MAKALELER

Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlali Neticesinde Bireysel Başvuru Yolu,
SOBİDER

BİLGİSAYAR

MS Windows

(İyi Düzeyde)

MS Office

(İyi Düzeyde)

YABANCI DİL

- **İngilizce:** Okuma 6/10 Yazma:6/10 Konuşma:4/10